

Sators

Proza

Intervija

Vēsture

Proza

Dainis Leinerts. <i>Sātaniskās majestātes kazarmēs</i>	2
Laima Kota. <i>No burtiem pie līnijām un punktiem</i>	6
Lauris Vanags. <i>Kvantu elēģija</i>	10
Lēna Krūna. <i>Donna Kihote un citi pilsētnieki: portreti</i>	17
Davide Enija. <i>Manam tēvam nekad nav bijis suņa</i>	22

Dzeja

Jānis Vādots. <i>ko jūs varat izstāstīt?</i>	30
Andra Manfelde. <i>Poēma ar mammu</i>	32
Agnese Rutkēviča. <i>Kamēr ūdens</i>	34
Dārta Sīka. <i>cilvēks līdzīgs smiltij</i>	36
Rafaels Martins Kalvo. <i>ievāksū šo dienu sev apkārt</i>	38
Vitauts Blože. <i>Stāvēju melnā naktī</i>	40

Intervija

<i>Ik teikums pārdomāts.</i> Ar Zandu Gūtmani sarunājas Jana Egle	42
---	----

Recenzijas

Ivars Šteinbergs. <i>Tehniskā apskate</i>	47
Ineta Lipša. <i>Spilgtas atmiņas par padomju realitāti</i>	48
Sintija Kampāne. <i>Zudusi enerģija</i>	50
Ieva Lešinska. <i>Augšā pasliets vidējais pirksts</i>	51

Eseja

Jānis Zālītis. <i>Jānim Ziemeļniekam dzimšanas dienā</i>	52
--	----

Diskusija

Literatūra un vēsture skolā	54
-----------------------------	----

Viedoklis

Mārtiņš Mintauris, Jānis Vādots. <i>Pasaku zemes greizie spoguļi</i>	60
--	----

Raksts

Solveiga Krūmiņa-Koņkova. <i>Veids, kā justies dzīvam</i>	66
---	----

Vēsture

Inna Gile. <i>Epidēmiju posts</i>	69
Eva Eglāja-Kristone. <i>Es gribu uzvarēt vai mirt</i>	74

Pārdomas

Agnese Rutkēviča. <i>Kultūras bacilis</i>	80
---	----

Žurnāls *Domuzīme*.
Iznāk kopš 2015. gada.

Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa
Literatūras nodaļas redaktors: Jānis Vādots
Vēstures nodaļas redaktors: Mārtiņš Mintauris
Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis
Māksliniece: Sarmīte Māliņa
Izdevējs: a/s *Cits medijs*. Reģ. nr. 40103271624
Adrese: Bruņinieku iela 16, K-2, Rīga, LV-1001
www.facebook.com/domuzime.ir
Twitter: @Domuzime
E-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com
Abonēšana: tālr. 27734907, e-pasts abonesana@ir.lv

Žurnāls izdots ar Valsts kultūrkapitāla fonda finansējumu
Iespējamā tipogrāfija *Adverts*
Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju
Žurnālā publicētie materiāli ne vienmēr atspoguļo redakcijas
viedokli
Vāka ilustrācija — Krišs Salmanis

Žurnāls elektroniski: ir.lv/abonesana/ir-domuzime/

Dainis Leinerts

Sātaniskās majestātes kazarmēs

Stāsti

Dainis Leinerts (1985) kopš 2008. gada raksta par jaunāko latviešu prozu, literatūras procesa parādībām un tulkojumiem. Šogad prozā debitējis pats.

No kāda laimīgā dienas grāmatas

30. novembrī

Viņš nāca kaukdams un spļaudams, lika vienu kāju, dārdēja, lika otru, dārdēja, vienu, otru, dārdēja, dārdēja.

31. novembrī

Nelabais mani saplosīja gabalos. Svarīgāka notikuma manā dzīvē nav bijis.

Ar to gan nevajadzētu saprast, ka savu likteni es uzdrīkstos saukt par unikālu, nē, tas būtu pārsteidzīgi. Tomēr varu likt galvu ķīlā — tas ir, varētu likt galvu ķīlā, ja to izdarīt tagad būtu tik viegli, kā izklausās —, ka ne jau kuru katru piemeklē tik īpatnējs un negaidīts gadījums. «Gadījums» gan ir slikts vārds, tur ir kaut kas no nejaušības, no nenozīmības, bet es negribu kavēties pie paša pareizākā vārda izvēles, jo nianses nav tik svarīgas, ja jau lielos vilcienos ir skaidrs, kas ir galvenais: Nelabais mani saplosīja gabalos.

33. novembrī

Nemierīgu prātu moka jautājumi: nu kā tā — vienkārši ņēma un saplosīja? Un kāpēc? Bet es esmu nolēmis, ka mans prāts nav nemierīgs.

36. novembrī

Naktis tur, drēgnajā ķieģeļu ēkā, oda pēc mik-

liem deķiem, sviedriem, asiem dūmiem. Es gulēju itin labi, vienīgi Rihards no Pierīgas, kam bija iedalīta nāra zem manējās, mēdza traucēt. Ne jau tišām, liekas. Šad tad nakts vidū, kad arī nez kur sadabūtas kandžas strēbēji jau miegā sēca, viņš pamodies vai varbūt pat miegā ņēmās čukstus skaitīt: uzspraudīšu asu štiku, durstišu es caru pliku, uzspraudīšu asu štiku, durstišu es caru pliku, uzspraudīšu asu štiku, durstišu es caru pliku...

Tā vismaz stundas ceturksni no vietas, un tad, kad nupat jau pierasts, pēkšņi — klusums.

Par laimi, neviens cits viņu nesaprata, ja dzirdēja. Varbūt domāja, ka šis lūdza. Ko man domāt, to gan nezināju.

38. novembrī

Dienas citu no citas diez ko neatšķīru, vismaz ne tās, kas pagāja. Varbūt no katras nākamās es gaidīju pienākam laimīgo stundu, tomēr skaidru galvu apzinājos, ka izredzēto ir simtiem tūkstošu. Brīžiem pie sevis kurnēju par dažu labu biedru, kas pa lauku skrēja bez jūsmas un šauteni cēla bez asas gribas, bet es ticēju: kad būs jāskrien zem istas uguns un būs jātēmē cilvēka krūtīs, viņos uzliesmos dzīvība un spars.

39. novembrī

Ko tu, Rihard, māžojies pa naktīm? Pavisam dulls paliec, kādu rītu es teicu. Viņš tikai paraustīja plecus. Un ko tu tā raujies mirt par cara tētiņu, ko, viņš nākamajā rītā jautāja. Mirt? Kāpēc mirt? Es neraujos mirt, atteicu, es raujos, es raujos — eh, man kauli gruzd un miesa svilst no tā, ka mēs te dirnam vien, bez jēgas muļļājamies pa lauku, it kā kaut ko iemācītos. Un apdzēst mani var tikai ar asinīm.

Un es esot tas, kurš paliekot pavisam dulls, teica Rihards.

49. novembrī

Senāk, kad es biju viena miesa, nevis daudzas, agri, agri, kad es vēl augu mājās, kad pāris gadus pēc tā nelāgā kara pie mums pārnāca dzīvot Juronkuls jeb vienrocis Juritis (svētijs ar Svēto Jurīti, ko pats ģenerālis Miščenko esot piespraudis), es vaļās brīžos dažreiz iedrāzos pie viņa istabā un pieprasīju, lai viņš tūdaļ stāsta par japāņiem.

Ko es atminos?

1) Japāņu unteroficiēriem, viņš teica, labās rokas pirkstu vietā ir pieci zobeni, izlec tāds no zemzemes, met roku gaisā, iebrečas, un tad nāk visi virsū.

2) Ja satiec japāņu zirgu, neparko neskaties viņam acīs; ja ieskatīsies, pēc trim dienām, milit, tevi nošaus.

3) Tādu japāņu nemaz nav, viņš vienu vakaru atbildēja un, iespiedis seju spilvenā, izlikās iekritam miegā. Ilgi paliku nomodā un klausījos sīsnām nakti.

50. novembrī

Vāciešu arī nemaz nav — tā es kaut kad secināju vecajās kazarmēs. Visas manas ilgas un kāres izrādīsies tukšas: kad vienu dienu mūs salādēs

Un tad nāca Nelabais, ne saukts, ne gaidīts. Griesti un sienas drebēja, telpa idēja

svaigās gaļas vilcienā un aizvedis uz fronti, tur — nez kāpēc man acu priekšā nostājās vēls pavasaris — gaidis pieneņraiba pļava, saules pielietā, bez miesas, ko šķērst ar durkli, bez miesas, ko triekt ar lodi. Lidināsies tauriņi, bites, es gulšos uz muguras un inerīšu debesis, peldēšu saldajā gaisā, klausīšos ciroļos.

Ai, brālīši, es teicu Rihardam un Mišam, un otram Mišam, izrāvēis no murgainās fantāzijas, ai, brālīši, vajag taču — ko vajag? Šķērst vajag, šķērst un šaut. Beidzot tak izlaist kādam fricim zarnas.

53. novembrī

Rihardam bija augsta piere, mati — smalkākā kāpas smilts, un tagad es domāju: bijuši garāki, krituši pār pieri, es būtu varējis tos atglaust un noskūpstīt silto ādu. Un vēl es tagad domāju: pirmais Miša tad būtu izvilcis akordeonu, un mēs būtu laidušies dejā līdz pašai fronteī, rota pēc rotas roku rokā, iedejojuši starp vāciem, un pār fronti būtu griezies karsts virpulis, augums pie auguma, mute pie mutes, līdz tas būtu saplūdis ar mijkrēsli, bet fronte — izgaisusi uz laiku laikiem.

54. novembrī

Te, Sātaniskās majestātes kazarmēs, mijkrēslis ir mūžīgs, vien laiku pa laikam laismo kāvi. Neviens nedejo, bet neviens arī nekaujas. Te smaržo pēc maijpuķītēm un tūkstoš valodām. Te manu sapņu tecējums pamazām aņņem visu pasauli.

59. novembrī

Manevros Rihards vienu dienu sadūra sev kāju, visi nosprieda — tišām, lai neaizsūtītu kauties pa istam. Kas lai zina, gadījās visādi. Es viņam vairs nevarēju skatīties acīs.

Un nekad arī vairs neskatīšos, jo nākamajā rītā vilciens bija klāt. Vispirms mūs veda caur lauku laukiem, caur mežu mežiem, tad mēs izlidām no vagoniem un septiņas verstis bridām dubļainu ceļu. Debesis mērcēja nikni, bez žēlastības, un, tiklīdz varējām, mēs žurciski iesprukām zemnīcās. Vēlāk apdullis noņemtos nārā uz sāna un vēros pie čuguna krāsniņas satupušos stāvos. Visas maņas māca žūstošu šineļu smaka un neierasts klusums, varēja dzirdēt tikai vienu no stāviem čaukstoši čukstam pārējiem: es tev teikšu tā, paklausies, kā ir, redzi, sanitārvilcieni tikai pabrauc kaut kur drusku dziļāk aizmugurē, apstājas vienā tumšā, ai tumšā mežā, kur naktī visus, visus, visus, gan beigtos, gan ievainotos, izmet par barību vilkiem, un vilki rij, astes kulstīdami, un, kad būs pieblīduši no zaldātu miesas, viņi pacelsies pakalķepās un paši trauks palīgā karot — par caru, par carū!

Tam varēja ticēt vien galīgs duraks. Zināms taču, ka maitātu gaļu vilks neēd.

70. novembrī

Starp citu, kas ir cars? Prātojot par to, miglaini atceros vien ierāmētu fotogrāfiju, ģimetni, atceros plīstam stiklu, kad Viņš atnāca, bet tādu caru neatceros. Cars taču nav tas pats, kas fotogrāfija? Izgatavot caru, carēt, carografēt, nē, tas neizklausās pareizi.

Kas ir fotogrāfija?

72. novembrī

Tovakar daži gaļas gabali sveces gaismā rakstīja vēstules, citi jau raudzīja gulēt. Arī es, jo zemnīca ruka, acis lipa, gribēju gremdēties miega dziļumā, pelēki zirgi slidēja caur pelnainu pļavu, līdzās tiem tecēja badīgi vilki lipīgiem purniem, mikstām ķepām, spilventiņi maigi kā migla, štiku šņaks! iegremdēt Viļumā, kā ik nakti, nirt un nirt starp ūpiem, ežiem un zalkšiem —

Un tad nāca Nelabais, ne saukts, ne gaidīts. Griesti un sienas drebēja, telpa idēja, ik dvēsele sastinga un aizturēja elpu.

99. novembrī

Vienu lietu pateicu, citu noklusēju. Jā, saplosīt saplosīja mani Nelabais gabalos, sarāva un izārdīja, bet — Viņš ņēms manu kāju, ņēms vāca rumpi, ņēms tavu galvu, no nekurienes izvilks Juriša roku, gabalu pa gabalam saliks mani jaunu, skūpstīdams, glāstīdams. Mēs celsimies, un es staigāšu, svētidams zemes un jūras, un ļaudis.

Pasaules karš

Tik vienkārši, ka jāsmejas, vienīgi smieties nedrīkst, citādi viss izjuks. Strauja kustība ar roku, ak, cik neveikli, un uz grīdas glāze ūdens, glāze vīna, pareizāk sakot, ūdens, vīns, stikls, stikls un stikls. Atvainojiet, lūdzu, smaga diena, smagas rokas, un tagad galvenais ir nosarkt un vērties viesmīlī tik vainīgi, lai viņš justos vainīgāks par mani. Nekas, nekās, tūlīt tiksīm galā, viņš samulsis atbild un traucas pēc visas satīrīšanai vajadzīgā, pa ceļam gandrīz saskriedamies ar citu viesmīli, kas jau paguvis mesties palīgā. Divatā viņi steidzīgi uzkopj manu uzvaru, un jau pēc brīža es to svinu ar jaunu glāzi, glāzi, ūdeni, vīnu.

Turcija nu ir kritusi. Romas sen vairs nav. Kauļiņi sen ierakti auglīgā zemē, un gurdas murdoņas un tikpat gurdas klaviermūzikas pavadījuma es drīz dodos ārā savā triumfa gājienā. Ir jau vēls, līdz rītausmai vien dažas stundas. Glāsmaini medainais gaiss gaitu gan dara vieglu, ar nesen plaukušiem ziediem nakts cildina manus sasnīgumus.

Bet atceries neticību, pat vīpsnāšanu? Un tad — izbrīnu par pirmajām uzvarām, izbrīnu, kas pamazām pārtapa par apbrīnu?

Varbūt visu mainīja Jaunzēlande. Viltus ir iekarotāja labākais draugs. Ak, tie plaukti, kas gandrīz lūza no žilbinoši raibās pārpilnības: visas pasaules bagātības, piens un medus, un vīns. Viltus un izlikšanās — velkot grozu, ik pa laikam ieskatīties sarakstā, pētīt sastāvu, paņemt paku miltu, paņemt liellopu buljonu, pārdomāt un nolikt atpakaļ dzeltenos tomātus, paņemt saulespuķu eļļu, atkal kaut ko paņemt, atkal kaut ko nolikt, līdz gluži vienkārši nocelt no augstākā plaukta tējas paku, it kā tā nebūtu nekā īpašs, it kā ar to netiktu lemti likteņi. Un tad, dodot kasieri naudā,

Kurš gan būtu cerējis atrast ko tik burvīgu šādā provinču provincē, kur ļaudis nav dzirdējuši ne par caru, ne par ķeizaru?

es domāju: vai tu maz zini, ko tu dari? Vai tu maz apjēdz, ka tagad, šajā brīdī, šajās sekundēs, pārdod veselū valsti? Saglabājiet čeku garantijai.

Nezināšana neatbrīvo no atbildības — vai tā nav viena no skaistākajām patiesībām?

Labi, labi, vēlīgā nakts mani modina maigumu; es piekritu, ka sākumā ne viss riteja tik viegli kā ar Jaunzēlandi.

Zīmes grāmatā, piemēram. Vai tā bija Andora? Tadžikistāna? Polija? Katrā ziņā tajā vecajā bibliotēkā — vecajā, nevis senajā: nekādu vērtīgu pirmizdevumu, nekādu noslēpumainu sējumu ādas vākos, vienkārši gadu gadiem krājušies putekļi, slāņu slāņos nogulsņējušās bažas par grauzējiem, tekošiem griestiem, vienaldzīgiem cilvēkiem. Vispirms mazajā lasītavā vajadzēja atrast isto punktu, kas sargātu no pārlicējas vēribas, bet vienīgajā derīgajā stūrī kaut kādus žurnālus laipoja vecs vīrietis. Tik cieši ietīnīes pelēkā adītā šallē, it kā mēģinātu pats sevi nožņaupt. Vairākas stundas niku pie blakusgalda, šķirstot turpat bez domāšanas pagrābtas grāmatas par ekonomiku. Izlikos pētām grafikus, shēmas, diagrammas, kas man patiesībā it neko neizteica. Un tad, kad viņš, plati smaidīdams par kādu atradumu, beidzot devās prom, es metos viņa vietā, no somas izvilku līdzpaņemto *Annu Kareņinu* un pildspalvu, bet tad — aptvēru, ka es taču vairs neatceros tik rūpīgi kaltās pareizās zīmes.

Neticami, cik ātri visu miesu var pārklāt auksti sviedri. Pats par sevi saprotams, viss šķīta zaudēts, sāka trūkt elpas, es gandrīz jau iegrūdu grāmatu atpakaļ somā, gandrīz jau rāvos kājās, lai bēgtu un nekad neatgrieztos, tomēr kaut kas mani apturēja. Kauns zaudēt nākotni?

Atkal atvēru vienu no ekonomikas grāmatām. Lēni, pavisam lēni uzvilku vienu līniju, pēc brīža tikpat lēni vēl vienu un vēl vienu, un vēl vienu. Pamazām formas cita pēc citas iznira acu priekšā, ķermenis atguva līdzsvaru, es — pašapziņu. Tad kādam uznāca klepus, es izmantoju izdevību un izplēsu apzīmēto lapu, saņurciju to, nobēdzināju kabatā un ķeros pie istā darba.

Ar kādu apmierinājumu es pēc stundas aizvēru *Annu Kareņinu*, ar kādu apmierinājumu piecēlos, izstaipijos, lēni un lepni klejoju gar plauktu rindām, līdz atradu, kur to paslēpt starp bibliotēkas grāmatām. Cik bezrūpīgi noliku vietā *Ievadu makroekonomikā* un *Nodokļu teorijas virzienus*. Cik bezrūpīgi, ejot prom, saņurcīto lapu izmetu turpat papīrgrozā.

Pēc tam es nedēļām nespēju domāt ne par ko citu kā vien to papīrgrozu; likās, tūlīt, tūlīt pienāks sliktās ziņas. Katrs garāmgājējs šķīta aizdomīgi vērigs vai aizdomīgi nevērīgs, katra svešāka skaņa lika satrūkties, gaidīju to pašu veco vīrieti pēkšņi izlecām no kādas šķērsielas, stīviem pirkstiem viņš sagrābtu manu rikli, ar tukšu skatienu piespriedu man sodu... Tomēr tad kādu vakaru pie televizora sapratu, ka viss ir kārtībā, viss ir izdevies. Grāmata ir savā vietā. Saņurcītā lapa ir sa-

vējā. Tadžikistāna ir mana.

Jā, tā patiešām bija Tadžikistāna, jo pēc tās no-teikti sekoja Kirgizstāna, bet par Kirgizstānu man netik domāt.

Silti lipīgas lupatas. Šķīdinātājs.

Dažreiz bija grūti uzaustīt pareizo stratēģiju, lai cik viegli pēc tam būtu nākusi pati uzvara. Kā ar Taizemi, piemēram. Visu pārno aprīli lauzīju galvu, atmetu vienu plānu pēc otra, līdz — patiesībā — atgriezos pie paša pirmā. (Iespējams, iekarotāja lielākais ienaidnieks ir neizlēmība.) Par laimi, nekas vēl nebija zaudēts, un nākamajā rītā uz darbu aizgāju agrāk. Es jau zināju, ka mūsu sistēmanalitīke vienmēr ierodas pēc deviņiem un viņas galā nebūs arī neviena cita. Atvilktnē atradu dārgo kafiju, ko, pazīdama cilvēka negausību, viņa neiedrošinājās glabāt virtuvē, iztukšoju bundžu plastmasas maisiņā un atliku vietā. Mājās pietika vairākām nedēļām.

Lūk, vēl viena no skaistākajām patiesībām: kas jādara, jādara.

Pat ja draņķa boilers dod par maz karstā ūdens, lai noskalotu vienu vienīgu -stānu.

Ko nu par to.

Pašu pirmo uzvaru man nesa sērkokociņu kas-tīte, vai ne? Pār Vāciju? Vjetnamu? Vanuatu? Vai to vajadzēja atstāt uz vecāsmātes kapa? Ierušīnāt smiltis vecajā spēļu laukumā? Ieslidināt kabatā svešiniekam zaļgani pelēkā žaketē? Žēl, ka man nav sava hronista, kas rūpīgi un skaidri — un ar statistiku, ar objektīviem skaitļiem — aprakstītu katru uzvaru. Un kas prastu attēlot arī šīs nakts debesis, katru nokrāsu, katru atblāzmu, visas zvaigznes un planētas, kuru gādība nu jau atvedusi mani līdz mājām — šai daudzstāve-nei, ko tumsa pārvērš noslēpumainā cietoksnī.

Mani vienmēr priecējusi tīra kāpņu telpa, tā vienmēr ir laba zīme. Un te jau ir manas durvis, mans gaitenis, mans gaismas slēdzis. Plāni visvieglāk dzimst tieši te, pie virtuves galda. Kur viss ir pazīstams un tuvs. Re, te ir krūze, kas atkal atstājusi nospiedumu, te ir gaļas dēlītis, un re — te ir mana lielā pasaules karte, ko uz mūžiem pie galda turēs krāsainās piespraudes, kuras, caurdurdamas katru valsti, sludina manu valstību. Turcijai derēs violeta, nakts un ceriņi, lai gan tam nav lielas nozīmes: visas krāsas ir manas.

Vēl gan atlicis pēdējais atklājums un iekarojums, pēdējā valsts. Bet re — te ir mans vēders, kur šīs nazis saullēktā atbrīvos ceļu uz pasaules impēriju.

Putni aiz loga ir apdullinoši.

Tu jau zini

Manu vālodzīt, sen neesmu tev rakstījis, bet tu jau zini, kā tas ir, tu jau esi pieradusi, mēs visi

Labi, tas tomēr ir jāpasaka, kaut arī tu man neticēsi: te laikam spokojas

esam pieraduši. Mētāšanās — protams, mērķ-tiecīga, bet tomēr mētāšanās — no vienas pilsē-tas, ciema, vientuļa nostūra uz citu, vilcieni, kur izsald līdz kauliem, auto ar derdzīgo sadegušās eļļas smaku, lietu izmērcēti pajūgi — kā gan lai raksta? Nemaz nerunāsim par biedriem, kuri par katru cenu grib paglābties no «šausminošās garlaicības», kas tūliņ, tūliņ būšot «jau pavisam neizturama», un visu laiku uzmācas ar kārtīm, sarunas dēļ diedelē papirosus — pašiem jau netrūkst — un naktīs klauvē pie durvīm, otrā rokā sagrābuši pudeli, nu, tu jau zini, kā. Mans gars gan ir turējies stiprs un apziņa — skaidra.

Bet pietiks gausties! Man ir labas ziņas — ir cerības, ka tam pienācis gals. Pēc visas šīs nemi-tīgās steigas, pēc visiem šiem trauksmainajiem mēnešiem beidzot varbūt esmu vietā, kur palikšu ilgāku laiku. Neko pārāk precīzu jau teikt tev nevaru, bet iztēlojies labi iekārtotu muižu, gandrīz vai pili, vismaz pēc šejienes mērogiem. Nedaudz aizlaists parks ar diķi, kur ūdens gan gauži maz, lapeni, vasaras naktīm piemērotām takām un tā tālāk. Kurš gan būtu cerējis atrast ko tik burvīgu šādā provinču provincē, kur ļau-dis nav dzirdējuši ne par caru, ne par ķeizaru? Esmu te jau nedēļu, un, teikšu godīgi, nav tā, ka es pārplūlētos. Man tikai jāparūpējas, lai visi izpildītu savus pienākumus, un tas nav grūti, jo viņi visi ir apzinīgi zēni, ar kuriem varu lepo-ties.

Es varu derēt, ka tev te patiktu. Tikai... Labi, tas tomēr ir jāpasaka, kaut arī tu man neticēsi: te laikam spokojas.

Nesmejies! Jā, jā, es labi apzinos, kā tas izklausās, un tikpat labi varu iedomāties arī tavu skeptisko smīnu. Bet uzklausi mani, jo lieta tomēr ir nopietna.

Jau pašā pirmajā naktī es dzirdēju kādu raudam. Vai varbūt man likās, ka dzirdu kādu raudam. Un vispār varbūt «raudāt» nav īstais vārds. Gaudot, brēkt — zini, tādā bibeliskā garā? Bet nedrīkst ļauties atkāpēm, lai cik tās būtu kārdinošas; vārdu sakot, es izgāju gaiteni un ieklausijos. Šķīta, ka skaņa nāk no ēkas viesu gala. Saprotams, es neuzdrīkstējos nevienam traucēt; kā gan lai es zinu, kāda dziļi personiska drāma var novest pie tik spējas jūtu izlaušanās?

Bet, redzi, tas bija vien sākums. Nākamajā rītā mani pamodināja līdzīgi trokšņi; kas tad nu, pilnīgi gaišā dienas laikā, es nodomāju. Galvenais, tā tas turpinājās, nē, precīzāk — vienai balsij drīz pievienojās cita, un patiesībā biežāk varēja dzirdēt kļiedzienus, nevis raudas. Sāpes, tās taču ir sāpes, es beidzot attapu. Vispirms gri-bēju kādam nekavējoties uzdot noskaidrot, kas par lietu, bet tad mani pārņēma šaubas, līdz es sapratu, ka tas nav — kā lai labāk pasaka? — pa istam, ka tas ir vienkārši neiespējami. Vari iedomāties atvieglojuma sajūtu! Un reizē, protams, uz mirkli arī bažas, jo neviens jau negrib sajukt prātā, es noteikti ne. Bet vai es kādā brīdī patie-

šām pieļāvu, ka mani piemeklējis vājprāts? Lai-kam jau ne, un droši vien tu nebūsi izbrīnīta, ka mana nākamā reakcija bija interese; ne jau katru dienu — tas ir, līdz šim — gadās saskarties ar ko pārdabisku. Jā, pārdabisku, to nevar noliegt.

Un tāpēc es dažas dienas ļāvos savām maņām. Kādi ir mani secinājumi, tu jautāsi. Objektīvi spriežot, šīs parādības, protams, fascinē. Piemēram, nekad nebūtu iedomājies, ka sāpes absolūti ticami var izpaust tādā plašā un daudzveidīgā vokālā gammā. Ja vien tas nebūtu tik kaitinoši, tik nogurdinoši. Saproti, es taču tagad varētu lieliski atpūsties, darbs nav smags, es varētu ik dienu stundām pastaigāties parkā, bet vai es maz saņemtos atgriezties, zinādams, kāds ugunsgrēks zvērudārzā mani sagaida?

Tas gan vēl nav viss — kautrējos, bet man jāatzīstas, ka šorīt par spokošanos ieminējos jaunajam adjutantam. Varbūt nevajadzēja. Zini, es viņam gaiteni teicu, brīžiem man izklausās, ka kāds pavisam tuvu, varbūt pat aiz istabas sienas, drausmīgi, es pat teiktu — zvēriski, kļiedz. Aizkauti.

Viņš uz mani paskatījās tā jocīgi.

Un vienreiz man likās, ka es redzēju pavidam atbaidošu figūru, sakņupušu vienā no viesu istabām, kaut kas ar viņu nebija lāga, galīgi ne, bet, kad es paraudzījos rūpīgāk, kad es ieskatījos, cik cieši vien varēju, tur neviena nebija. Vai tu kaut ko zini par tādām lietām, es viņam jautāju. Tas viss — ekto plazma, seansi, kas tik vēl ne — taču ir kaut kas populārs, vai ne? Varbūt šai vietai ir drūma vēsture? Barbariskas enerģijas paliekas, dragājušu laiku asinsdarbu pēdas, kaut kas tāds? Kā tu domā?

Bet viņš neko neatbildeja, vēl mirkli uz mani raudzījās mīnādami, tad nodūra acis un atvainojies kaut ko nomurmināja par piemirstiem uzdevumiem. Un prom bija. Droši vien viņš mani nesaprata. Vai varbūt viņam ir bail?

Es devos nelielā apgaitā, tu jau zini — sarāt par kādu neaizdarītu pogu, uzsist uz pleca par iznesību. (Kā tev liekas: vai es esmu pietiekami tēvišķs? Es katrā ziņā gribētu būt labs paraugs, kam līdzināties.) Un tad atkal sākās, nupat jau kļūst neizturami. Tā nu es tagad sēžu pie rakstāmgalda un prātoju — vai ar mani viss ir kārtībā. Ja pēkšņi kāds šonakt klauvēs pie manām durvīm, kā gan lai es tās neatveru? Bet zini, es ticu un pašļaujos, ka pienākums mani stiprinās.

Lūdzu, raksti drīz!

Mūžam tavs

I.

P. S. Bet, ja kāds klauvēs, es ceru, ne kāds ar bezzobu muti, no kuras plūst asinis, ne kāds ar izsistu aci, ne kāds ar pārgrieztiem vaigiem, kur atsegtas smaganas, ne kāds ar rokām, kam salauzti visi pirksti, ne kāds ar nošņāptām ausīm, ne kāds ar sadragātu degunu, ne kāds ar lodi pakausī, ak kungs, ak kungs, ne tāds. ■

Laima Kota

No burtiem pie līnijām un punktiem

Autobiogrāfisks apraksts

Laima Kota (iepriekš Muktupāvela, 1962) ir latviešu rakstniece. Pirmais romāns – Šampinjonu derības (2002), tam sekoja vairāki biogrāfiski romāni par latviešu kultūras darbiniekiem. Jaunākie – Mierielas vilkme un Istaba (2016). Kopš 2011. gada dzīvo Stambulā Turcijā

* «Ak jūs rakstāt grāmatas? Un daudzas jau esat uzrakstījusi?»

«Ir šis tas. Rakstu latviski.»

«Un tikai?»

«Domāju latviski, tāpēc.»

«Ak jūs esat no Latvijas? Kur, kur tā atrodas? Ak pie Baltijas jūras, nujā, nujā, pie Krievijas... Un cik Latvijā iedzīvotāju? Jūs rakstāt valodā, kurā runā divi miljoni iedzīvotāju? Jums vispār ir izdevīgi rakstīt latviski? Tirāža noteikti neiedvesmo...»

Sākumā, pirms desmit gadiem, kad tikko sāku dzīvot Turcijā, atbildēju entuziastiski: nē, mēs, latvieši, neesam krievi; mēs esam lasoša tauta, mums ir sava literatūra, grāmatas izdodam, spēj tik lasīt. Taču, gadiem ejot, sadzirdot pat vislabvēlīgāk uzdoto jautājumu «no kurienes esi, kur dzīvo, cik gadu pašai, cik ilgi jau dzīvo Turcijā, vai esi precējusies, cik bērnu, cik vīrs pelna, vai dzīvojat irētā vai pašu mājā, vai garšo turku ēdieni», atbildu, ka esmu no *Belģika* vai no *Finlandia* un ka gan jau vīrs kaut kur strādā, ja reiz dāvina zeltu, bet ko gan es zinu no vīriešu lietām, un tad saruna aiziet tā mierīgāk.

Tā viņi dara, tie turki, ikvienam var pajautāt jebko tādu, kas mums šķistu privāts un svešinie-

kam neatklājams. Pie viņiem tā pieņemts.

Apzināti vai ne, bet turkiem patik arī lielities – viņu gan esot astoņdesmit seši miljoni, viņiem vislabākā virtuve pasaulē un visvēsturiskākā zeme, un viszilākās jūras un karstākā saule –, tā viņi lepojas.

*

Pēc desmit Turcijā nodzīvotiem gadiem pār mani beidzot nāca apskaidriba un es sāku stāstīt, ka esmu no *Latgallia*, no ziemeļiem, zināt taču tādu zemi? *Latgallia* valoda ir viena no senākajām Eiropā, jā, jā, un leģenda par sanskritu, jūs taču zināt, vai ne? Manā stāstā ikviens latgallietis runā vismaz trīs četrās valodās, latgallieša mājās goda vietā ir grāmatplaukts, ap māju iekopts košumdārzs, kurā ir vismaz trīs pojeņkrūmi, un *Latgalia* tiešām ir četri gadalaiki. Sarunbiedri vienmēr apmulst, bet es turpinu, izmantojot pašu osmaņu metodi, proti, izmetu savu dūža kārti – jautāju: «un cik valodās runājat jūs?» Tikai turku. Nu, redziet paši...

Par to, ka es protu lasīt kirilicā, turki brīnās, «oho, tos ķeburus». Taču to, ka savos piecdesmit sāku mācīties turku valodu, ikviens turks pieņem kā pašu par sevi saprotamu. Kā gan citādi? Kā ierados, tā sāku mācīties. Arī visas skaistās krievietes, kuras ieprecas Turcijā, «kak miļeņkajas» sāk «šprehot pa turciskam» puscada laikā. Tā ka nevajag, latvieši, padoties demagoģijai un erzac-tolerancei latviešu valodas sakarā. Nevietā. Redziet, kļūstu kareivīga, ja man jāaizstāv sava teritorija. Kā ists turks.

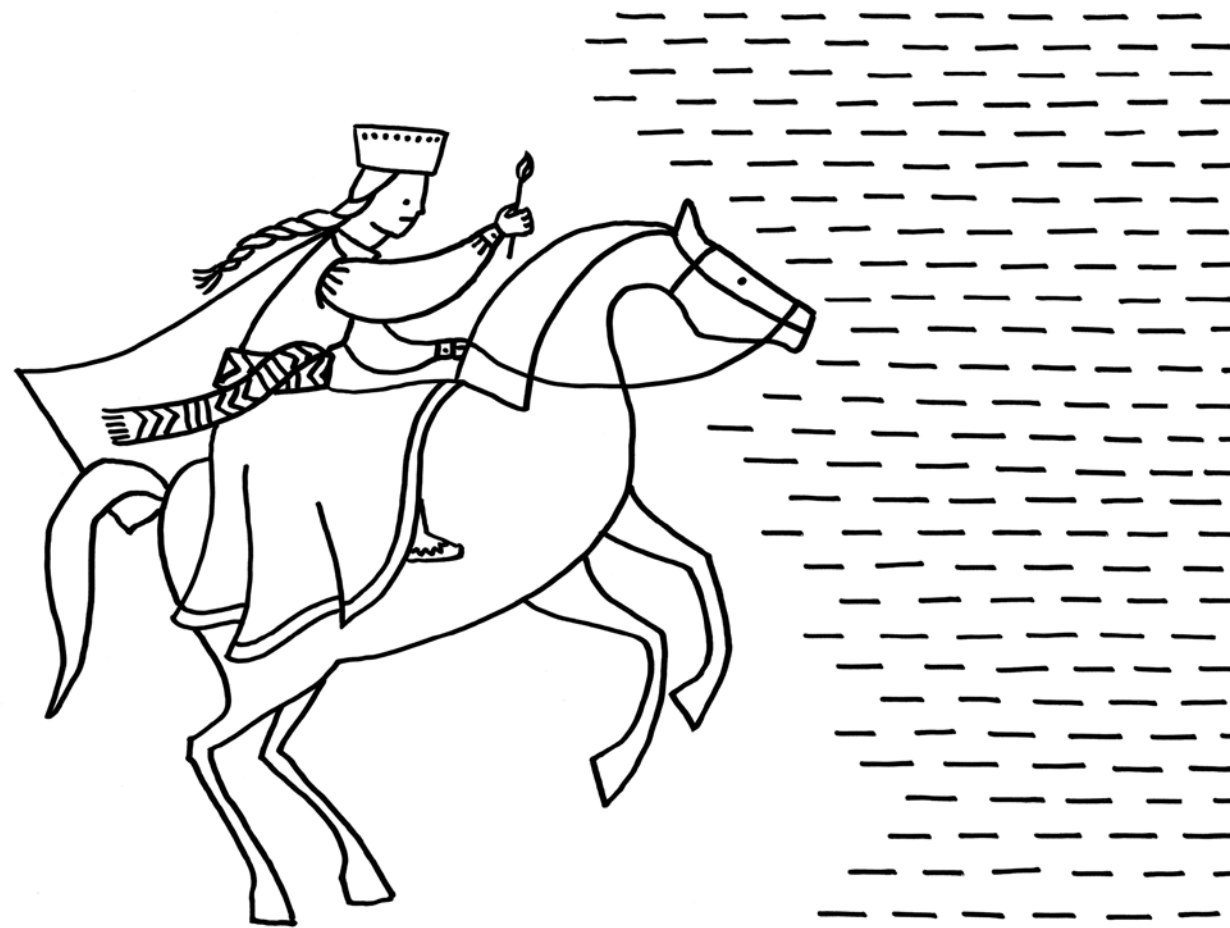
Turcijā rāmā mierā uzrakstīju četras latviešu grāmatiņas. Par turkiem, par savu Mierielu Rigā, par mazmeitām un par perestroiku. Uzrakstīju, nodrukāja, saņēmu autoreksemplārus, un čau! Grāmatas dzīvo savu dzīvi, es savējo. Kad pastāstīju turku draugiem, ka man Latvijā iznākusi jauna grāmata, visi jautāja – vai turciski no tevis arī kas lasāms? Kad būs? Kāpēc nav? Mēs gribētu izlasīt! Ar miļu Stambulas veclatvietes Kristīnes Seraijas (*Seray*) palīdzību tika iztulkota mana bērnu grāmatiņa. Pēc turku redaktora ravējumiem tā gan izrādījās stipri noīsināta. Sākumā spurojos pretim, sašutu, bet nācās atnest ar roku. Te tāda prakse. Tāpēc ne lielijos, ne lepojos, kad tā iznāca. Un nagla manam rakstīšanas prieka mazinājumam jau bija izkalta.

Turku gudrinieki ieteica rakstīt uzreiz turciski. Bet nav man tādu turku valodas zināšanu, lai spētu aprakstīt cilvēku domas un izjūtas. Nere-ti pati jūtos kā svaigs iebraucējs. Visu saprotu, bet izteikt atbildes nespēju. Sajūta ir nožēlojama, galvā griežas valodu mikslis, bet nezini, kā no lidojošo vārdu karuseļa izķert precīzo un pateikt isto vārdu tā, lai mani saprot, lai redz, ka brīvi iebraucu tēmā, ka valoda rullējas, ka brīvi žonglēju ar vārdiem. Svepsti vien sanāk. Vēl trakāk! Mani arī pārpratuši.

Piemēram, kāds par turku mūziku sajūsmināts

Laima Kota

No burtiem pie līnijām

Ilustrācija — Guna Poga

vietējais vaicā, kā man patik viņu modernā mūzika. Atbildu – kopš saprotu, par ko tiek dziedāts, nespēju to uztvert bez smaida. Apvainojas. Turku virtuves fans vaicā, kā man garšo vietējie ēdieni, un es godīgi atbildu, ka tie ir nenormāli gardi, piebilstot, ka mūsdienu sēdošajā laikmetā ir visai bīstami ēst klejotāju-ceļotāju kultūrai tradicionālos ēdienus – ātri var kļūt resns, ja *tarhana* zupa miltiem aizdarīta, *börek* pīrāgs kartupeļiem pildīts, saldajā no miltiem gatavota cukurpilna baklava un cukurots šerbets sultāna gaumē. Vai tas ir veselīgi? – atjautāju pa ebreju modei. Uz mani paskatās ar nožēlu, un uzēd vien' maz' «böreciņ-baklaviņ». Otrreiz man neprasis.

Kopš sāku runāt kaut «teikuma priekšmets + izteicējs» limeni, atskārtu, ka Austrumos nedrīkst palaist muti. Te nav nekādi Eiropas ziemeļi, kur «es vienmēr saku taisnību». Austrumos tas ir pat bīstami. Mēle mutē var izveikt tādas brīnumus, ka zaudēsi galvu *eins-zwei-drei*. Vai man tas vajadzīgs?

*

Pirms pāris gadiem ar mani sazinājās rakstniece Franciska Cimare, jo nevarēja tikt pie Stambulas Topkapi muzeja atļaujas miniatūru attēlu publicēšanai. Lūdza mani noskaidrot, kāpēc mu-

zejs neatbild uz vēstuli. Aizdevos, uzzināju iemeslu. Kam gribam, tam atbildam; kam ne – ne. Tāda mums, turku sultāniem, prakse. Piedevām mainījās muzeja direktori. Jaunie nāca ar jaunu komandu, vecie darbi tika aizmirsti, turklāt – kas tā par grāmatu tikai pārsimt eksemplāros, ar sīkumiem neesot vērts krāmēties.

Beigās Franciskai tā arī pateicu: uzzīmēšu miniatūru kopijas, piezīmēšu āboliti-bumbierīti, un pierakstīsim, ka iedvesmai izmantotas ilustrācijas no Topkapi muzeja fondiem. Jā, tā arī drīkst. Autortiesības ievērotas tirā turku stilā, un, redz, lietu risināšana turciskā vizē jau piemīt arī man.

Nopirku akvareļkrāsas, otiņas, papīru. Uzzīmēju 1 : 1 visas sešpadsmit miniatūras. Kā jau kopijās, ievērojot mākslinieku otiņu štrihus. Grūtāk bija ar islāma ģeometriskajiem rakstiem, bet ar *Bismillah-Mashallah-Inshallah* palīdzību darbu veicu. Ieliku aploksnē, aizsūtīju, nomierināju Francisku, sak, tulko un atdzejo, bildes jau ir!

Ar Francisku notika nelaime. Kur tagad manas miniatūru kopijas, nezinu.

*

Taču turpināju zīmēt. Kopēju slavenu miniatūrgleznotāju zīmējumus, izstādēs pētīju mūsdienu miniatūrgleznotāju darbus. Atskārtu,

Latvijā studē mākslas, lai atrastu savu rokrakstu un izteiktu sevi, Turcijā — lai apgūtu amatu

ka tajās izmantoti kodi un laika gaitā izstrādāti kanoni: ir veids, kā zīmēt mākoņus un kā attēlot kalnus, kā parādīt jūru, eņģeļus, kokus, pat zivis visās miniatūrās var izskatīties vienādas.

Ota un zīmulis man kļuva par vārdnicu. Ja nu galīgi nevarēju paskaidrot turciski, uzzimēju. Jā! Mani uzreiz saprata! Un to taču es arī vēlos! Turklāt piktogrammu un alu laikmeta zīmējumu laikmets atgriežas, vismaz telefonos.

Harika! Tā turki izsauca prieces brīdī. Kaut kas līdzīgs grieķu Eurēka.

Izdomāju vēl pamācīties zīmēšanu. Mājinieki šo domu atbalstīja, tikai bilda — vai tu apmeklēsi pašvaldības rīkotos kursus? Kopā ar tantēm, kas tur iet laika īsināšanai? Mēs mācāmies tikai universitātē. Tas ir mūsu līmenis. Turklāt universitāte, kurā var apgūt mākslu zinības, atrodas vien divarpus kilometrus no mūsu mājas. Tā tiešām ir veiksmē, jo stambulieši ceļā uz darbu bieži pavada divarpus stundas.

Aizgāju un pieteicos, paziņoju, ka vēlos mācīties tikai zīmēt, redziet, man jau viens maģistra grāds ir, esmu nokārtojusi dažas disciplīnas... agrākajā dzīvē. Tā teikt, nācu ar saviem noteikumiem.

Tā kā biju ārzemiece ar uzturēšanās atļauju, studijām universitātē Turcijā līdzās citiem dokumentiem bija nepieciešams iesniegt arī sertifikātu, kas apliecinātu manu turku valodas prasmi C1 līmenī. Tātad, pirms sāc mācēt ar otiņu, dabū valodas sertifikātu. Tas nozīmēja katru dienu braukt ar kuģīti divas stundas uz universitātes valodas stundām, divas atpakaļ. Ar pārsēšanos *Eminönü* vai *Üsküdar*. Trīs mēnešus katru dienu tā kuģoju no Āzijas uz Eiropu, kur Zelta ragā atrodas *Fatih Sultan Mehmet Vakfi Üniversitesi* valodu nodaļa. Nokārtoju, dabūju papīru, devos studēt.

*

Pirmais pusgads pagāja kā miglā. Zīmēšanas nodarbībās studenti nāca, kad gribēja, nofotografēja uzstādījumu, un «čau, profesors!» Tomēr tā darīja tikai meičas. Dažas universitātē bija iestājušās-ieradušās, lai īsinātu laiku pirms kāzām (iekams pēc apprecēšanās sāksies istā dzīve, aiziešu pastudēt mākslas, tas viegli). Viņas pilnā nopietnībā teica, ka zīmēšana tām nav vajadzīga, jo izvēlējušās dekoratīvo noformēšanu — *tezhip*. Un smējās par profesora biklajiem murminājumiem, kā nu tā var, kā nu tā drikst. Toties pirms ieskaites meičas atnāca ar labi uzzīmētiem darbiem. Varbūt mājās cītīgi strādājušas? Izrādās, klasisko zīmēšanu protošam māksliniekam pa telefonu pārsūtījušas uzdoto un adresi, uz kuru jāatsūta zīmējums 60 x 80, samaksājušas par darbu, un «čau, profesors, man taču ir darbs, ko piesienaties»?!

Puiši mācījās nopietnāk. Apzinājās, ka ar savu darbu būs jānopelna maize sev un ģimenei. Nekādas izklaides.

Latvijā studē mākslas, lai atrastu savu rokrakstu un izteiktu sevi, Turcijā — lai apgūtu amatu,

kas dod ienākumus.

*

Skolojoties lekcijās un nodarbībās, sapratu, ka miniatūrglezniecības kanoni nepaģēr prasmes zīmēšanā to klasiskajā izpratnē. Neprasa zināt gaismu-ēnu-pusēnu, neprasa darbā parādīt perspektīvu, neprasa uzkonstruēt lapā zīmējumu, lai tas «sēž». Miniatūrglezniecība jeb *nakaşhane*, kā to sauc tradicionāli, ir cita pasaule.

Zīmējot miniatūru kopijas, studenti burtiski uzsūc tūkstošiem gadu laikā uzkrātās zināšanas un galveno atziņu: visa skaistā radītājs ir Visaugstais, un tu, mākslinieks, esi tikai viņa roka; tad nu centies vēstījumu attēlot skaisti, lai skatītājs, to uzlūkojot, atcerētos par Visaugstāko. Tāpēc, kaligrāfs, pirms rakstīt svētos vārdus no Korāna, atceries, ka tos teicis Visaugstais, un centies uzrakstīt skaisti, bez tintes pleķiem, lai tava roka rakstām-irbuli tur taisnu un lai burti met loku lokus, kā upes met ličus, un tālāk tikpat omārhajjamiski, pa austrumnieku modei poētiski un dzejiski...

*

Miniatūrgleznotāju ziedu laikos kā pirmais nāca dzīvā Sultāna pasūtījums. Dokumentēt Sultāna darbus ir zīmētāju uzdevums! Darbnīcā kopā strādā vairāki mākslinieki: viens zina, kur atrast minerālus krāsai, jauc tos miezeros, šķaida, līdz rodas noturīgs pigments; otrais izveido kompozīciju, trešais izzīmē Sultānu, ceturtais papildina ar figūrām, tad pieaicina to, kuram padodas ģeometriskie raksti, līdz atnāk kāds novicis, kuram atļauj uzvilkt un iezīmēt puķītes, putniņus, varbūt pat pils harēma logā pazibējušo aizplivurotas konkubīnes stāvu. Sievietes turku mākslinieku miniatūrās ir aizklātas, ietītas un noslēpumainas.

Kā īpašo viesi pieaicināja meistaruru, kurš prot zīmēt zirgus. Tos turki attēlo jebkurā rakursā līdz pat šai dienai. Kā klejotājkultūras pārstāvji viņi zirgus pazīst, tie ir glābēji, impērijas robežu paplašinātāji. Zirgi ir svēti, un turki atšķirībā no citām tjurku tautām tos uzturā nelieto.

Mākslinieki-*nakaşci* apzinājās, ka viņi ir tikai Visaugstākā roka, tāpēc savu darbu neparakstīja.

Miniatūrai jābūt labi noformētai, jāizskatās skaistai arī lapā. Noslēgumā pie darba ķērās *tezhipci* — mākslinieki, kuri, izmantojot četrus dabas elementus (*yaprak* = lapiņas, *gonca* = pumpuriņu, *penç* = pieclapi un *hatay* = ziediņus), veidoja laukumu dekorējošas kompozīcijas. Variantu ir tūkstošiem, rotājumu iespējas bezgalīgas.

Kad viss ir vienāds, tīrs, pareizi virknēts, kad lapiņas pa kreisi un pa labi kā zaldātiņi, kad uzspiediens vienāds un līdzens, tad ap miniatūru veidojas skaists dekoratīvs rāmis. Tādu jau var izzīmēt ar tušu un otiņu, ar sjenņu vai terakotu un pasniegt Sultānam. Savu vārdu *tezhip* miniatūrgleznotāji neraksta, kam gan? Izkopt individualizētu rokrakstu nav ieteicams, bet, ja nu izlaužas,

Sasodīts, gadiem esmu zīmējusi lodi-kubutaisnstūri visādos ēnojumos un salikumos, dučiem grieķu Zeva-Apollona-Homēra + varoņu galvas un torsus, bet te man uzdod atkārtot smērējumu

tas tomēr jāieliek kanona rāmī.

Tad pie darba ķeras kaligrāfi. Ar rakstāmo irbuli, kas darināts no *kamuş* — tuksneša niedres stiebra —, tie apraksta situāciju, kādā Sultāns iemūzināts miniatūrā. Tas jādara skaisti, līdzieni, vienādi, plūstoši, un vijīgi arābu burti ir šim nolūkam pateicīgi. Sultāna vārdu kaligrāfi bieži raksta ar sarkano, bet Visaugstākā vārdu izceļ ar zelta krāsu. Arī kaligrāfs savu autogrāfu neatstāj.

Kad viens atvēruma ar zīmējumu + *tezhip* + vēstījumu ir pabeigts, tiek veidots nākamais, kurā ir miniatūra, dekoratīvais rāmis un apraksts. Meistariem piedrojas ādu meistari un *ebru* mākslinieki, kuri ar krāsām marmorē papīru tieši grāmatām, grāmatsejēji un *kādi* meistari, kuri ar asum asu nazīti no papīra izgriež trīsdimensiju ornamentu, lai grāmata par Sultāna-Tāda-un-Tāda varoņdarbiem būtu bieza, skaista un paliktu mūžībai.

*

Kopēšana un atkārtošana ir kā pamats mākslas zinību apgūvē. Cita skola, cita pasaule. Ja topošo mākslinieku jau kopš dzimšanas apņēm sargpētas, kanonizētas kompozīcijas, viņš jebkurā lietišķās mākslas skartā priekšmetā redz kanonu — pat zupas šķīvji ir ar *tezhip* ritma kārtību, bet mājas sieviešu lakati ar kompozīciju, kuras izveidē dzelzaini ievērots likums.

Kad «it kā» klasiskās zīmēšanas hodža-profesors pasniedz man paraugu ar uzzīmētiem pudeļķirbjiem, apmulstu. Sasodīts, gadiem esmu zīmējusi lodi-kubu-taisnstūri visādos ēnojumos un salikumos, dučiem grieķu Zeva-Apollona-Homēra + varoņu galvas un torsus, bet te man uzdod atkārtot smērējumu! Man, kas kopš desmit gadu vecuma mācījusies nebaidīties no baltas lapas, štrihojusi un ēnojusi hektāriem, liek ķibināt pudeļķirbjus! Tā centusies biju laikam tikai iestājekšāmenos «uz grafiķiem» Latvijas Mākslas akadēmijā pirms trīsdesmit gadiem. Noliku priekšā zīmējumu, un ķirbji izriņķoja, uzzīmēju kā dzīvus.

Pēc tam hodžam-profesoram pastāstīju, ka esmu zīmējusi ne tikai priekšmetus, bet arī dzīvus modeļus. Nav aprakstāms viņa skatiens, kad daudz vēlāk atklāju, ka esmu zīmējusi arī kailus modeļus. Tajā brīdī domās pateicos saviem skolotājiem Latvijā, kuri mani reiz bija mācījuši pareizi turēt zīmuli. Ja gadījumā šis rindiņas lasa kāds topošais mākslinieks, lūdzu, jau nākamajā zīmēšanas nodarbībā aiznesiet savam zīmēšanas pasniedzējam ziedus. Šampanieti ar savu hodžu dzersiet vēlāk, saku no pieredzes.

*

Pusgadu hodža lika zīmēt tikai svītras. Divus centimetrus garas, tievākas par matu, ar uzspiedienu no augšas, no lejas, pa vidu. Zīmulis smails kā adata. Stundām sēdēju un piesvītroju baltas lapas no augšas līdz apakšai. Pusgadu vingrinājos tikai līnijas vilkšanā. Tā ir kā meditācija

ar zīmuli. Vingrināju roku, lai spētu nakts vidū uzvilkt līniju, kas būtu tik smalka kā jaundzimuša bērna matiņš, turklāt ar uzspiedienu.

Nākamajā pusgadā jau sākām strādāt ar otiņu un tušu. Senie miniatūrgleznotāji un kaligrāfi tušu gatavoja paši: savāca mošejās no gaismekļiem sodrējus, sajauca tos ar *arap zamki* sildītiem sveķiem un tad vismaz stundu ar rādāmpirkstu maisīja tā, lai cietās sodrēju daļas burtiski izkustu. Māksliniekam rokas melnas kā skursteņslauķim, tuša neizbalē saulē un ir ilgmūžīga. Mēs maisām baltos porcelāna šķīvīšos, sodrēji vairs nav no mošejām, tos var iegādāties mākslas pieredzējušu veikalos.

Tieši tāpat ar zeltu. Nem istu zeltu, saberž pulveri, stundu maisa kopā ar sveķiem, līdz tas kļūst vijīgs. Bez zelta miniatūrās neiztikt. Ja nu ievajagas ko izcelt? Apzīmē zelta nimbu, un darbs iegūst citu vērtību.

Pašiem jaukt krāsu ir svētīgi. Nu jau iegādātas dažādu izmēru sabuļu spalvu otiņas. Pēc tam pusgadu ilgi vingrinājumi ar tušu un otiņu. Lai nakts vidū var ar vieglu roku uzzīmēt sejiņu, piecu milimetru laukumā iedabūt plaukstiņu, ar zeltu izcakt sultāna kaftāna rakstus *rumi* stilā. Saņāc tīri labi. Stundām punktojam, līdz noklāts laukums — *noktalama* = punktošana, stundām un dienām velkam divus milimetrus garas svītriņas — *tarama* = štrihojam. Eksāmena uzdevums: ar *tarama* metodi 1 x 1,5 cm laukumā iezīmēt kaķi. Pēc divu stundu «taramošanas» kaķīti kā dzīvs.

*

Ja man jautā, kur iepriekš mācījosi, atbildu, ka krāsas esmu jaukusi un grāmatas ar roku rakstījusi jau kādā no savām iepriekšējām dzīvē.

???

«Biju mūks Īrijas klosterī un pārrakstīju Svētos rakstus, zīmēju miniatūrās Jeruzalemes ieņemšanu.»

???

«Bet garajos un lietainajos Īrijas ziemas vakaros sveču gaismā izklaidējos. Ar saru otu zīmēju bestiārijus.»

Skolasbiedri saskatās. Viņi vēl jauni, tic visam.

Mūsdienās miniatūras vairs nezīmē grupā. Miniatūrgleznotāji paši ir apguvuši *tezhip* pamatus, *ebru* zīmējumu veidošanu, kaligrāfiju un zīmēšanu ar zeltu. No tradicionālā vidējās grāmatas izmēra miniatūra tagad tiek izvietota uz sienām, pat lielformāta gleznu veidolā. Miniatūrglezniecībai vairāk sāk pievērsties sievietes, un tas pamānams izstādēs.

Manas studijas tuvojas noslēgumam. Pēdējie eksāmeni. Jāizstrādā maģistra darbs.

Vai man, bijušajam mūkam-miniaturistam, vajadzīgs akadēmiskais grāds, ja vēlējos tikai iemācīties pareizi turēt sabuļspalvas otiņu?

Klusēt un zīmēt — tāds izrādās manas tagadējās dzīves uzdevums. ■

Lauris Vanags

Kvantu elēģija

Jeb Kā Eisa Duboviks nokļuva kaimiņienes apskāvienos

Stāsts

Lauris Vanags (1968) ir rakstnieks un uzņēmējs. Publicējis stāstu krājumu *Belaš jeb Vilcienā lasāmā grāmata* (2015) un romānu kriptotrilleri *Pelēkzils uz rozā* (2017). Daudzu vēl neuzrakstītu, kā arī topošu grāmatu autors.

Viņš bija ceļā no klubkrēsla uz grāmatplauktu, kad attapās svešā dzīvoklī un ar augstāva iemītnieci.

Viņa stāvēja vannasistabas durvju ailā, izbrīnā viegli paceltām uzacīm. Melnie, izspūrušie mati sievietei piešķīra nedaudz miegainu izskatu. Viņai plecos karājās gaisīgs zīda halātiņš, ko rotāja sniegoti kalni, pūķi un pa bezgalīgiem bambusa tiltiņiem tālē aizejoši veci ķīnieši ar divdaļīgām kazbārdām. Halāta jostiņa nesasieta brīvi karājās cilpās, atstājot apģērba gabalu nesavilkto un atklājot nelielas krūtis, gludu vēderu un nevainojami izplautu kaunuma pauguru. Halāts beidzās virs ceļiem, kas bija šauri un taisni, zem tiem slaidi ikri, smalkas potītes un pēdas ar ideālu velves pacēlumu.

Atbalstījusies ar kreiso roku pret stenderi, sieviete izlieca gurnu un pārnesa svaru uz kreiso kāju; otra roka izstiepās dodošā žestā.

— Ko jūs šeit darāt? — viņa vaicāja, šķietami neraizēdamās nedz par savu kailumu, nedz svešnieka pēkšņo ielaušanos.

— Es gāju uz grāmatu plauktu.

— Man nav grāmatu plaukta, — kaimiņienes skatiens meklējoši pārslidēja lakoniskajam interjeram.

— Es gāju pie sava grāmatplaukta.

Viņa ieinteresēti piešķība galvu.

— Un pa ceļam nolēmāt ieskriet apsveicināties, — tas bija pa daļai jautājums, pa daļai apgalvo-

jums.

— Nē, es tikai piecēlos no krēsla un gāju...

— Pie grāmatplaukta, — viņa ar labo roku pabužināja matus; tie nebija gari, tikai līdz pleciem, — laikam taču grasījāties paņemt kādu grāmatu, vai ne?

— Jā, — Eisa domīgi piekrita.

— Kādu?

Eisa mēdza, pakļaujoties mirkļa impulsam, pētīt savu paprāvo bibliotēku un tikai pēc pavazāšanās gar literatūras krājumiem izvēlēties dienas favorīti.

— Nezinu.

— Laikam biju piemirsusi aizslēgt durvis, — kaimiņiene strauji devās pie dzīvokļa ārdurvīm un paraustījusi konstatēja, ka tās ir ciet. — Ā! Jūs esat rūpīgs. Neaizmirsāt aizslēgt.

— Es tās neslēdzu, — Eisa taisnojās, — tikai gāju...

— Jā, zinu, pēc grāmatas. Kafiju dzersiet? — viņa atkal mainīja sarunas pavedienu un, nesagaidījusi atbildi, halātam plandot, slidēja pāri telpai.

— Kādēļ gan ne? — Eisa novēloti piekrita.

Iedūcās kafijas automāts, un telpa pildījās aromātiskiem garaiņiem. Sieviete pagriezās, atbalstījās ar muguru pret augstu virtuves virsmu un nesteidzīgi savilka halāta jostiņu.

— Nestāviet taču, sēdieties! — viņa ar galvas mājienu aicināja ieņemt vietu uz balta divāna pie stikla kafijas galdiņa.

— Pateicos, — Eisa paklausīgi pārvietojās uz norādīto vietu.

Uz trauslās virsmas noklaudzēja divas plāna porcelāna tasītes.

— Pienu, cukuru, ūdeni?

— Paldies, es tāpat.

— Viskiju?

— Nē, nu ko jūs! — Eisa negribēja izskatīties pēc klaiņojoša dzērāja.

— Skūpstu?

— Nē, nē... — Eisa grasījās teikt, ka nav radis kafijai ko pievienot, bet, sapratis jautājumu, apstulba. — Es... es... — viņš stomijās.

Kaimiņiene aši pārliecās pār zemo galdiņu, savtvera ciemiņa vaigus plaukstās un piespieda siltas lūpas viņa lūpām. Skūpstils ilga precīzi trīs Eisas sirdspukstus, tie bija kļuvuši ļoti skaļi. Viņš sajuta šampūnu, krēmu un mitras ādas aromātu kokteili; tas bija satraucošs, taču ne piedauzīgs — tāpat kā jaunā paziņa. Par spīti skaistumam un iznesībai, viņa nekādi nelīdzinājās vulgārajām lellītēm vīriešu žurnālos. Eisa kā sapnī vēroja viņu apsēžamies atzveltņā krēslā galdiņa pretējā pusē; krēsls bija līdzīgs divānam — balts un kanstants.

Viņa pārmeta kāju pār kāju, paņēma tasīti ar visu apakštasīti plaukstā un iemalkoja karsto dziru.

— Tātad jūs nezināt, kādu grāmatu grasījāties lasīt?

— Es to būtu izlēmis pie grāmatu plaukta, —

Ilustrācija — Ivita Brūdere

Eisa uzmanīgi iestrēba dažus kafijas pilienus.

— Tā vien šķiet, ka jums ir liela bibliotēka, — viņas uzacu loki bija augstu izliekti, piešķirot sejai nepārejoša izbrīna izteiksmi.

Eisa apsvēra, kādiem vārdiem aprakstīt grāmatu krājumu, bet kaimiņiene uzspurdza no krēsla.

— Ak, jā, — traukdamās blakusistabas virzienā, viņa izdvesa, — man taču jātaisās.

— Nekas, nekas.

— Atvainojiet par neviesmīlību, — viņas lietišķa piegriezuma kostīmā tērptais augums tagad devās uz vannasistabu, pagrabinājās ar kosmētiku, tad atkal iznīra, ieāva kājas melnās augstpapēžu kurpītēs un vērtējoši nostājās iepretim ārdrēbju skapja spoguļdurvim. Atspulgā uzmeta aci divānā dirnošajam Eisam.

— Nu mums ir jāiet, — kaimiņiene bilda, apcirtusies iztaisnojās un, paceļot krūtis, dziļi ieelpoja. — Kā es izskatos?

It kā viņa nezinātu!

— Labi.

Eisa spētu atrast piecdesmit apzīmētājus, lai raksturotu jebkura uzņēmuma finanšu stāvokli, bet par sievietēm daudz sakāma viņam nebija.

— Es zinu, — viņa pasmaidīja un, paķērusi dokumentu portfeli, piebilda, — ejam!

Eisa negribīgi pieslējās no divāna un čapoja uz durvīm.

— Apžēlīn, jūs taču esat čībās!

— Jā, es tikai gāju...

— Ak, protams! Kurš gan auj kurpes, lai dotos pie grāmatplaukta? — lielās acis, kas bija siltas un brūnas, slēpās aiz plakstiņiem. — Bet kā lai dzenu jūs arī čībās?

— Man šķiet, es dzivoju tieši stāvu zemāk, — Eisa mierināja.

— Jā? Nebiju jūs pamanījusi.

— Jājautā, vai jūs vispār kādu šajā namā esat pamanījusi, — Eisas balsi neskanēja sarkasms; tā tikai bija atziņa, ka sarkanā kostīmā tērptās sie-

Kruasāns tuvojās svinīgi kā kosmosa stacijas savienošanās modulis

vietas pasaulei maz kopēja ar to realitāti, kuru apdzīvo vīrieši filca čībās.

Kaimiņiene aizdomājās.

— Laikam jau ne, — viņa konstatēja.

— Tā jau man šķita.

— Jums taisnība, esmu vējagrābsle. Apsolos pievērst vairāk uzmanības nama iedzīvotājiem, — viņa priecīgi pasmaidīja, it kā ar šo solījumu visa pagātnes nevēriba būtu vērsta par labu, — nu gan mums jāiet.

Viņš pagaidīja, kamēr kaimiņiene rūpīgi aizslēdz ārdurvis un abām rokām ieķeras viņa elkonī. Viņi kāpa lejā kā tāds mīlas pāritis; kaimiņienes portfeliša stūris spieda Eisas pakrūti, viņš vīrišķīgi pacieta neērtības, sarka, bālēja un svīda vēsus sviedrus. Pie Eisas durvīm viņa sniedza tam nevēriģu skūpstu un steidzās prom.

Mirkli vēlāk Eisa aptvēra, ka durvis aizslēgtas, bet atslēgu nav.

Visas pazīmes liecināja, ka Eisam Dubovikam nepieciešama palīdzība. Labs sākums būtu zvans nama pārvaldniekam — ja vien pa rokai būtu telefons.

Zvanišanās pie pretējām durvīm bija velta. Eisa kāpa zemāk; tur durvju zvanam tūdaļ atsaucās aši solī un durvis vēlīgi atvērās.

— Tas atkal esat jūs, — nelikdamās pārsteigta, konstatēja augšstāva kaimiņiene, kura bija pārvērtusies apakšstāva kaimiņienē, — un redziet, šoreiz durvis bija ciet, — viņa šķelmīgi pasmaidīja, — mans vārds ir Helēna, — pakāpusies saņus, sieviete acināja Eisu ienākt. Viņa bija tērpusies melnā atlasa kimono.

— Eisa, — viņš nosauca savu vārdu un atkal gāja ciemos. Šoreiz oficiāli acināts un zināja nama mātes vārdu.

— Kafiju? — Helēna jautāja, un, negaidot atbildi, steidzās uz kafijas automāta pusi, — pieveriet durvis!

— Nē, paldies, — Eisa teica, slēgdams durvis, — mēs taču nule padzērām kafiju.

— Hā! — Helēna apcirtās, — jūs jau paspējāt kaut kur paviesoties? Jauki, ka nolēmāt pa ceļam iegriezties, — kaimiņiene atļaidās baltajā dīvanā, uz kura atzveltnes mētājās atvērts žurnāla *Science* numurs, — sēdieties taču, dārgais Eisa! Stāstiet, ko pa šo laiku esat sadarijis!

Eisa apsēdās krēslā.

— Es... Manas atslēgas... Man to nebija līdz. Jūs aizgājāt, un es netiku dzīvoklī, — Eisa iesāka.

— Ko? Šausmas! — kaimiņiene sašuta, — kā jūs tā, bez atslēgām? Vajadzētu būt prātīgākam. Ceru, ka tomēr viss atrisinājās ātri. Jūs tāds ašs zēns, vai ne? Protat iziet arī caur aizvērtām durvīm, — viņa sazvērnieciski piemiedza aci.

— Neesmu vēl ticis mājās.

— Jēziņ! Vai vēlaties teikt, ka visu šo nedēļu klimtāt čībās pa ielām? Kādēļ nenācāt pie manis uzreiz?

Eisa klusējot grimta krēslā, isti netikdams skaidrībā, vai jucis ir viņš, jukusi kaimiņiene vai

visa pasaule.

— Jūs noteikti esat izsalcis, — Helēna attapa un jau bija kājās, lai revidētu ledusskapi.

— Nē, nē, neraizējieties, pavisam nesen paēdu.

— Esat atradis jaunas ciemošanās vietas?

— Nekādā gadījumā, — Eisa vēlējās saglabāt uzticama ciemiņa reputāciju, — kopš biju pie jums iepriekšējo reizi, neesmu nekur iegriezies. Zvaniņu pie kaimiņa durvīm, taču viņš noteikti ir darbā, tad nu gāju... Nācu.

— Lai tā būtu! Tomēr kruasāns ar kafijas malciņu jums nekaitēs, — viņa darbojās ar kafijas automātu un uzbūra divus smaržīgus radziņus.

— Man tikko piegādāja.

Pēc mirkļa abi sēdēja katrs savā kafijas galdiņa pusē.

— Vispirms es gāju no klubkrēsla pie grāmatplaukta, bet... Kaut kā nokļuvu jūsu dzīvoklī, — Eisa vēlreiz centās izprast notikumu virknes cēlonību, — pēc tam netiku mājās, nebija atslēgu; zvanīju pie kaimiņa durvīm, taču kaimiņš neatvēra. Beigās kāpu lejā, bet atkal attapos jūsu dzīvoklī, un jūs izrādījāties mājās, lai gan nupat bijāt aizgājusi. Tagad jūs sēžat man pretim, un es dzeru otro kafiju pēdējo desmit minūšu laikā.

— Ar kruasānu.

— Ar kruasānu, — Eisa piekrita.

— Un viss?

— Un viss.

— Un šis, — kaimiņiene pārliecās pār galdiņu un, uzlikusi plaukstu Eisam uz pleca, noskūpstīja viņu, — vai šo jūs neatminat?

— Atceros gan.

— Re, nu! Un ko vēl jūs esat piemirsis? Pa nedēļu cilvēks var daudz visu ko sadarīt.

Eisa vairs nezināja, ko teikt, un aplkusa.

Helēna, satvērusi kruasānu starp ikšķi un viduspirkstu, pacēla to mutē līmenī un, saliecot delma locītavu, tuvināja smalkmaizīti mutei. Kruasāns tuvojās svinīgi kā kosmosa stacijas savienošanās modulis. Viņa vēroja procesu caur nolaistiem plakstiņiem. Kad upuris nonāca sasniedzamības robežās, Helēna aizkoda kraukšķīgo spirāli.

— Un ko jūs plānojat pasākt turpmāk?

— Domāju piezvanīt pārvaldniekam.

— Jūsuprāt, viņš ir draugus ar kramplaužiem?

— Ceru, ka ne, tomēr jābūt meistariem, kas spēj bez vandalisma atvērt aizkritušas durvis.

— Laikam jau... durvis... bez vandalisma... durvis, — Helēnas skatiens kļuva stiklains, viņu pārņēma stingums, un viņa sapņaini vērās netveramā tālē.

Eisu šī uzvedība satrauca. Viņš maldījās minējumos par pārvērtības cēloņiem, bīdamies, ka varētu neviļus būt aizskāris kādu vārīgu stīgu Helēnas dvēselē. Tomēr pēc mirkļa sieviete samirkšķināja acis un, izgrūdusi ašu «atvainojiet!», nozuda blakustelpā, lai bārstītu ātras, nesaprotamas frāzes telefonā. Pēc tam bija dzirdama apģērba gabalu švīkstēšana.

Kādas cerības var lolot subjekts filca čībās?

— Atvainojiet, dārgais Eisa, — Helēna sauca no istabas, — man atkal jāsteidzas. Redziet, kāda es neviemilīga, visu laiku metu jūs ārā.

— Nekas, nekas, man tikai vajadzētu piezvanīt pārvaldniekam.

Durvis parādījās Helēnas stāvs. Viņas gurnus ieskāva zaļi balti kostīma svārki, bet bisti slēpa smalks krūšturis vien.

— Kamēr saimnieks ar saviem kramplaužiem sarosīsies... Es nevaru tik ilgi gaidīt, — Helēnas balss pēc mirkļa jau skanēja no vannasistabas, — tomēr nevaru arī jūs izmest uz ielas.

Viņa apkusa, koncentrējoties kosmētikas uzklāšanai; bija dzirdami klusi neapmierināti šņācieni, līdz atskanēja atzinīgs «mm», un Helēna traucās pabeigt ģērbšanos, vienlaikus informējot: — Tad nu atbrauks Manfreds, mūsu smalkmehāniķis, un jūs nepaspēsiet ne attapties, kad jau sēdēsiet savā šūpuļkrēslā.

— Man nav šūpuļkrēsla, tikai atzveltnes krēsls, — Eisa iebilda.

— Manis pēc. Sēdēsiet tajā.

Helēna iznāca no istabas. Viņas kostīms un kurpes bija salātzaļi ar baltām detaļām, blūzīte — bāli rozā.

— Kā ir? — kaimiņiene pozējot jautāja.

— Pārdabiski, — Eisam paspruka.

— Hm, — Helēna iemeta vērtējošu skatienu spogulī, — interesants aspekts.

Manfredu gaidot, viņi sēdēja baltajos masīvos. Eisa pacietīgi gremoja kruasāna atliekas un nemitīgi satraucās par birstošajām plēksnēm; Helēna izklaidīgi lūkojās ciemiņa virzienā, taču viņas domas klejoja citur. Vēlāk uzradās gaidītais speciālists, tumšā uzvalkā tērpts vīrs ar sirmu ezīti un kantainu žokli. Aplūkojis Eisas dzīvokļa durvis, meistars uz mirkli nozuda un atgriezās ar instrumentu kasti rokā. Pēc pusminūtes durvis atvērās un Eisa atviegloti konstatēja, ka aiz tām atrodas viņa dzīvoklis.

Eisa palūkojās uz kāpnēm. Viņš nespēja nozust savā alā, vēl pēdīgo reizi neredzējis Helēnu. Kaimiņiene nelika gaidīt — tur jau viņa defilēja lejup pa kāpnēm, peldot saules staros, kas krita no loga aiz viņas. Visi atvadu vārdi, ko Eisa uz ātru roku bija sacerējis, izgaisa tukšumā.

Pietuvojusies Eisam, Helēna pieskārs viņa vaigam, pastiepa lūpas un noskūpstīja.

— Atā! Nedariet blēņas! — tas bija viss, ko viņa uzskatīja par nepieciešamu bilst, pirms pagrieza muguru un devās lejup pa nākamo kāpņu posmu.

Eisa bezspēcīgi vēroja zaļo svārku šūpošanos, viņam bija nojausma, ka tas ir viss, kas viņam atlicis no Helēnas, — zaļa, svārstīga liesma, kas baros viņa atmiņas par šo brīnumaino dienu.

Manfreds savāca instrumentu kasti un sekoja Helēnai.

Eisa nopūtās un pameta kāpņu telpu. Aizvēris ārdurvis, viņš nostājās pie spoguļa un nopētīja sevi — apaļīgam kurmim līdzīgs vīriņš, kura jau-

nība sen aizmaldijusies eksistences purvājos; flaneļa kreklis; nenosakāmas krāsas adīts kamzolis, vīrs kura zīdainā auklā iekārtas brilles; savalkātas uzvalka bikses. Un, jā, vecās labās filca čības.

Kādas cerības var lolot subjekts filca čībās?

Eisa vēlreiz nopūtās un čāpoja sameklēt mobilo tālruni. Sakaru iekārtai bija izlādējies akumulators; pirms stundas tam nebija ne vainas. Tomēr īstais pārsteigums nāca vēlāk, kad aparātiņš atdzīvojās: bija izgaisusi vesela nedēļa! Eisa salīdzināja tālruņa rādījumus ar tīmekli atrodamiem etaloniem un bija spiests atzīt, ka kaut kas ir noticis ar laiku — līdz ar Helēnas zaļajiem svārkiem tas aizjoņojis garām un nozudis aiz kāpņu likuma.

Infekciju sezonas pēdējais vīruss bija atradis ceļu uz Eisas elpceļu gļotādu. Visticamāk, sikais neģēlis upura ķermeņi ielavījās kafejnicā; iestāde atradās netālu no Eisas dzīvesvietas, un kopš vasaras viņš mēdza tajā bieži uzturēties. Negribējās vairs nikt dzīvoklī, kafijas krūze un grāmatā ērtā dīvanā pie milzīgas vitrīnas dāvāja jaunas izjūtas. Apkārtējā murdoņa, trauku šķindoņa un uzplaiksnījoši smieklī sagādāja fonu skatam pa logu: bija pārdzams ielu krustojums ar parku vienā stūrī, bet citos apbūvēts ar nelielām divstāvu mājām, kuru pirmajos stāvos atradās veikaliņi, ieskrietuves, frizētavas, optometristu prakses, aptiekas un veļas mazgātavas. Nesteidzīgi aizriņķoja pa automašīnai; gājēji centās turēties stingrās līnijās, izvairoties no riteņbraucējiem un lūkojot savaldīt bērnus, bet suņu pavadoņi ar maisiņiem rokās acīgi sekoja savu mīluļu pietu-pieniem. Neievērojot apkārtējos, cauri šim mudzēklim majestātiski soļoja māmiņas ar bērnu ratiņiem.

Svētdienu pēcpusdienās ainava aiz loga kļuva tuksnesīga — vairums veikaliņu bija slēgti, bet ļaudis izklīda pa mājām. Saule, kļuvusi par vienpersonisku ainavas saimnieci, sagrāba bruģi, ēku sienas, koku lapas, apstādījumus un retos gājējus sutīgā tvērienā, nosmacēja vēju un, sametusi visus starojošā tīģeli, sakausēja noguruša impresionista šedevrā.

Eisa pavādīja bezgalīgi garu vasaru kafejnicā, gaidīdams Helēnu. Reizēm viņš saņēms un uzkāpa stāvu augstāk, taču viņas nebija mājās. Kafejnica bija vienīgā cerība — kaut kad viņai te vajadzēja ienākt!

Tad saule vairs necepināja, vējš šūpoja koku zarus un dzenāja mākoņu skrandas, liekot ēnu teātrim uz ielām un sienām izspēlēt stāstus par ciņām, mīlestību un visa laicīgā pārejošumu. Bieži lija. Kafejnicas apmeklētāji dzēra sildošas tējas, vīnu un runāja par darbu vai bērniem. Vai par attiecībām. Helēna nenāca.

Nemanot arī ziema bija klāt. Saule mirguļoja sniega kristālos, karstvēns izplatīja krustnagliņu smaržu. Viņš gaidīja. Tomēr dzīve iekārtota tā, ka ne vienmēr cilvēks dabū to, ko gaida. Eisa sagai-

Sakiet, dārgais Eisa, kādēļ jūs nemēģinājat ienākt pa durvīm kā visi kārtīgi cilvēki?

dija vīrusu; tas iezīdās viņa audos, saražoja miljoniem sev līdzīgu riebekļu, saindēja organismu un pasludināja sevi par tā jauno saimnieku.

Viņš gulēja zem divām biežām segām, murgoja, sala, svīda. Eisa turēja prātā nelabvēlīga iznākuma iespēju, tādēļ atstāja ārdurvis neslēgtas. Lai vieglāk savākt liķi. Tiklīdz vārdzējs piemīga, viņa asinīs ceļojošie toksīni izraisīja sirreālas vīzijas. Helēna allaž uzstājās sirēnas lomā: tā vilināja un sauca no attāluma, bet tuvumā allaž izrādījās derdzīga ragana. Periodiski karstumi atkāpās, un Eisas apziņa pārslēdzās vadāmo sapņu stāvoklī. Viņš gulēja un pats sev izrādīja vienkāršu filmu: zaļa liesma šūpodamās zuda un zuda tālumā, nekādi nespēdama izplēnēt pilnībā. Ja pasaulē ārpus vīzijām atskanēja trokšņi, tie tūdaļ izraisīja atbildes viņus sapņos. Klaudzieni kaimiņu dzīvokļos, automašīnu rūcieni ielās un tie sīkie telpu troksniši, kuru izcelsme parasti paliek nenoskaidrota, — tas viss lika zaļās liesmiņas kosmosam drebēt un vērties.

Vienā no šādiem pusmiega posmiem atskanēja spalgs troksnis, kas bija manāmi skaļāks nekā ierastie, turklāt atkārtotās vēl divreiz ar rimstošu spēku. Sapni pārņēma orkāns. Sekoja klusi soļi, un kāds apsēdās uz gultas malas.

Eisa lūkoja saprast, vai notiekošais ir murgi vai realitāte.

— Ak jēziņ!

Balss likās pazīstama. Nevar būt! Tā taču... Eisa ar joni atpleta acis. Helēna sēdēja uz gultas malas un satriekta blenža uz nevarīgi gulošo Eisu.

Lietišķā kaimiņiene šoreiz izskatījās iegrimumsi mājas darbos: piere apsieta ar puķainu lakatu; mugurā pelēks tēkreklis, kājās pieguloši džinsi, rokās lieli, koši dzeltenīgi gumijas cimdi.

— Eisa, — viņa izdvesa, — jūs izskatāties briesmīgi. Cik ilgi jau esat tādā stāvoklī?

Viņš gribēja ko bilst, taču rikle atteicās klausīt.

— Jums jāpadzēras, — viņa noteica un aizgāja virtuves virzienā. Pa ceļam Helēna aizķēra kādu priekšmetu, un tas noklaudzēja.

Pašķielējis Eisa noprata, ka tā ir slota. Nu noskaidrojās, kas pirmīt sarīkoja pastaro dienu murgu valstībā: Helēnas slotaskāts nokrita zemē, palēcās, atkal nokrita, vēlreiz palēcās un nokrita pēdīgo reizi. Ko viņa te darīja ar slotu?

Virtuvē skanēja šķindoņa un klauzdoņa, ko brīžiem pārtrauca domīga idēšana — brīžos, kad Helēna uzreiz nespēja atrast kādu priekšmetu. Viņa parādījās durvīs ar lielu, kūpošu krūzi vienā un glāzi ūdens otrā rokā.

Eisa bija paklausīgs: pieslējās sēdus, dzēra ūdeni, strēba karsto citrona dziru un klusībā prātoja, vai notiekošais ir istenība, sapnis, vai tā jau ir Paradīze. Helēna sēdēja uz gultas malas.

— Sen sirgstat?

— Nezinu. Jau kādu laiku.

— Un nesaucāt nevienu palīgā?

— Man nav neviena, ko pasaukt.

— Kā nav? — Helēna sašuta. — Vai tad es neska-

tos? Nemūžam sev nepiedotu, ja ar jums notiktu kas ļauns, kamēr es tepat dažu soļu attālumā sēžu divānā, laužot galvu, kur gan jūs esat pazudis.

— Pavisam ļaunam gadījumam biju atstājis durvis vaļā.

— Ak durvis... — Helēna ieslīga islaicīgā sapņainībā.

Eisa rija saldskābo tēju un gaidīja turpinājumu.

— Ziniet, es laikam tūlīt pateikšu drausmīgas muļķības, — kaimiņiene turpināja, — taču man jāatklāj, ka neienācu pa durvīm.

Eisu pārņēma priekšnojautas.

Helēna dziļi ieelpoja.

— Es gāju no guļamistabas uz virtuvi... Un tad pēkšņi biju šeit. Varbūt jums griestos ir slepena lūka?

— Pazīstami, vai ne? — Eisa iekšēji triumfēja.

— Tik tiešām, — Helēna savilka lūpas turziņā.

— Laikam jāsauc Manfreds.

— Ak! Patiesi! Es taču netikšu mājās.

— Ja nu vienīgi caur lūku.

— Gribētos gan, — viņa pacēla acis pret griestiem, — taču man ir aizdomas, ka šī lūka darbojas atšķirīgi no parastajām lūkām.

— To es varu apliecināt, — Eisa pamāja, — pa šiem mēnešiem nez cik reižu kursēju no krēsla pie grāmatplaukta un atpakaļ. Rezultāts — nulle.

— Loģiski. Bet sakiet, dārgais Eisa, kādēļ jūs nemēģinājat ienākt pa durvīm kā visi kārtīgi cilvēki?

Eisas bālie vaigi viegli piesarka: viņš atskārta, ka nupat pateicis par daudz.

— Kādas reizes zvanīju pie jūsu durvīm.

— Jūs esat lielisks, — viņa smējās, — spējat cerībā uz brīnumu dienām maršēt šurpu turpu pa dzīvokli, bet uzkāpt stāvu augstāk jums izdodas tikai «kādas reizes».

Eisa juta, ka viņa pūliņi netiek novērtēti.

— Vēl es jūs gaidīju kafejnīcā uz stūra, — viņš bravūrīgi pavēstīja, — caurām dienām. Visu to laiku, kad neatrados ceļā uz grāmatplauktu.

— Brīnišķīgi! — Helēna aplaudēja. — Jūs esat gluži kā mani kolēģi.

Viņš juta pēkšņas greisirdības uzplūdus.

— Kolēģi arī jūs gaida kafejnīcās?

— Nē, — Helēnas balss kļuva apcerīga, — mani neviens tik uzticīgi nav gaidījis. Šajā ziņā jūs esat īpašs.

Eisa sajuta atvieglojumu. Viņš atlaidās spilvenos un miegaini nomurmināja: — Nez ko vēl viņi varētu gaidīt. — Tas nebija jautājums, tikai atziņa, ka jābūt galīgi neaptēstam, lai gaidītu ko citu vai kādu citu, ja ir Helēna.

Kaimiņiene slimnieka vārdus uztvēra burtiski: — Mani kolēģi ir zinātnieki, — viņa skaidroja, — un palaikam iedomājas, ka varētu atgādīties notikums ar mazu varbūtību; tad viņi sarīko slazdu sev ērtā vietā un gaida. Reizēm gaida gadiem, turklāt jebkuru iznākumu uzskata par vērtīgu, pat ja neko nav izdevies sagaidīt. Vienkārši pakasa pakausi un ierīko slēpni citā vietā. Taču kārotais uz-

Strostēja sevi par to, ka nebija pierakstījis Helēnas tālruņa numuru, līdz, gana sunijis aizmāršību, ieģrima apcerē par visa esošā iluzoro dabu un bezjēdzību

rodas pavisam negaidītā veidā tur, kur neviens to nav iedomājies meklēt.

— Jūs strādājat pie zinātniekiem?

— Ak, jā! Es esmu ģēnijs.

Paziņojums nāca negaidīti. No dāmām, kas līdinās plandošos halātos vai pēkšņi uzrodas džinos un spilgti dzeltenos gumijas cimdos, neviens ģenialitāti negaida. Ģēnijam noteikti jābūt izspūrušam ākstam ar neciešamām manierēm.

— Ģēnijs?

— Jā, ģēnijs. Man nav slinkums uzkāpt stāvu augstāk un piezvanīt pie durvīm, un, ja durvis paliek aizvērtas, palūkot, vai iespējams tās atmūķēt, nesalaužot slēdzeni. Par atmūķēšanas ideju man, starp citu, jāpateicas jums, dārgais Eisa.

— Mmm... Jūs esat viņiem tāda kā mūza?

— Savā ziņā, jā, — viņa smaidīja, — nebija gan ienācis prātā.

Eisa greizi pasminēja:

— Kā tā? Ģēnijam nebija ienācis prātā.

— Ģēnijs nav Dievs, — Helēna atjokoja.

— Un Dievs nav ģēnijs, citādi nebūtu radījis tik aplamu pasauli.

— Varbūt šī ir tikai bēta versija, — nu jau Helēna smējās no sirds, — un vai tad jums nepatīk pasaule, kurā mēs satiekamies?

— Jāatzīst, notiek arī labas lietas, — Eisa nomurmināja, — lai gan nesaprotu, kā tas iespējams.

— Tiešām ievēribas cienīgs gadījums. Kaut kas līdzīgs kvantu tuneļefektam, bet cilvēks nevar tā vienkārši ceļot cauri sienām, gridām, griestiem.

— Ja vien nav slepenu durvju, — Eisa iesprauda.

— Vai lūkas, — Helēna smaidot papildināja, — līdz šim tādas parādības neeksistē pat teorijā.

— Varbūt mums vienkārši rādās?

— Halucinācijas, — Helēna uztvēra, — tas varētu būt labs izskaidrojums. Ja nu gaisā būtu izplatīties nervu darbību ietekmējošs aģents, kas izkropļo uztveri? Patiesībā mēs patlaban varētu atrasties jebkur un darīt jebko.

Eisa pastaipīja kaklu.

— Tātad sapnis. Esmu smagi slim, un narkozē mani apmeklējis eņģelis.

— Ai, cik jūs romantisks, — Helēna nopriecājās, — bet varbūt tieši jūs esat mans sapnis? Vai process, kas risina fundamentālu problēmu, kuru esmu lūgusi smadzenēm apstrādāt. Tas izskaidrotu jūsu ietekmi uz manu ideju ģenerēšanu.

— Un nekādas romantikas, — Eisa skumji novilka, — vai jūs tiešām mēdzat lūgt smadzenēm kaut ko darīt?

— Kādēļ ne? Es tās izmantoju kā interneta meklētāju. Ielādēju jautājumu un gaidu atbilžu variantus. Pa to laiku varu mierīgi uzkrāsot naugu.

— Un viss?

— Un viss. Pēc tam rezultātu nododu kolēģu ziņā.

Eisa aizdomājās un iemīga, bet, kad pamodās, atskārta, ka Helēna pilnībā pārņēmusi viņa saimniecību: viss tika berzts un tīrīts, dzeltenie cimdi

zibēja, veļasmašīna rūca, izvēdināto telpu dzidrajā gaisā vijās salkans sadzīves ķīmijas smārds.

Helēna ieradās ik dienu un rūpējās, lai sirdzējs būtu paēdis, padzēris un sakopts, pārmiņa dažas frāzes, aši noskūpstīja un atkal steidzās savās darīšanās. Nepilnas nedēļas laikā Eisa bija ne vien atlabis, bet arī pieradis pie kaimiņienes klātbūtnes un viņas sabiedrībā jutās daudz brīvāk, taču bija zudusi tā juteklīgā dzirksts, kas, šķita, tūlīt iedegs kaisles liesmu. Abu attiecības izskatījās pēc rutīnā pāraugušas laulības, bet Eisa gribēja virpuļot mīlas vērpētēs, nirt erotikas dzīlēs, izkust saldkaistlē.

Un tad vienā dienā viņa neatnāca.

Vispirms Eisa sprieda, ka draudzene aizkavējusies un ieradīsies vēlāk. Kad Helēna tomēr neieradās, iegalvoja sev, ka viņa aizķērusies darbā ar saviem prātvēderiem. Tuvāk naktij Eisu jau tirdīja greizsirdība: protams, tur ir bariem izcilu jaunekļu, un tad vēl tas izesnīgais Manfreds — smalkmehāniķis švītīgā uzvalkā. Veiklas rokas. Atver visas durvis. Noteikti arī sirdis. Negēlis!

Eisa nespēja iemigt. Viņš ieklausījās trokšņos, lai dzirdētu Helēnas pārnākšanu, bet no rīta metās zvanīt pie viņas durvīm. Durvis neatvērās. Viņa nebija nakšņojusi mājās!

Pamocijies «dusmīgā vīra» ādā, Eisa pārslēdzās sevis žēlošanas režīmā, taču saulainā diena un stūra kafejnīcā ieturētās pusdienas piebremzēja dvēseles gruzdēšanu.

Ari Eisam pašam bija šādi tādi darbi darāmi: būdams rafinēts speciālists finanšu un grāmatvedības jautājumos, viņš palīdzēja turīgiem ļaudīm labāk izprast to turības avotus un mantas vairošanas iespējas. Mantīgie vēlējas kļūt arvien mantīgāki, pat ja tas nozīmēja balansēšanu uz likuma robežas, un šajā ziņā Eisa bija īsts žonglieris ekvilibrists.

Pret vakaru, izniris no kārtējā miljonāra anamnēzes studēšanas, Eisa atkal ieklausījās skaņās. Pasvārstījies viņš sapucējās un kāpa uz augstāvu raustīt Helēnas durvju rokturi. Velti. Sapicis viņš devās vakariņot un izvēdināt galvu, bet atgriezās tuvāk pusnaktij iereibis un nelaimīgs.

Kaimiņienes dzīvokli valdīja klusums. Nelāgais lietu stāvoklis vilkās dienu pēc dienas. Eisa jau simtiem reižu bija skrāpējies pie Helēnas durvīm, un tikai trūka, lai sāktu arī nāudēt. Satriektais milnieks nespēja ne slimot, ne strādāt. Dienas pagāja gaidīšanā: mājās viņš klaiņoja no istabas uz istabu, cerēdams uz kārtējo lēcienu telpā vai laikā, vai vienalga, kur; sēdēja kafejnīcā, gaidīja, strostēja sevi par to, ka nebija pierakstījis Helēnas tālruņa numuru, līdz, gana sunijis aizmāršību, ieģrima apcerē par visa esošā iluzoro dabu un bezjēdzību.

Viņš, lūk, esot tikai process Helēnas smadzenēs; sinapšu augšanas blakusprodukts, aplēpta doma, kuru viņa izsauc nepieciešamības gadījumos, lai iepriecinātu manfredus ar svaigām ierosmēm, un pamet novārtā, tiklīdz pēc tās vairs nav

Kādas blēņas, Eisa! Jūs esat mana laimīgā doma

vajadzības.

Un kas ir viņa pati? Varbūt sirma kundze ar bieziem briļļu stikliem acu priekšā? Salikusi pār diagrammām un vienādojumiem, viņa sēž laboratorijas kaktā Visuma harmonijas meklējumos, pašai nemanot, spēlējām cietsirdīgu spēli ar smadzeņu dzīles apslēptu procesu vārdā Eisa Duboviks. Tas pat varētu nebūt cilvēks. Vai cilvēki un pasaule maz eksistē? Ja nu šis ir vien ietvars kādam lielam skaitļošanas darbam, kura jēga iekārtas iekšienē joņojošajiem signālu kūļiem paliek apslēpta?

Taču paga! Kādēļ ne otrādi? Ja nu Helēna pati ir Eisas iedoma? Atbilde uz vīrieša pusmūža krīzes alkām? Iedoma, kas samīļo cietēju, sakopj māju un gatavo kafiju? Īsts vīrieša sapnis!

Bet varbūt Helēnai noticis kas nelāgs? Viņai nepieciešama palīdzība? Ko darīt? Kur meklēt?

Eisa būtu spējīgs atrast pazudušu centu daudzmiljonu atskaišu gubā; atrast mīļoto sievieti starp cilvēkiem viņš neprata.

Sirdsēstus mēdza nomainīt dusmas. Eisa jutās nodots, pamests, nenovērtēts un izmantots. Pārņēma pēkšņs niknums. Viņa paņirgājās! Parotājās un iemeta skapja stūri kā apnikušu lelli. Protams! Tāda sieviete to var atļauties. Tāda var atļauties jebko!

Pēc desmit nedēļām, piepildītām ar dvēseles mokām un lēnu gruzdēšanu, Eisas smadzenes sāpi iekapsulēja noraidījuma apvalkā. Viņš centās dzīvot tālāk, nedomājot par dīvaino piedzīvojumu ar kaimiņiem: daudz strādāja, bieži uzturējās ārpus mājām, apmeklēja publiskus pasākumus, labprāt plāpāja ar sievietēm, regulāri apmeklēja sporta zāli, trīs reizes nedēļā vieglā riksītī noturnija dažus kilometrus pa tuvējo apkaimi. Izmeta filca čības un adīto kamzoli.

Vasara jau atkal bija pilnbriedā, un viņš cerēja uz jaunu iemilēšanos.

Paglabies no karstās saules kāpņu telpā, Eisa ar tiksmi ieelpoja vēsāku gaisu un novilka saulesbrilles. Viņam preti pazibēja ēna un pazuda aiz muguras. Tai mirkli viņš pakrūtē sajuta dūrienu. Nemanāma roka sagrāba liesu un turēja sažņaugtu dūrē. Eisa klusu iestēnējās, tomēr turpināja kāpt. Viņš nedrīkstēja parādīt Helēnai, ka šī pēkšņā tikšanās viņu satrauc. Kaimiņiene bija izvēlējusies izbeigt attiecības, un Eisa jau nelūgs žēlastību. Izrādot varonīgu vienaldzību, viņš pieveica četrus pakāpienus, bet tad neizturēja un paskatījās pār plecu.

Viņa stāvēja kāpņu laiduma lejasgalā un raudzījās augšup.

— Kāpēc? — Helēna ļoti nopietni jautāja.

— Kas kāpēc? — Piepeši izkaltušajā riklē balss sprakšķēja kā uzkarsis ugunskurs.

— Kāpēc jūs, ne vārda nesakot, izsvitrojāt mani no savas dzīves?

Eisa blēnā uz Helēnu un neko nesaprata.

Iztulkojusi Eisas klusēšanu kā noraidījumu, Helēna turpināja:

— Eisa, mīlais, apsolu, ka likšu jūs mierā un centīšos caur griestiem nekrist jūsu dzīvē. Tikai vēlos zināt, ko esmu izdarījusi nepareizi. Lūdzu, Eisa, — viņa ātri mirkšķināja acis; tās nepielūdza mi pildījās asarām, un viņa vairs nespēja parunāt.

— Jūs pazudāt.

— Es pazudu? Tas bijāt jūs, kas ieslēdzās un pilnībā ignorēja jebkādas manus centienus sazināties, — apspiezdama elsas, viņa runāja skaļi un apsūdzīgi. Asaras ritēja pa vaigiem, pārvarot skropstu un tušas dambjus. — Es simtiem reižu zvanījos pie jūsu durvīm, vai gadsimtu nosēdēju tajā kafejnicā, gaidīju, gaidīju, gaidīju, bet jūs... — viņa vairs nespēja parunāt.

— Bet es... — Eisa stostījās, — es... Tajā dienā jūs vienkārši neatnācāt. Nākamajā arī neatnācāt. Nenācāt un nenācāt. Visur izmeklējos. Jūs nekur nebijāt.

— Manis nebija? Manis te bija vairāk nekā jebkad! — Helēna protestējot iepleta acis.

— Tad kā mēs varējām nesatīkties? Varbūt patiešām es esmu tikai apdzisis signāls jūsu smadzenēs?

— Kādas blēņas, Eisa! Jūs esat mana laimīgā doma. Tāda, pie kuras gribas atgriezties atkal un atkal.

— Tad kādēļ jums tas neizdevās?

— Varbūt tādēļ, ka es esmu jūsu doma. Kaut kur noklidusi domiņa, par kuru zini, ka tāda bija, bet nekādi nespēj satvert.

Eisa bija sakauts. Viņa lepnums un nelokāmā apņemšanās izmest no apziņas Helēnu bija zudusi.

— Es esmu grāmatvedis, — viņš paziņoja tēlotā augstprātībā, — man nekas nekur nepazūd, ja vien klients pats negrib kaut ko padarīt par izzudušu, — un pasmaidīja.

Arī Helēna pasmaidīja.

— Klients nevēlas būt izsvitrots.

— Noteikti rēķināšos ar šo norādījumu. Taču vēlos atzīmēt, ka rezultāti ir atkarīgi no jūsu rīcības.

— Es to apzinos, grāmatveža kungs. Ko jūs man ieteiktu darīt?

— Ciešāk turēt savu laimīgo domu.

Pašiem nemanot, viņi bija satuvinājušies un stāvēja glāsta attālumā viens no otra. Viņš juta Helēnas elpu; viņas satraukumā uzkarsušā ķermeņa aromāts lauzās cauri smaržu barjerai.

— Mēs gandrīz pazaudējām viens otru, gandrīz pagājām garām, — viņš čukstēja, — vēl mazliet, un es būtu aizgājis, un jūs būtu aizgājusi, un tas būtu viss.

— Bet mēs apstājāties, — Helēnas lūpas gandrīz skārās pie Eisas lūpām, — mums būs jāiemācās apmānīt šo viltīgo pasauli, lai neļautu tai mūs izšķirt. Apsolos turpmāk pieskatīt jūs ciešāk. Zaudējumu es nepārdzīvotu, — viņas rokas slidēja pār grāmatveža pleciem.

Un Eisa Duboviks nokļuva kaimiņienes apskāvienos. ■

Lēna Krūna

Donna Kihote un citi pilsētnieki: portreti

Fragmenti no grāmatas

Lēna Krūna (Leena Krohn; 1947) ir somu literatūras *grande dame*, kuras literārie darbi augstu novērtēti Somijā un pasaules mērogā. Latviski tulkoti Lēnas Krūnas romāni *Tainara (1998)*, *Cilvēka drānās (2000)* un *Pereat mundus (2002)*. Šeit lasāmie darba (oriģinālnosaukums — *Donna Quijote ja muiža kaupunkilaisia: Muotokuvia*, 1983) fragmenti ir pirmpublicējums latviešu valodā.

Salmiņš

Ziema bija barga, un mani jau labu laiku bija apņēmusi vienaldzības dūmaka. Mēli klāja tāds kā aplikums, un viss dzīvē šķita zaudējis garšu. Mēģinot kaut kam pieķerties, roka gurdeni atslāba. Kāda lipīga viela izolēja mani no pasaules.

Tā paša gada agrā pavasarī pirmo reizi satiku Donnu Kihoti. Kur tas īsti notika? Tur, augstajā pakalnā, no kura pārredzama gan pilsēta, gan osta un jūra.

Reiz, kad sēdēju pieminekļa pakājē, man garām aizvirzījās parādība. Tā bija gara un tieva kā salmiņš un pārvietojās tik viegli, ka šķita slidam virs ceļa putekļiem. Kaklā viņai karājās binoklis. Viņa piestāja pie margas un sāka vērot jūru.

Ledus jau bija izkusis, jūras klaidā uzvirvoja pirmās viļņu putu cepures. Šī būtne stāvēja uz vietas tik ilgi un nekustīgi, ka drīz vien aizmirsu, ka tur vispār kāds atrodas.

Arī es pati sev šķitu neredzama. Mans mētelis bija tādā pašā krāsā kā pieminekļa akmens, un iztēlojos, ka nemanāmi saplūstu ar cilvēku grupiņu plandošajās drēbēs, kas mēmi sauc pēc palīdzības.

Bet salmiņš bija pagriezies un pētīja skulptūru.

— Kā jums šķiet?

— Vai jūs runājat ar mani? — es satrūkusies vaicāju.

— Te jau neviena cita nav, — viņa klusi teica. —

Vai domājat, ka viņi tiks izglābti?

— Cilvēki no avarējušā kuģa? Nekad sev neesmu uzdevusi šo jautājumu. Piemineklis, ziniet, neko nestāsta, — es pārgudri bildu.

— Tā gan, — viņa piekrita. — Tikai tas kliedziens — esmu dzirdējusi to arī citviet pilsētā. Un tad rodas jautājumi... galvenokārt pašai sev.

— Vai jūs arī atbildat? — es vaicāju.

— Es reti kad atbildu, — viņa teica. — Man tas nemaz nav jādara: dzīve pati sniedz atbildes. Parasti tā ir gara un pamatīga atbilde.

Ieskatījos viņā rūpīgāk. Sievietes vaibsti atgādināja kalmieša seju: kalsni, skaidri un bezbailīgi. Noēnotais dziļais acu skatiens vērās mani dzidrs un precīzs. Viņa bija askētiski gērbusies, ķīniešu stilā: tumša militāra tunika un garas bikses.

— Ak tā jūs rikojaties? — jau mazliet ieinteresēta vaicāju. — Pati sev uzdodat dažādus jautājumus?

— Jā, — viņa atbildēja, skatoties uz mani no tālienes.

— Un dzīve ir tā, kas atbild? — turpināju ar vieglu ironijas pieskaņu.

Tad viņa paskatījās mani tik caururbjoši, ka skatiens šķistu bezkaunīgs, ja vien tas nebūtu nesatricināmi mierīgs.

Viņa tieši ieskatījās manā neesamībā, it kā adatas dūriena vietā, bet tik dziļā, ka tajā varētu iesviest visas mantas, atmiņas un šaubas, prasības un atrunas — būtībā visu dzīvi —, bet arī tad tur nebūtu pilnīgi nekā.

— Reiz man bija jautājums, ar kuru ilgi dzīvoju, — viņa sacīja. — Daudzus gadus. Un kādu dienu atcerējos, ka esmu to aizmiršusi. Nemanot pagaisis, tas man lika domāt, ka esmu saņēmusi atbildi.

Viņas vārdi un runas veids mani mulsināja. Pagriezios, lai paskatītos uz Avarējušajiem.

— Man šķiet, ka viņi aizies bojā.

— Iespējams, jums ir taisnība. Viņi nosliks tāpēc, ka neviens viņus nesadzird.

Tad viņa turpināja runāt, skatoties uz jūru: — Reiz es vēlējos cilvēkiem būt kaut kas — tāds kā salmiņš.

Sacītais gandrīz vai uzjautrināja. Viņa acīmredzot tik tiešām tāda arī bija.

— Vai jūs bieži nākat šurp? — vaicāju.

— Katru otrdienu un ceturtdienu.

— Vienmēr? — es vaicāju.

— Vienmēr, — viņa atbildēja, pabungādama pa tālskati. — Man jāredz horizonts.

Tad viņa pagriezās. Neatvadoties un vairs nepievēršot man nekādu uzmanību, sāka kāpt lejup pa nogāzi starp lielajām liepām. Daži no kokiem bija tik veci, ka tajos bija redzamas plaisas un dobumainas rētas, kas piepildītas ar asfaltu, un tie bija atbalstīti ar metāla stutēm. Pirms paguvu aptvert, jau gāju viņai līdzās garām Bridējputnam, kuram ap augšstilbiem auksti un vienaldzīgi viļņojās ūdens.

Viņa apstājās uz pakāpieniem, kas ved lejā uz pilsētu, novilka kurpi un izpurināja no tās dažus smilšu graudus. Ar kurpi rokā, stāvot uz vienas

«Ja es būtu sacensību dalībniece,» nodomāju, «un iepriekš redzētu tādas uzvaras balvas, vēlētos atrasties starp zaudētājiem»

kājas, viņa palika par kaut ko domājam kā liela, veca dzērve.

Stāvēju dažus pakāpienus virs viņas un pasmaidīju, kad viņa pavērsa skatienu uz mani. — Skat, jūs vēl esat te.

Viņa uzvilka kurpi atpakaļ.

— Un es esmu šeit.

Viņa paklaudzināja ar kurpi pa pakāpienu. — Un, kur viens jau stāv, tur nevar stāvēt kāds cits.

Šis nūdien pašsaprotamais teikums, bet galvenokārt pārliecība, ar kādu viņa to izteica, savīlņoja manu prātu, kas ilgi bija kluss un auksts. Viņa atkal bija sākusi kāpt lejā pa pakāpieniem, bet es vairs nesekoju.

— Ej, kur gribi, — sacīju viņas aizejošajai mugurai. — Cik tālu un cik ilgi vien gribi. Bet atkal pienāks kāda otrdiena vai ceturtdiena, jauka vai auksta...

Paliku stāvam, roku uz margas uzlikusi, un tālu uz ielas redzēju viņas kalsno siluetu aizsteidzamiem tālāk. Paskatījos uz savām korpēm un grānīta pakāpienu zem tām, rožaini sarkanīgo akmeni un mirgojošo vizlu, dzīvāku, istāku par daudziem gariem gadiem.

Zvirbulis

Nekad neaizmirsīšu to brīdi, kad parkā uz klinšainas taciņas uzkāpu savainotam putnam; tā bezpalīdzīgo sakustēšanos zem papēža, tā caurcaurēm sajūtamo mīksto ķermenīti.

Kamēr spēru nākamo soli, tas vēl noplivinājās uz akmens zem liepas. Sekojām putnam ar skatienu, un tur nu tas palika mūsu priekšā uz grānīta ar knābi spalvās, un nekas vairs nesakustējās.

— Mazs zvirbulis un liels miers, — Donna Kihote teica.

Tā bija rudens pirmā diena; laikapstākļi bija mainījušies. Aiz liepām tumsēja mākoņu zilā perspektīva.

— Ziemā varēsim aizslēpot līdz tām salām, ja vien mani nepiemeklēs tāds pats liktenis kā to zvirbuli, — viņa sacīja.

Kāpēc viņa tā teica? Es atkal sajutu ciešanas zem papēža, it kā zem tā būtu nonākusi cilvēka seja.

Vēlāk, staigājot gar krastu, nemitīgi skanēja kora dziesma — visnotaļ dzidras un augstas balsis, sievietes vai zēnu koris. Ārija, kuru neviens iepriekš nebija dzirdējis, tā, kas radās buru laivu mastos un takelāžā.

Debesīm satumstot, arī es sadrūmu.

— Kas tev lēcies? — Donna Kihote vaicā.

— Es nespēju, — es saku. — Nē, es tik tiešām vairs nespēju.

— Kas tev isti ir jāspēj? — viņa vaicā, un es atbildu: — Dzīvot starp šiem atkritumu kalniem vēl trīsdesmit vai četrdesmit gadus, vai pat turpmākos piecdesmit gadus.

— Nu gan vajadzētu sadot pa kaklu, — Donna Kihote saka. — Tie nav nekādi gadi.

— Kā tā? — es jutos pārsteigta.

— Nav gan, — Donna Kihote saka. — Tās ir dienas.

Sarēķinu, ka četrdesmit gadus sanāk septiņpadsmit tūkstoši seši simti saulrieti.

— Kad būsi redzējusi tos visus, — Donna Kihote saka, — vai tiešām esi pārliecināta, ka negribētu redzēt vēl vienu un tad vēl vienu...?

Donna Kihote

Vienmēr, kad kāds izsper to nožēlojamo frāzi «tāda ir dzīve» un viszinīgā žēlībā pamāj ar galvu, es atceros Donnu Kihoti. Prātā atauš viņas baltās dūrītes, kas uzsit pa galdu tā, ka pelnutrauks palecas, un dzirdu viņu no visa spēka dedzīgi nepiekrītam: «Nē! Dzīve nav tāda! Tā itin nemaz nav tāda, ja vien paši neesat to tādu padarījuši...»

Viņa ir tik gara un tieva. Reizēm man šķiet, ka viņa visu laiku aug augdama, bet ne tā kā bērni, bet gan pretēji zemes pievilksanas spēkam, nemitīgi cenšoties atrauties no zemes.

Vienmēr jutos satriekta, paskatoties uz viņas potītēm un rokas locītavām. Nebeidzu vien brīnīties par viņas pēdām. Kā iespējams noturēties stāvus un tikt uz priekšu ar tik šaurām potītēm un pēdām?

Kādu vakaru ieraugu viņu no aizmugures, kad viņa stāv pie loga, un satrūkstos. Šķiet, ka istabā atrodas koks.

Donna Kihote pati saka, ka nav cilvēks. Sliecos viņai piekrist. Bet viss var būt tieši otrādi: viņa daudz lielākā mērā ir cilvēks salīdzinājumā ar cilvēkiem kopumā, tāpēc viņa šķiet savāda.

Bet Donna Kihote nebūt nav skumjais bruņnieks. Šādi domājot par viņu no atstatuma, viņa atgādina liesmu, un man gribētos pastiept rokas, lai sasildītos viņas kvēlē.

Es nebūt neesmu vienīgā, kuru pārņem tāda vēlme. Viņas mazā istabiņa vakaros bieži vien ir pārpilna ar nosalušajiem. Viņi ierodas pa vienam, greizi raudzīdamies cits uz citu; katrs uzskata visus pārējos par uzbāzīgiem tipiēm.

Es patiesi nekur citur neesmu satikusi tik daudz nelaimīgo kā pie Donnas Kihotes. Viņu nelaiemes ir dažādas, bet viņi visi ir vientuļi un uzskata, ka ir izmesti no dzīves sedliem. Viņu žēlabas atbalsojas un daudzkrāsojas, atduroties pret šķēršļiem, un šie šķēršļi ir citi cilvēki.

Tikai Donnai Kihotei šis žēlabas netrāpa. Viņa ļauj iet tām caur sevi, un tās nogrimst klusuma ielejas ēnā, lai tiktu pakļautas aizmirstībai.

Bet Donnas Kihotes viesi mainās bieži. Šogad vairs neredzu tās pašas sejas, kuras maniju pirms gada. Kur viņi visi pazūd?

Reizēm gadās, ka viņi uz ielas nejauši satiek Donnu Kihoti un vairs viņu neatpazīst. Esmu redzējusi Donnu Kihoti sveicinām viņus, pat satveram aiz mēteļa piedurknes, bet viņi paskatās tādā neizpratnē, ka viņa samulst un ļauj tiem iet.

Ilustrācija — Svens Neilands

— Kāpēc viņi tevi tik ātri aizmirst? — es līdzjutīgi vaicāju.

Viņa aizdomājas. Šķiet, ka viņas skatiens nāk no neaptverami tālām violetām dzīlēm.

— Atceroties mani, viņi atcerētos arī savu nelaimi, — viņa saka.

Laika istaba

Tik-tak.

Daži pulksteņi tik tiešām tā skan. Bet visbiežāk tie iet bez skaņas — tajos ir baterija, kas uztur tos laikā gadu, divus, reizēm pat astoņus gadus.

Esam atnākušas uz pulksteņu veikalu, jo Donnas Kihotes rokas pulkstenim ir pārtrūkusi siksnīņa. Pulksteņu veikals ir ļoti mazs un zīmīgs ar to, ka tajā atrodas vairāk neglītu priekšmetu,

nekā vienuviet vispār esmu redzējusi.

Augšējā plauktā pēc izmēra ir sarindoti kausi bronzas krāsā, un tie atgādina korsetē iespīlētas sievietes.

«Ja es būtu sacensību dalībniece,» nodomāju, «un iepriekš redzētu tādas uzvaras balvas, vēlētos atrasties starp zaudētājiem.»

Pie sienām spīdīgās plastmasas ķēditēs karājās kabatas pulksteņi, kas rotāti ar tirkīza un anilīna sarkanās krāsas spirālēm. Tur bija arī pelnutrauki jātnieku zābaka, mutes un klozetpoda formā. Bet visas mantas klāja plāns taukainu putekļu slānis, it kā nedēļām ilgi te nebūtu iegriezies neviens pircējs.

— Labrīt, — saka Donna Kihote.

— Labrīt, — pulksteņu pārdevējs atbild, pieslie-damies kājās otrpus letei; līdzīgs mucai un ūdeņainām acīm, viņš izskatās tikpat divaini kā mantas, kuru vidū iekārtojies.

Viņš demonstrē Donnai Kihotei pulksteņa siksnīņas un fotogrāfiju rāmišus, kas nobārstīti ar zeltītiem putekļiem. Tie neatstāj nekādu iespaidu uz Donnu Kihoti.

Viņa skatās uz digitālajiem pulksteņiem, kas atrodas vitrinā zem stikla.

— Tiem nav vaibstu. Tie rāda nevis laiku, bet gan mirkli. Tiem nav nedz dienas, nedz nakts. Tiem nav vēstures, vai tiem ir nākotne?

Pulksteņmeistars prāto, un es midos uz vietas, vērodama plāksnīti no kadiķa. Tajā ir iedezināts «Ne mākoņos, ne vējā mājas tev rast».

— Domāju, ka cilvēkiem tie jau ir apnikuši, — pulksteņu pārdevējs saka. — Viņi vairs nepērk digitālos pulksteņus tikpat aizrautīgi kā agrāk.

— Kas isti ir laiks? — Donna Kihote vaicā.

— Kas? — pārjautā pulksteņu pārdevējs.

— Laiks ir viela, — Donna Kihote paskaidro. — Jā, tā ir viela, turklāt elastīga. Savā ziņā kā vasks.

— Ak...

— Ja patiešām vēlas, — Donna Kihote saka, — var iemācīties to veidot. Izstiept kā košļājamo gumiju. Savirpināt to skaistā bumbiņā. Var aizsviest arī projām, bet, tiesa, tas ir kā bumerangs. Tas atgriežas atpakaļ.

Donna Kihote pārliecas pār leti un neskaitāmajiem pulksteņiem, it kā viņa būtu tieši tā, kurai jācenšas tos pārdot.

— Pagājušajā pavasarī nokļuva vietā, kur pil-sēta bija apstājusies. Dūmi virmoja uz vietas pār namu jumtiem. Riteņbraucējs uz ielas minās un minās, bet netika uz priekšu. Luksofors iestrēga pie sarkanās gaismas, un Jāņa baznīcas zvani skanēja un skanēja «bom, bom, bom»...

— Parādiet man to, — tad viņa saka, norādīdama uz kādu no siksnīņām.

Pulksteņu tirgotājs metas to pielaikot viņas rokas locītavai, kas ir tieva kā sērkokciņš, un pēc tam viņam ir jādodas iekšelpās izdurt siksnīņa jaunu caurumu. Viņš ir ārkārtīgi pieklājīgs, metas atvērt ārdurvis un uz sliekšņa iespiež Donnai Kihotei rokā savu vizītkarti.

Mājupceļā Donna Kihote ir nerunīga un bažīga.

Viņa joprojām veras drēbju skapī, un man nav ne mazākās nojausmas, par ko viņa domā

— Vai es izskatos veca? — pēkšņi viņa ievaicājas. Es ātri to noliedzu.

— Tu melo, — viņa nežēlīgi saka. — Es paskatījos logā un pati redzēju. Es izskatos veca.

— Par kādu logu tu runā?

— Tajā pulksteņu veikalā, — viņa saka, — es ieraudzīju savas galvas atspulgu starp visiem tiem drausmīgajiem krāmiem, un tā izskatījās ļoti veca.

Es nesaku neko, un viņa nemaz arī nebūtu klausījusies. Donna Kihote apstājas ietves vidū, un viņas vaibsti šķiet bāli un paguruši.

— Laiks ir tīģeris, — viņa saka. — Tam nav nekādas izpratnes par morāli. Itin nekādas!

Tad viņa atkal metas uz priekšu platiem soļiem, un man ir grūti tikt viņai līdzi. Ielu krustojumā, kur mums jāšķiras, viņa, noslēpumaini smaidīdama, satver mani aiz rokas.

— Vai zini, pār ko laikam nav varas? Vai zini?

Viņas acis mirgo kā blāva gaisma ielejā, pār kuru nolaidies vakars.

Noliedzoši papurinu galvu, un viņa nočukst: — Tas ir acumirkļis, vai spēj tam noticēt?

Kambaris

Vēlu rudenī, kad laikapstākļi mainās, Donna Kihote kļūst nemierīga. Viņa sāk itin kā trīsuļot, un viņas garastāvoklis mainās kā vējā pasviesta lapa.

Šodien viņa paziņo, ka viņai jāizvācas no kambara. «Kambaris» — tā viņa vienmēr apzīmē savu dzīvokli, un šis vārds atbalsojas viņas mutē kā kapličā.

— Uz kurieni tu gribi pārcelties? — es vaicāju.

— Te nav iespējams dzīvot, — viņa saka, neatbildējusi uz jautājumu. — Cilvēki šeit ir atstājuši savu nelaimi. Šis ir nevis dzīvoklis, bet gan īsta izgāztuve. Šis kambaris smird.

Tad viņa izvelk no kaut kurienes svētdienas laikrakstu un ņemas pētīt sadaļu «Dzīvokļi — pārdošana».

Vēlāk stāvam svešā priekšnamā, un nekustamo īpašumu mākleris iespiež mums rokā reklāmas lapiņas. Apskatām dzīvokļa plānu: istaba, virtuvītes niša, vannasistaba un trīs iebūvēti skapji.

Telpa ir tukša un kaila. Tā ir abstrakcija par istabu kā par jebkuru citu telpu, kubikmetros izsakāmu Visuma daļu.

Tur ir durvis, pa kurām var ienākt iekšā un iziet ārā. Tur ir logs, pa kuru var redzēt, kas notiek ārā. Tas uztver gaismu no ziemīgajām debesīm un izkļiedē to pa šo tukšo trauku.

Nekustamo īpašumu mākleris runā par grīdas materiāliem, flizēm, par dzīvokļu kooperatīva stabilo finansiālo stāvokli.

— Ja tu pārceltos uz dzīvi šeit, — vaicāju Donnai Kihotei, — kas mainītos?

Viņa neatbild, bet atver iebūvētā skapja durvis. Es neredzu tur neko citu kā vienīgi drēbju pakaramo stieni, bet viņa paliek uz vietas, ilgi to pētīdama.

— Ja tu pārceltos uz dzīvi šeit, — es atkal vaicāju, — vai tu domā, ka kopā ar tevi šurp nepārcelsies arī tavas atmiņas?

Viņa joprojām veras drēbju skapī, un man nav ne mazākās nojausmas, par ko viņa domā.

«Bet ja drūmās domas pārņems tevi šeit...»

— Klusu! — viņa iesaucas, aizcirdama iebūvētā skapja durvis. Tad priecīgi saka: — Nāc!

Donna Kihote svilpodama soļo pa ietvi. Metos viņai pakaļ augšup pa ielu un lejā pa citu ielu, pa kreisi, pa labi, pa kreisi un vēl dažus soļus uz priekšu. Dubļi šļakstās zem kājām; skatlogi ir rotāti ar egļu vainagiem. Vējš izpūš mums cauri, cauri visai pilsētai, un Donnas Kihotes skatiens ietiecas tālumā.

— Vai atpazīsti? — viņa jautā.

Viņa svilpo tādu kā jautājumu ielu laternas miglā.

— Kas tas ir?

— Pong pongtuli, pong pongtuli, — viņa dungo, kabatā meklēdama atslēgu.

Paskatos uz nezālēm, kas visu vasaru šūpojās akmens sliekšņa plaisā pie Donnas Kihotes ārdurvīm. Tagad tur ir tikai nodzeltējis salmiņš, bet man joprojām šķiet, ka tas tikko būtu cauršķēlis akmeni.

Kad esam atgriezušās atpakaļ Kambarī, Donna Kihote apvelk kaut kādu nātņu apmetni, kuram elkoņu vietas ir izdilušas, un pagatavo sev zāļu tēju. Viņa allaž apgalvo, ka tā dziedrina viņas rēdzi.

Nē, te nesmird pēc nelaimes, tikai pēc tabakas un grāmatu putekļiem. Uz palodzes atrodas piekrastes akmentiņi un Samosas krūka. Ja to piepilda līdz malām, tās saturs izlist līdz pēdējam pilienam. Bieži vien, domās iegrimusi, esmu to cilājusi.

— Cilvēkam nekad nav gana, — Donna Kihote reiz teica, kad vaicāju par šīs māla krūkas nozīmi. — Viņš vēlas vairāk, aizvien vairāk un vairāk. Un tad — klunkš! — izlist arī tas, ko viņš jau ir saņēmis.

Tāda ir mērenības krūkas mācība.

Atmiņas par paša darbiem

Kādu vakaru, ziemā sēžot dzīvokli pie Donnas Kihotes, lasīju laikrakstu. Sajutu viņas skatienu un pacēlu galvu.

— Pastāsti man, kas tu esi, — viņa lēni vaicāja.

Tas bija neērts jautājums. Vēlējos, kaut viņa nebūtu to uzdevusi.

— Esmu par to domājusi, — es sacīju, — bet tā arī neesmu tikusi skaidrībā. Zinu vienīgi to, ka, ilgi skatoties uz kaut ko, uz jebko, sāku līdzināties tam — kā māsa. Un apzinos, kas es vēlētos būt.

— Kas? — Donna Kihote jautāja.

Viņa runā un runā, bet starp mums ir kas smags un grūts

— Zilu acu pāris, tik tas vien, nekas vairāk. Vienmēr esmu vēlējusies palikt skatītāju pusē, jo tur ir tumšs, tur ir kluss, tur nekad nekas nenotiek. Tikai acu pāri kustas... Bet esmu sapratusi, ka neviens tur nevar palikt, pilnīgi neviens.

— Tāpēc, ka tādas skatītāju zāles nemaz nav, — Donna Kihote teica. — Tāpēc, ka pasaule gozējas saules un mēness rampas gaismā. Katram ir jābūt Hamletam, vai to tu gribēji teikt?

— Atmiņas par paša darbiem... «Pamostoties paliek vien atmiņas par paša darbiem.» Nupat man prātā ienāca šis rindas.

— Tas nav labs teikums, — Donna Kihote sacīja. — Nezinu, — es teicu. — Tās ir rindas no manas dzīves.

— Tas tāpēc, ka tu dzīvo pati savā galvā, — Donna Kihote sacīja. — Tas teikums nāk no tiem, kas iemītinājušies tavā galvā.

Viņa paklaudzināja man pie matu linijas deniņos ar vēsu un slaidu pirkstu.

— Klau, nāc ārā no turienes, — viņa izrikoja.

— Kurp? — jautāju.

— Nu re, — sacīja Donna Kihote, apmierināta atslīgdama krēslā. — Galu galā tu taču saproti.

— Saprotu? — es izbrīnā vaicāju.

— To, ka jau esi tikusi ārā. Plašajā pasaulē. Reizēm cilvēks to aizmirst. Un tad nav neviena cita kā vienīgi viņš pats un atmiņas par paša darbiem.

Pazudusi

Pienāk dienas, kad Donna Kihote pārstāj runāt. Ienākot istabā, viņa pamana manu ierašanos, viegli pamāj un ar žestu aicina piesēst. Bet, kad ko vaicāju, viņa noliedzoši pakrata galvu, piespiež pirkstu pie lūpām, un plakstiņi aizsedz viņas skatienu.

Saku, ka ārā ir vējains laiks, un viņa pasmaida. Saku, ka esmu atnesusi mums smalkmaizītes un krējumu kafijai, viņa uzmet man miļu skatienu, bet joprojām klusē.

Zili sarkans vilciņš, kuru viņa ir pakārusi pie aizkaru stangas, lēnām virpinās vēja pūsmā, kas nāk no pavērtā loga spraugas. Uz galda atrodas avokado, kura grumbainā miza ir tumši zaļa kā vēla vasara. Vēlos sēdēt tikpat klusi kā viņa, bet esmu mērojusi šurp garu ceļu cauri pilsētas kņadai, un man ir pielīpis ielas nemierīgums.

Man bija kaut kas katrā ziņā izstāstāms. Kas tas bija? Kas tas bija? Es aizvien tik daudz aizmirstu, tiklīdz ienāku šajā istabā.

Skatoties uz Donnu Kihoti, pēkšņi viņa šķiet sarāvusies, it kā istabas mērogi būtu mainījušies un mūsu krēslus šķirtu desmitiem metru, it kā viņa būtu pārvietojusies tālu projām, un mana balss tur neaizsniedz.

Mani pārņem garlaicība. Nespēju nosēdēt uz vietas, pieceļos un dodos uz virtuvi pagatavot kafiju.

Atgriezusies nekur viņu nemanu. No sliek-

šņa, kur stāvu, mazliet pagriežot galvu, ir redzama visa istaba un priekšnams. Esmu pārliecīnāta, ka būtu dzirdējusi viņu aizejam.

Vannasistabas durvis ir pusvirus, un tur ir tumšs — neviena nav. Atrauju nišas aizkaru vaļā, bet gultā arī viņas nav. Mani pārņem milzīga panika, sāku raut vaļā visu skapju un skapišu atvilktnes. Rakņajos pa viņas drēbēm, it kā viņa tajās būtu varējusi noslēpties.

Dodos uz nišu vēlreiz un pieliecos, lai paskatītos zem gultas. Vai tiešām man būtu ienācis prātā, ka ieraudzīšu tur viņas acu zilītes mirdzam tumsā un putekļos?

Tad viņa pasauc mani vārdā turpat istabā, man aiz muguras, klusi un maigi. Viņa sēž līdzās radiatoram pati savā krēslā tieši tāpat kā tobrīd, kad piecēlos, lai dotos uz virtuvi pagatavot kafiju. — Kur tu biji? — es vaicāju, šoreiz dusmīgi.

— Es biju šeit, — viņa atbild. — Es visu laiku te sēdēju.

— Apklusti! — es saku. — Nekad vairs tā nerīkojies. Tas padara mani slimu.

Viņa viegli pasmaida, un tas sadusmo mani vēl vairāk. Gribētos pateikt viņai ko aizvainojošu, jo viņa sēž tik nesatricināma un atsvešināta. Gribētos pateikt, ka nekad vairs nenākšu šurp, jo viņa ir tik — jo viņa ir tik — tik divaina pašos pamatos un atšķirīga no visiem pārējiem. Bet, iedomājoties vien, ka pēdējo reizi redzu viņas izstīdzējušo siluetu, karstas skumjas kā šķidrums ielist man kāju un roku pirkstos, un es nosēžos savā līdzšinējā vietā.

— Runā ar mani, — es saku, — lai šī trīcēšana rimstas.

Redzu, ka viņas lūpas kustas, redzu, ka viņa runā, bet nedzirdu teikto. Viņa runā un runā, bet starp mums ir kas smags un grūts. Piespiežos, lai saprastu, bet pamanu vienīgi to, ka mani joprojām pārņēmušas bailes un ka to, kuru saucu par Donnu Kihoti un kura šalc kā svešas apkaimes koks, nepazīstu itin nemaz.

Tad viņa pienāk klāt un pārlaiž ar roku maniem matiem.

Tagad sadzirdu viņu sakām: — Tas iet man pa priekšu, un es saskatu tā apgērba malu. Un, pat ja tas izies cauri nāves vārtiem, man jādodas līdzi.

— Donna Kihote, — es vaicāju, — par ko tu runā?

— Cilvēkam zūd viss, — viņa saka. — Zūd zināšanas un prasmes, un visas pārējās spējas. Viņa spēki sabrūk, un skaistums izplēn kā liesma. Ticība zūd un cerība arī, tikai viens gan paliek, bet tā vārdu nevēlos lieki deldēt.

Koks stāv iepretim logam, dienas pēdējais stars apņem stumbru, un tas acimredzami šūpojas.

— Pie dzīves nav iespējams pierast, — tas runā tik klusi un pats pie sevis, atgādinot vēja šalkoņu lapotnē.

Un es ātri atkārtāju, it kā koka dvesma būtu pārcēlusies uz mani: — Tā tas ir, pie dzīves nekad nav iespējams pierast. ■

No somu valodas tulkojusi Ingrida Peldekse

Davide Enija

Manam tēvam nekad nav bijis suņa

Davide Enija
(*Davide Enia*, 1974)
ir itāļu rakstnieks,
dramaturgs, teātra
režisors un aktieris.
Dzimis Palermo Sicīlijā.
Vairāku romānu
un stāstu krājumu
autors, daudz tulkots,
saņēmis atzinību un
apbalvojumus gan
Itālijā, gan citās zemēs.
Šeit publicētais stāsts
no krājuma *Pirms
tumsa apņēmu visu*
(2016) ir pagaidām
pirmais Enijas
tulkojums latviski.

No šīm mājām
nav atlicis
nekā vairāk
par gruvešiem

No daudziem
man dārgajiem
nav atlicis
pat tik

Taču sirdi
neviena krusta netrūkst

Mana sirds ir
visbriesmīgāk sapostītais ciems
Džuzepe Ungareti

Pirmā aina ir suns, kurš skatās.
Suns esmu es.
Skatos uz tēvu, kurš ir raudošs akmens.

Pirmā skaņa ir dialektā. To bez mitas atkārtoto mans tēvs, atkārtoto riņķveida apsēstībā. Tā ir Palermo izlokšne. Pirmā skaņa ir *s'asciudò*¹.

Gaisu plosa sirēnas, mans tēvs ir lauskās sašķidusi pasaule, laiks izvīst asinis. Palermo, 1992. gads, un tas arī viss.

...
Es viņu biju nokristījis par Neronu. Kā man patika šis vārds! Tik svinīgs. Vai gan es savu suni būtu varējis nosaukt citādi?

Nē, nu, vispār jau varēju. Varēju nosaukt viņu amerikāniskā vārdā. Par Bobu vai Maikolu. Vai

kādā itāļu svētā vārdā. Tādā kā Pio vai Mauro. Vai arī cita dzīvnieka vārdā. Tādā kā Džeko — ge-kons. Taču nē. Es izraudzījos aprakstošu vārdu: *Nerone* — Lielais Melnais, jo viņš bija piķa melns un milzīgs. Pelnījis iespaidīgu vārdu. Un nu viņam tāds bija.

Nerons.

Viņš bija mans pirmais un vienīgais suns.

Tiri tehniski viņš nebija gluži mans. Viņš bija klaidonis, kas nāca mani apciemot katru reizi, kad mazgāju tēva mašīnu: es darbojos ar sūkli un šļūteni, viņš vienmēr uzradās ielas pretējā pusē, karalisks apsēdās cikāžu koncerta ielenkumā un vairs nekustēja no vietas. Viņa klātbūtne turpat līdzās mani nomierināja. Viņš bija milzoniņš un tumšs. Viņš bija mans suns, lai arī to nezināja. Viņš nekad nerēja. Tikai rāmi vēroja, kā pulsē mana dzīve.

...

Mans tēvs ir dzimis 1943. gadā Palermo, ko uzšķērdušas Otrā pasaules kara bombardēšanas.

Viņš ir vienīgais dēls, tāpat kā es. Māte reiz man atzinās: «Zini, mēs būtu gribējuši vairāk bērnu, taču ar mūsu algu tādu greznību nevarējām atļauties.» Nekad iepriekš nebiju domājis par sevi kā par greznību. Šī doma mani nebūt nesarūgtināja.

Tēvs neiet baznīcā, nav iesaistījies politiskās kustībās, taču vienreiz viņu arestēja pēc oficiāli neatļautas demonstrācijas. Bija 1981. gads, un bezdarbs Palermo bija sasniedzis tādu pašu līmeni kā šodien, bet atšķirīga bija pilsētā valdošā gaisotne: tolaik tā bija dusmu piesātināta, tagad ir piesūkusies ar samierināšanos. Tās trīs dienas, ko tēvs pavadīja cietumā, skolasbiedri izturējās pret mani kā pret dievību: tēva fotogrāfija ar visu vārdu un uzvārdu bija nopublicēta avīzes *Giornale di Sicilia* septītajā lappusē. Tas nav nekāds sīkums.

Tēvs ir zemes urbšanas darbos specializējies strādnieks. Strādāja naftas pārstrādes uzņēmumā *Arenella* un vēlāk kuģubūvētavā.

Tagad viņš ir pensijā.

Viņa mīļākais dziedātājs ir Adriāno Čelentāno. Tēvs savācis pilnu viņa diskogrāfiju. Nekad nesmu dzirdējis tēvu dziedam.

Kad piezvanu uz mājām un atbild viņš, mūsu standarta dialogs izklausās tā:

«Ou.»

«Čau, tēt, tas esmu es. Kā iet?»

«Mh.»

Neko vairāk viņš nesaka. Tēvs runā pavisam maz. Vārdus nevis izrunā, bet skopī pilina. Ne vairāk par duci dienā. Lielākoties vienzilbigus. Jā, nē, mh, ou. Tie ir viņa biežāk lietotie izteicieni.

Tēvam ir smagas rokas. Rokas, kuras vienmēr strādājušas. Tādas, kas taisa caurumus klintīs. Pret mani viņš tās ir pacēlis trīs reizes. Pēdējā reizē man bija piecpadsmit gadu. Viņš salauza man kreiso vaigukaulu — pēc tam, kad biju ie-

Ilustrācija — Patrīcija
Māra Vilsone

metis viņam ar krēslu pa muguru. Arī toreiz viņš runāja pavisam maz: «*Amunò*»², un mašīnā pa ceļam uz ātro palīdzību, rādot uz manu asiņaino seju: «Sāp?» Visu laiku, kamēr ap mani darbojās ārsts, viņš mani vēroja, stāvēdams kājās, atspiedies ar muguru pret sienu. Pēc divām nedēļām, mātes pierunāts, arī viņš aizgāja pie ārsta. No sietena ar krēslu bija iesprāgušas divas ribas, lūk, kāpēc viņš nespēja gulēt. Neatceros, par ko mēs strīdējāmies. Varbūt par zāles pipēšanu.

Tēvam nav rokassprādžu. Viņš nenēsā ķēdītes. Gredzenus arī ne. Pat ne laulības gredzenu. Mana tēva rokas ir pārāk lielas. Pārāk raupjas. Tās nenomierina un neiedrošina.

Viņš mēreni fano par *Palermo* futbola klubu, un viņam patiek vesterni. Tās filmas viņam atgādina bērību, vienīgo patiešām bezrūpīgo eksistences posmu, kad sāpīgas sakritības dēļ dzīves laiks bija spēles laiks. Viņš vienmēr neslēpti ir jutis līdzīti indiāņiem. Šautenes un pistoles viņam nepatīk. Skaļi trokšņi viņam atgādina darbu.

Kad biju mazs, viņš mani katru nedēļu veda uz kino. Pa ceļam neko neteica. Piegāja pie kases, samaksāja, gājām iekšā, iekārtojāmies. Sēdējām tuvu ekrānam. Tēvam patika, ka pāri gāžas kustīgas bildes. Tās viņu nomierināja. Viņš izstiepa

kājas un sakrustoja rokas aiz galvas. Mājās nekad neesmu viņu redzējis tik relaksētu. Viņš man ne reizi neizskaidroja nevienu filmu, nekad neprāsija, vai man patika. Mājās māte jautāja: «Ko jūs skatījaties?» Viņš atbildēja: «Filmu ar šaušanu.» Vai: «Filmu ar kosmosu.» Vai arī: «Filmu ar baidīšanos.» Tēvs mani ne reizi neaizveda uz «filmu ar bučošanos». Par to viņam vienmēr būšu pateicīgs.

Virtuvē viņš ir pilnīgi bezpalīdzīgs un vispār nav spējīgs paveikt nekādus mājas darbus. Toties vāra lielisku kafiju. To gatavojot, viņš kanniņu nevis aizskrūvē, bet aizlodē. Ja kafijas kanniņu pēdējais ir lietojis viņš, neviens to nespēj dabūt vaļā.

Tēvam ir trīs draugi: Bruno, Mazīno un Salvo. Viņi satiekas, paspiež cits citam roku, pārmij pa diviem klusiem skūpstiem — pa vienam uz katra vaiga, apsēžas pie galdiņa, atkorķē alu, spēlē kārtis. Viņi nekad nesarunājas. Vienīgās dzīvības skaņas ir salīta alus klunkšķi, glāžu rībiņi pret galdu, stiprāki kāršu uzsitieni. Nekad neviena vārda. Lūk, kāpēc tik skaidri atceros to reizi, kad no viņu pulka izdzirdu atskanam balsi. Runātājs bija Bruno. Un pārsteidzošā kārtā izrādījās tenors. Bruno teica: «*Minchia ru culu.*»³ Tēvs bija

Sandra Spajiča pie fotogrāfijas vairs neraud. Viņa aizvāc nogurušās, savītušās puķes un noliek vietā svaigas un starojošas

nogrābis lielo laimestu un tagad gliti to sakārtoja redzamākajā vietā, apmierinājumā starodams.

Visu, kas saistīts ar tehnoloģijām, tēvs sauc par «uzparikti», vienalga, vai runa ir par lidmašīnu, televizora pulti vai telefonu.

Ģērbjas viņš tā, kā viņu apģērbt nolēmusi māte, smēķē MS no mikstajām paciņām un ēd visu, ko viņam ceļ priekšā.

Pa savai modei viņš mani mil.

Manu tēvu sauc Pjetro.

Akmens ir jau viņa vārdā.⁴

Suņa viņam nekad nav bijis.

...

Man briesmīgi patika Sandra Spajiča kopš paša pirmā brīža, kad viņu ieraudzīju, lai gan tobrīd, protams, nevarēju zināt, ka viņa būs vienīgais cilvēks, kam izstāstīšu savu '92. gadu. Sajūtot, ka viņas skatiens pievērsts man, pārņēma karstums, bet tā nebija mierinoša uguns, tās nebija remdējošas liesmas. Kad Sandra Spajiča mani vēroja, kājas ļima, loceklis piebrieda, mutē aprūcās siekalu un es nodūru acis, urbdamies ar skatienu zemē. Strausa stratēģija. Mana miesa, kas dreb, iedomājoties par viņas liliļpieskārienu.

Sandra Spajiča ir mana kaimiņiene, horvātiēte, dzīvo Palermo jau divus gadus, viņa ir restauratore, viņai ir nūfaundlendietis un bija arī puisis. Nūfaundlendieti sauc Andrea, un tā ir kuce. Puisi sauca Filippo, un viņš pirms astoņpadsmit mēnešiem gāja bojā motocikla avārijā. Reizi divās nedēļās Sandra Spajiča aiznes tīras puķes uz traģēdijas vietu un fotogrāfijā vēro Filippo, kurš smēķas, bet tas smaidis pastāv tikai fotogrāfijas pagātnē un atmiņā tiem, kuri palikuši dzīves šajā pusē. Sandra Spajiča stāv kājās, graciozi pieliec galvu pa kreisi un paslēpj abas rokas džinsu kabatās. Žēl gan, jo Sandrai Spajičai ir patiešām skaistas plaukstas, ziedu pirksti un tik izteiktas vēnas, ka, uz tām skatoties, skaidri saproti, ka dzīve ir kaut kas plūstošs.

«Man patik tavas rokas. Tev ir liliju pirksti,» vienu dienu es viņai teicu, Sandra Spajiča man uzsmaidīja, un tā viss sākās.

Nu Sandra Spajiča pie fotogrāfijas vairs neraud. Viņa aizvāc nogurušās, savītušās puķes un noliek vietā svaigas un starojošas. Reizēm es viņu pavadu. Redzu, kā kuce Andrea apsēžas viņai blakus, katru reizi izpildot to pašu partitūru: saliec pakalķājas, apsēžas, pastiepj galvu uz priekšu, sastingst. Tās pašas kustības, ko pirms daudziem gadiem ielas pretējā pusē izpildīja mans Nerons. Kuce Andrea ir karaliska. Nekustina ne muskuļa. Nemirkšķina acis. Neslienājas. Kļūst par dzīva akmens skulptūru, par miesas un asiņu pieminekli vairs neeksistējošai mīlestībai. Viņa pārzina skarbo un stingro svinīguma gramatiku. Pēc tam Sandra Spajiča izvelk savas ziedu rokas no kabatām un noglāsta Andreai galvu. Viņas atgriežas mājās, pa ceļam nebilstot ne vārda. Sastapusi manu skatienu, kuce Andrea mani

vēro mierīga, netiesājot un nenosodot.

...

Pumeks ir vulkāniskas izcelsmes iezis. Tā eju un alu cauraustā struktūra ir izveidojusies, sacietēšanas laikā strauji plūstot ārā gāzēm. Šo gaišo iezī izmanto celtniecībā akustiskajai un termoizolācijai: pumeks pārtrauc siltuma un skaņu izplatīšanos, tos absorbējot. Turklāt to var izmantot drenāžai. Spēja ļaut ūdenim plūst sev cauri padara to gludenu un porainu. Tam it visur ir sīkas plaisiņas: tie ir logi, pa kuriem vērot realitāti ārpusē un piedāvāt pasaules skatienam savas visintīmākās istabas.

Savā fiziskajā acīmredzamībā tas atbrūņojošā atklātībā rāda neērtu patiesību: arī akmeņi sadrūp, pat viscietākie. Plaisas laiks pienāks visiem. Katra oļa liktenis ir sašķīst lauskās.

Kopš laika gala mans tēvs vāc noapaļotus pumeka gabalus vienā un tajā pašā liedagā: Marina di Tuzā. Tos viņš glabā vannasistabā, kur dienas beigās, katru miļu dzīves dienu, citīgi rīvē ar tiem tuznas uz plaukstām. Tikai pirms dažiem gadiem sapratu, kāpēc viņš dara kaut ko savai esamībai tik neraksturīgu: šo procedūru viņš tik uzcītīgi veic, lai varētu glāstīt manu māti bez skrāpēšanās. Tēva rokas ir pārāk raupjas, pārāk cietas. Tās nemitīgi jāpulē. Vienu dienu viņš man uzdāvināja mazu, apaļu pumeka gabaliņu.

«Ja sliksi, pieķeries pie šitā. Tas peld pa virsu.»

Garākais sakāmais, ko viņš man bērnībā pateica.

Man ļoti patik pumeks.

Ar saviem neskaitāmajiem caurumiem tas vēro bezdibenīgos dziļumus un debesis, kas maina krāsu.

Jūrā tas peld pa virsu.

Izcelts no jūras, uzreiz *asciūca*, nožūst.

...

Pirmo noslepkavoto es redzēju 1980. gadā. Gāju mājās no skolas, plecos man bija zaļa auduma mugursoma, un tajā iekšā: mācību grāmata, zīmulis, zīmuļdrāžamais, koka lineāls, rūtiņu burtnīca, liniju burtnīca, dienasgrāmata, dzēšgumija un vesela paka ar uzlīmēm, kas piederēja manam skolasbiedram Korrādo Riso. Es ienīdu Korrādo Riso un patiešām biju nočiepis viņa uzlīmes, bet ne jau tādēļ, lai salīmētu tās savā albumā, protams, ne. Es viņa uzlīmes nospēru, tikai lai viņu saraudinātu. Es esmu godīgs cilvēks. Albums ir jāpapildina ar uzlīmēm, kuras atrastas paciņā, vai arī ar iemainītajām un vinnētajām. Nedrīkst albumā salīpināt zagtas uzlīmes. Tā neviens nedara. Zādzību pastrādāju, tikai lai ieriebtu Korrādo Riso. Liels, resns, čirkains un drausmīgi bagāts, klasē viņš bija visstiprākais un vienmēr mūs visus sita, bet ne jau tāpēc, ka pati sišana viņam sagādātu baudu. Varbūt es viņu pat attaisnotu, ja viņš mūs būtu klapējis tāpēc. Taču nē. Korrādo Riso mūs sita tāpēc, ka drikstēja to

Kopš šī brīža es skaidri zināšu, ka ir muļķīgi un stulbi runāt par pelēko vielu! Smadzenes ir brūnganas

darīt. Viņam bija narkotiska atkarība no Varas. Un baudu sagādāja paša izraisītās bailes. Starpbrīdī Dario Facēze vienmēr bija spiests atdot viņam savu šokolādes rulletes šķēli, un tad viņa acu priekšā Korrādo Riso to izplēsa no iesaiņojuma un aprija vienā kodienā. Drupačas bira no viņa mutes. Es tevi ienīstu, Korrādo Riso. Tu esi pelnījis kārtīgu sodu. Par fizisku sadursmi nevarēja būt ne runas. Viņš mani samaltu miltos. Bet sodīt viņu vajadzēja. Tā nu es viņam no somas nospēru visas uzlīmes. To bija drausmīgi daudz. Vajadzēja četras gumijas, lai saturētu tās kopā. Skaidri redzams, ka Korrādo Riso bija no bagātās ģimenes. Man mamma uzdāvināja divas mazās paciņas svētdienās, pārnākusi no mises, un arī tikai tad, ja es visu nedēļu biju labi uzvedies. Ja es paļautos tikai uz viņu, albumu nemūžam neaizpildītu. Visas trūkstošās uzlīmes man pašam bija jāizcina vaiga sviedros, piemēram, ar spļaušanu mērķi vai nazīšu mētašanu. Biju ticis diezgan tālu, vēl trūka tikai mazliet mazāk par pusi. Bet Korrādo Riso uzlīmes es nevarēju izmantot: tās bija zagtas, nevis vinnētas. Biju iecerējis tās aprakt. Un tad Korrādo Riso tās meklētu līdz mūža beigām un nekad neatrastu, un galīgi izmisis raudātu. Jā. Perfekts plāns. Es ar sevi lepojtos. Atjaunoju Palermo kaut drusku taisnīguma. Jutos skaists un laimīgs kā olis, kas lēkā pa ūdens virsmu.

Taču pēkšņi šīs triumfējošās domas pārtrūkst, jo drausmīgi skaļi sāk kaupt sirēna, un patiešām — policijas mašīna apstājas trīs metru attālumā no manis, un no tās izkāpj divi. Vienam ir ūsas, un viņš smēķē cigareti. Otram ūsu nav, un viņš pavadā tur suni. Tas pavadā ir vācu aitu suns, un tie divi ir poliči. Viņi ir mana tēva vecumā. Ūsainais paskatās taisni uz priekšu un saka: «Nolādēta maucība,» tad ievēl no cigaretes un lēnām izpūš daudz, daudz dūmu. Otrs policis paliek stāvam uz vietas un, glāstīdams savam aitu sunim galvu, atkārto: «Labs, labs.» Suns arī skatās taisni uz priekšu, bet neko nesaka. Ir mazliet pāri vieniem dienā, ir decembris, un manu sešu dzīves gadu priekšā zemē guļ cilvēks, kurš nav aizmidzis. Tieši uz viņu skatās poliči un arī suns. Gulošais ir vīrietis, viņš guļ uz muguras ar paceltām rokām. Mugurā viņam ir brūna samta žakete, un no galvas iztek sarkans ezeriņš. Tās ir asinis. Tās izplūst pa asfaltu lēni, nepielūdza mi. Puse sejas ir pievērsta debesīm: acis viņam ir vaļā, tāpat vaļā ir arī mute un galvaskauss. Visapkārt pašķīdušas baltas druskas. Īsu mirkli es tās noturu par sīkas grants akmentiņiem, taču nē: tie ir tikai galvas kaulu gabaliņi. To izvietojums ir nejaus un neveido nekādu zīmējumu. Pārsteigts atklāju, ka smadzenes nemaz nav pelēkas. Kopš šī brīža es skaidri zināšu, ka ir muļķīgi un stulbi runāt par pelēko vielu! Smadzenes ir brūnganas, tādas kā ēdamie kastaņi. Es redzēju, man bija seši gadi, un tici man: tās nav pelēkas. Savukārt asinis, kas mums ir galvā, mazliet atšķiras no tām,

kas ir rokās vai ceļgalos: galvā mums ir tumšas asinis, kas satur līdz galam neattīstītas domas, kuru dēļ tās ir biezas un košas. Sarkanaļā ezerā iesēžas liela muša, un arī tas ir muļķīgi un stulbi, jo muša paliek ielīpusi asiņu līmē un vairs nespēj aizlaisties prom. Kamēr suns visu osta, bet neko nelaiza, degoša cigarete iekrit asiņu peļķē, piezemes blakus mušai un nodziest, pirms tam sacēlusi nelielu vilnīti, kurš ieķepušo kukaini tomēr neatbrīvo. Cigareti izmetušā policista labā kurpe iekāpj asiņu ezeriņā un tur arī paliek. Tagad es zinu, ka policists cieši skatās uz mani. Palermo, ja kāds uz mums skatās cieši un urbiģi, mēs šādu skatienu sajūtam ar ādu. Tā nu es pagriežos un skatos pretī. Policistam ir aukstas acis. Tāpat kā manam tēvam. «Puisīt,» viņš man saka, norādot uz mironi. Šī ir pirmā reize, kad mani kāds nosauc par puisīti. Man patīk. «Puisīt, 'un ti preoccu-pare pi iddu, era un pezz'i mmierda.»⁵ Neko vairāk viņš nesaka. Un iet uz mašīnu, atstājot asiņainus nospiedumus uz asfalta. Bet es taču nemaz neuztraucos par nošauto. Tas bija beigts un pagalam. Es domāju par asinīs iestigušo mušu. Nabadzīte, vairs nelidos. Taču nu jau ir vēls, un man jāiet mājās, citādi, ja pārnākšu par vēlu, māte uz mani kliegs. Gāju prom neatvadījies.

Kad mājas durvis atvērās, aiz sliekšņa mani sagaidīja māte.

Uzreiz sāka kliegt.

«Kur tu atkal tik ilgi!»

«Mammu, es redzēju nošautu mironi.»

«Davidū, beidz stāstīt savas mūžīgās pasaciņas, noliec mugursomu istabā, nomazgā rokas, un tūlīt pie galda.»

Mamma bija pagatavojusi specatīno. Kā man garšoja specatīno! Katru reizi šķīvi iztēlojos kauju un citu pēc cita apēdu gaļas un dārzenu gabaliņus, kas sadursmēs zaudēja. Vienmēr uzvarēja burkāni, jo tie bija mežonīgi slepkavnieciski un oranži. Māte ieslēdza radio. Jauna mafijas slepkavība Skobara ielā, pirms trim stundas ceturkšņiem ietekmīgs *Cosa nostra* pārstāvis nogalināts ar automāta kārtu, notikuma apkaimē slēgta transportam. Taisijos apēst visspēcīgāko burkānu, kad māte man izrāva karoti no mutes, ļaujot: «Ko tu redzēji, Davidū? Ko tu redzēji?»

Es viņai visu izstāstīju. Par asiņu peļķi, policistu, lamāšanos, lielo mušu. Visu. Māte pamazām nobālēja. Kad stāstu biju pabeidzis, viņa bija pavisam balta. Atgriezās virtuvē, turēdamās pie sienām. Kad mājās pārnāca tēvs, māte sāka skaļi raudāt un izstāstīja viņam visu manu piedzīvojumu, taču pa savam un ar daudzām kļūdām, jo, pārstāstot manus stāstus, māte nekad nav diez ko precīza. Kas notika tēva galvā, man tiešām nav ne jausmas, taču, kad stāsts bija galā, viņš nostājās manā priekšā un nopētīja ar savām ledainajām acīm, un tad iecirta man divas spēcīgas plaukas, pa vienai pa katru vaigu.

Neko neteikdams.

Tā bija pirmā reize, kad viņš pacēla pret mani

Kad viss bija sapostīts divas reizes pēc kārtas, iestājās nežēlīga skaidrība apvienojumā ar absolūtas bezspēcības sajūtu

roku.

Manam tēvam ir pārāk lielas, pārāk smagas rokas.

Akmens rokas.

Es skatos viņam tieši acīs un sakožu zobus. Nedrīkstu raudāt, nedrīkstu nevienu pašu asaru. Šodien nav jāraud man. Šodien ir Korrādo Riso kārtā raudāt. Domāju, kā reaģēt uz *impulāte*, kas noplaušķējušas pa maniem vaigiem. Ar dūri gāzt viņam nevaru, tēvs ir daudz stiprāks un novilkto man ādu pār acīm, un tas nebūtu jēdzīgi. Ar krēslu es viņam metīšu deviņus gadus vēlāk, bet šajā dienā to vēl nezinu. Tad nolemju likt lietā vārdus, tak jau labāk nekā nekas. «Tā nav mana vaina, ka tu man liki piedzimt pilsētā, kur ielās šauj, man ar to nav nekāda sakara, tā ir tava vaina.» Šķiet, tēvs paliek tas pats mūžīgais akmens, taču patiesībā viņa nekustīgajās un aukstajās acīs nozib zibenīgi ātrs zibsnis. Viņš iziet no mājām, aizcirzdam durvis.

Es pieskaros vaigiem, tie deg kā ugunis.

Es. Nedrīkstu. Raudāt.

Neliekos ne zinis, ko kliez māte, pieceļos no galda, ieeju savā istabā un aizveru durvis, paņemu no mugursomas Korrādo Riso uzlīmes, atveru albumu, salīmēju tur visas trūkstošās, un lai visi iet dirst galīgi.

...

1992. gadā Palermo pieredzēja divus slaktiņus, vienu pievārtē, otru pašā pilsētas klēpī.

Tas bija pilsētas nesenās vēstures zemākais punkts, visvairāk gaidītais un viscilvēciskākais.

Bumbu spridzināšanā nebija nekā dzīvnieciska: lietot ieročus, plānot un īstenot slaktiņu ir tikai un vienīgi cilvēciski, bezkaunīgi cilvēciski.

Pārraut dzīvības pavedienu, jo tā drikst.

Tas ir Varas likums.

Atbilst cilvēka diktētajiem noteikumiem.

Pilsētā jau iepriekš bija jūtams, ka agrāk vai vēlāk kaut kas satricināšot notiks. Burbulis sāka pūsties jau 70. gados, kad, pēc Itālijas varas iestāžu domām, mafija vienkārši neeksistēja. Palermo gaidīšanas laiks tika izdzīvots ar visiedarbigāko un iemidzinošāko no aizsardzības līdzekļiem: izstumjot visu no apziņas. Tišuprāt tika ignorētas jau saplošītas tagadnes stigmatas. Galu galā, vai tad var notikt kas ļaunāks par sīku rēķinu kārtošanu, kādu ļaunprātīgu dedzināšanu, kādu nenozīmīgu slepkavību, kas pelnījusi nonākt tikai *Giornale di Sicilia* 9. lappusē? Bet tikmēr burbulis pūtās, pūtās un pūtās. Lidz beidzot, pārsātinājies ar dūsmām un naidu, sprāga. Divreiz nepilnu divu mēnešu laikā – 23. maijā un 19. jūlijā.

Protams, neviens nevarēja iztēloties tādu mērogu katastrofu.

Vai varbūt tomēr varēja, varbūt tieši kas tāds

tika gaidīts, tikai bija ērtāk un mazāk biedējoši par to nedomāt.

Vēlāk, kad viss bija sapostīts divas reizes pēc kārtas, iestājās nežēlīga skaidrība apvienojumā ar absolūtas bezspēcības sajūtu.

Taču ir veltīgi *pigghiarci p'u culo*⁶ un turpināt melot.

Jāliek lietā precīzi vārdi, un tas jādara tagad: tas (šis) bija (ir) karš, Palermo – kaujas lauks, katrs iedzīvotājs – potenciāls upuris.

«Tā bija nejaušība vai neaptverama veiksmē, ka no tā visa izkļuvām ārā pilnīgi neskarti,» radio intervijā tajā dienā teica kāda militārpersona.

Nekas godīgāks par to dienu kautuvi nav pateikts.

...

Asciucàre. Jeb itāļiski *asciugare*.

No latīņu *ex-sucare*, kas ir salikums no *ex*, kurš norāda izcelsmi vai kaut kā atņemšanu, un *sucus* – sula, šķidrums, šķidri plūstoša dzīvība. *Exsugere* latīniski nozīmē izzīst, izsūkt, iztukšot, padarīt sausu.

Itāļiski tas ir pārejošais darbības vārds un apzīmē darbību, kas atbrīvo no ūdens vai mitruma; tas norāda arī uz iztukšošanu, ko kāds veic vai pārcieš, šķidrums, valgmes atņemšanu vai zaudēšanu. Kad kaut kas *si asciuga* – kļūst vai tiek padarīts sauss –, tas izkalst.

Palermo izloksnē guturālais *-g-* ir aizstāts ar guturālu *-c-*. *Asciucàre* saglabā tās pašas nozīmes, kas pastāv itāļu valodā. Vējā *si asciucano* izzauti veļas gabali. Ielās *si asciucano* peļķes, kad pārskrējis lietus. Saulē *si asciucano* tikko nomazgātas mašīnas.

Taču kādā īpašā kontekstā dialekts darbības vārda *asciucàre* nozīmju spektru ir paplašinājis. Tieši tādā nozīmē to lietoja mans tēvs, sadrupdams gabalos.

Pirmā skaņa.

S'asciucò.

Viņš to atkārtu, viņš, kurš nekad nerunā, atkārtu atkal un atkal riņķveida apsēstībā.

Kamēr es viņu apskauju, lai viņš nepakristu.

Taču sabrukums, īstais nogruvums, notiek iekšā, ne jau ārpusē.

No mana tēva mutes skan izmisīgas gaudas.

«Mafija *s'asciucò* Džovanni Falkoni.»⁷

Jo Palermo visbiežāk *s'asciucà* dzīvība.

...

Esmu pabeidzis bezgalīgi garu un apnicīgu monologu, kurā pieminēju pat to draņķi Korrādo Riso. Baidos, ka galīgi neesmu bijis interesants. Un Sandra Spajiča tiešām neko nesaka. Viņa vispār maz runā. Gluži kā mans tēvs. Nolādēts, kāpēc ap mani vienmēr ir kaut kādi mēmie? Vest viņu uz jūru bija stulbs gājiens.

«Aiziesim kaut kur kopā?»

Dziļi ievilku elpu un jūtu, kā pār muguru pārskrien reibums, ko jūt mirkli pirms lielas stubības izstrādāšanas

Biju pārliecināts, ka viņa teiks: «Nē.» Vispār nav skaidrs, uz ko es cerēju.

Pirms trim mēnešiem bojā gāja viņas puisis. Es saņēmu drosmi viņu uzrunāt tikai pirms mēneša. Un visu šo nožēlojamo mēnesi nespēju neko citu, kā vienīgi steidzīgi pasveicināt viņu kāpņu laukumā, izstostot pat man pašam nesaprotamas zilbes.

Esmu zaļknābis, lempīgs un neveikls.

Arī tagad esmu nodūris skatienu zemē un neko vairāk nespēju pateikt.

Atvaino, Sandra, tu esi piekritusi randiņam ar strausu.

Taču brīnumainā kārtā (vai varbūt aiz žēlsirdības, to es nekad neuzzināšu) tieši tu, Sandra Spajiča, pārtrauc šo klusumu, kas ir biezs kā asinis.

«Pastāsti man vēl kaut ko.»

«Tu to nopietni?»

«Jā, Davidū.»

Sandra Spajiča sēž nieka divu oļu attālumā no maniem kreisajiem sāniem. Skatiens jūrā. Mati pār muguru. Smalkie pirksti pie zemes. Kāti ziedlapiņu glāstiem.

Un es, kas nespēj ieskatīties viņai acīs.

Katrā ziņā mēģinu vēlreiz un stostos kaut ko par pumeka daudzajām acīm, un, kamēr turpinu vervelēt, tikai viena doma uzstājīgi jaucas man pa galvu un sirdi: Sandrai Spajičai tak noteikti ir pilnīgi pajāt par pumeku.

Tiešām esmu stulbs pauts.

Tāpēc apklustu.

Tā es tiešām nevaru turpināt.

Davidū, bet ko tu dari?

Kāpēc tu visu laiku met lokus apkārt galvenajam?

Tu neesi suns, kas kož pats sev astē.

Amuni, pasaki viņai, kas sakāms.

Un pasaki tūlīt pat.

Tad es pagriežos un ieskatos Sandrai Spajičai taisni acīs, un viņa uzņem manu skatienu un neko nesaka.

Dziļi ievilku elpu un jūtu, kā pār muguru pārskrien reibums, ko jūt mirkli pirms lielas stubības izstrādāšanas. Galu galā, ļaunākajā gadījumā es tikai noslikšu.

«Man patik tavas rokas. Tev ir liliju pirksti.»

Pēc tam neko vairāk nesaku, jo Sandra Spajiča man uzsmaida. Apjūku tik ļoti, ka man jāpieceļas kājās.

...

No pumeka nosaukuma *pomice* ir radies darbības vārds *pomiciare*. Burtiski tas apzīmē pumeka berzēšanu pret cilvēka ķermeni.

Tēlaini ar šo pašu verbu tiek apzīmētas erotiskās darbības, kas sniedzas no skūpstīšanās līdz miesas berzēšanai pret miesu, taču neejot tālāk un neiespiežoties dziļāk. Penetrācija neietilpst

tajā, ko sauc par *il pomiciare*. Lūpu sastapšanās, bikli un varbūt arī nepieredzējuši pieskārieni, augumi, kas rievējas viens pret otru, vēl neizlobīti no drēbēm. *Pomiciare* ir pirmā randiņa, pirmā kontakta verbs. *Pomiciare* spēles laukumā ir emocionālas tuvības radišana. Iedarbojoties uz otra prātu un miesu līdzīgi kā ar pumeka gabaliņu, cenšoties nogludināt, mikstināt, atmaidzināt.

Taču varbūt verba *pomiciare* nozīme ir smalkāka. Varbūt tā dziļākā nozīme ir saistīta nevis ar berzēšanas un gludināšanas aktu, bet ar pašu pumeku kā tādu. Un tad *il pomiciare* būtu nevis darbība, kas tiek paveikta ar pumeku, bet būšana pumekam un attiecīgi izturēšanās kā pumekam: nekad neriskēt iegrimt dziļumā, nemitīgi ierobežot iespējas; roka, kas tuvojas un tūlīt atraujas atpakaļ, miesas slēptākās vietas, kas iekārē pulsē, bet paliek ieslodzītas, gurni, kas gribētu traukties neprātīgā skrējienā, taču nekā. Nekādas iegremdēšanās. Nekāda dziļuma. Nekāda riska savainoties. Lūk, kas ir *il pomiciare*. Nemitīgi peldēt pa jūtu virspusi bez drosmes vai vēlēšanās nirt iekšā to dziļumā un nogrimt, turēties nebeidzamā pagaidu stāvoklī, tišuprāt ignorējot noslikšanas briesmas un reibumu.

...

Jo tā reizēm notiek.

Tu stāvi kājās pie jūras, kas ir gluda kā samts, bet drebi, jo Sandra Spajiča tev tikko ir uzdāvinājusi negaidītu, svētīgu smaīdu, un viņa tiešām ir tik skaista, un viņai ir liliju pirksti, un tu esi pārāk apmulsis, un tagad stāvi jūras priekšā un nezini, ko darīt.

Taču reizēm notiek tā, ka tu izdzirdi vieglus soļus pār krasta oļiem un pagriezies ieraugi Sandras Spajičas acis, kas nāk arvien tuvāk tavējām. Un tad jau viņa ir pienākusi patiešām tuvu, pārāk tuvu tavai mutei, un liesma nemierina, uguns neremdina.

Un nākamajā mirklī viņas mute ir uz tavas mutes, un tu drebi tāpēc, ka Sandra Spajiča tevi skūpstā aizvērtām acīm, un viņas zieda plauksta ir nogūlusi uz tavām krūtīm, un tu glāsti viņai muguru un tad piekļaujies viņai, un viņas miesa pieplok tavējai, un drēbes atraisās un nokrīt, un augumi berzējas un rievējas, un, augstā debess, izbeidz taču domāt un esi tas, kurš ir, esi tas tagad un tad meties jūrā un laimīgs nogrimsti, jo tagad tu esi iekšā Sandra Spajičā, un viņai ir liliju pirksti un tīra āda, un tik labas lūpas.

...

Tā skaņa ir policijas sirēna. Drausmīgi skaļa.

Niè, dzirdtu to, pat ja aizspiežu ausis.

Visa iela manā priekšā ir viena milzīga, dziļa asiņu peļķe. Labi vēl, ka stāvu uz ietves, citādi es tur iekšā patiešām nosliktu, tā nu es tikai stāvu uz vietas un visu vēroju. Uz ielas tai asiņu ezerā ir cilvēki, kas kliez, bet tas ir mēms kliedziens.

Laikam gan māte nav īpaši gudra, katru dienu tak vienā un tai pašā ielā nešaudīsies...

No mutēm nekas ārā netiek. Toties es ar prieku atklāju, ka ietves pretējā pusē ir Nerons. Viņš ir mans suns, lai arī to nezina.

«Čau, Neron,» es viņam saku.

«Čau, Davidū,» viņš man atbild.

«Kas notiek?» es viņam prasu.

«Izmisums,» tāda ir viņa atbilde.

Tur ir sieviete, kas, ar rokām smilstot, pārmeklē asiņu lāmu, atrod bērna ķermeni un skatās uz to tā, kā tikai mātes spēj skatīties uz savu bērnu, noglāsta viņa asiņaino galvu un piespiež pie krūtīm, tad paceļ kreklu pie mutēs un samitrina piedurkni ar mēli, pieliek dēlam pie pieres, sāk tīrīt viņa galvu... Bet priekš kam? Viņš ir miris. Tad māte ilgāk vairs nespēj, bērns izslid viņai no rokām, nogrimst asiņu peļķē. Māte raud un neko nesaka.

«Kāda baisa pasaule,» saku skaļā balsī.

«Tā ir tava pasaule, Davidū, nevis manējā.»

Nerona balss ir tikpat skarba kā viņa karaliskais skatiens.

«Zini ko, Neron, es šorīt redzēju vienu nošautu, un tēvs mani par to ieplaukāja.»

Nerons neatbild. Viņš ar savām suņa acīm vēro pilsētu, kas atspīd asinīs.

«Neron, ja es tev pateikšu vienu lietu, tu nepvainosies?»

Uztveru viņa klusēšanu kā piekrišanu.

«Vai tu zini, ka esi mans suns?»

«Divaini,» viņš atbild, «es domāju, ka tu piederī man, nevis otrādi.»

Tad es viņam pasaku, ka ļoti gribētu būt tikpat lepns un drosmīgs kā viņš, tad skolā Korrādo Riso apdirstos katru reizi, kad mani ieraudzītu.

Nerons atbild, ka es nepareizi vēroju realitāti.

Es jautāju, kā tā.

«Tu, Davidū, vēro Korrādo Riso un redzi viņā tikai to, ko gribi saskatīt: nekaunīgu varmācību, kas iemantojusi bērna apveidu.»

«Bet viņš ir bezkaunīgs un varmācīgs!»

«Es redzu, cik smalki ir pavedieni, kas saista Korrādo Riso ar visām lietām.»

«Paga, Neron, paga: vai tu man tagad apgalvo, ka redzi pavedienus, kas mūs saista pie pasaulē?»

«Ikviens dzīvnieks redz pavedienus, kas visu sasaista kopā, pārskaitļus un nepāra skaitļus, kas tiecas uz bezgalību, laika riņķveida formu.»

«Un ko tu redzi šajā dziļajā asiņu peļķē, kas ir mūsu priekšā?»

«Istenībā nav nozīmes tam, ko redzu es, svarīgi ir tas, ko spēj saskatīt tu, Davidū.»

Pēc tam Nerons vairs neko nesaka un aiziet neatskatījies. Viņš izskatās pēc varoņa.

Taču es tais asinīs neko neredzu, tās ir pārāk tumšas.

Tad es pamostos, un pie manas gultas stāv māte un tēvs arī. Viņi mani vēro.

Māte saka: «Labrīt, Davidū, šodien uz skolu

tevi pavadīs tētis, zini, pēc tā visa, kas notika vakar.» Un es nodomāju, ka laikam gan māte nav īpaši gudra, katru dienu tak vienā un tai pašā ielā nešaudīsies... Vai varbūt tomēr, varbūt viņa ir ļoti gudra, un tieši tā tas parasti notiek, šaudīšanās vienmēr iet vaļā vienā un tai pašā vietā... Ko gan es varu zināt, man ir tikai seši gadi... Bet tad man vairs nav laika ilgāk prātot, jo tēvs pastiepj uz priekšu savu labo roku. Vakar viņš man ar to iecirta divas *timpulāte*. Taču šorīt nekādu plauku. Tēvs paver plaukstas kalnu, un tajā ir pārsteigums.

Pumeka gabals.

«Tas man?»

Tēvs viegli paliec lejup galvu.

Tā viņš mēdz teikt «jā».

Tad priecīgs pārsteigums. Mans tēvs runā.

«Ja sliksi, pieķeries pie šitā. Tas peld pa virsu.»

Garākais sakāmais, ko viņš man bērnībā pateica.

Pasmaidu, jo pumeks man patik.

Tas peld pa virsu visam.

Arī pa virsu asinīm.

...

Tu man jautā, par ko ir kļuvusi mana pilsēta šajos gados — pēc klusuma, kas sekoja slaktiņiem, pēc tam, kad šķita, ir iespējams jauns pacēlums. Gribu sniegt argumentētu atbildi, kad sadzirdu, kā blakusistabā kuce Andrea skaļi lok no ūdens bļodas. Tūlīņ apturu katru vārdu, jo man prātā tikko iešāvusies doma, kas liek mazliet pasmaidīt un mazliet saskumt: vispareizāko atbildi tev varētu sniegt nevis es, bet Nerons, mans suns, viņš gan mācētu atbildēt.

Nerons bija skaists. Viņš tev būtu patīcis, un kucei Andreai arī.

Viņš bija karalisks un nekad nerēja.

Rāmi vēroja, kā pulsē mana dzīve.

Uz tavu jautājumu viņš atbildētu tā:

«Šodien Palermo ir pilsēta, kurā suņi vairs nav pievērsuši skatienu pasaulē. Varbūt vairs nespēj tos saredzēt. Viņi ir klaidoņi, drīzāk viltīgi nekā gudri, vienmēr gatavi piekrāpt biedrus, spēcīgi tikai tad, ja apvienojas barā. Suņi ar drausmīgi cilvēcisku skatienu.»

...

Nezinu, vai var konkrēti tāpatināt pilsētu un tās iemītnieku. Vai ir iespējama reāla pārklāšanās? Vai var apgalvot — «es esmu Palermo»? Vai tas, kas notiek ar pilsētu, vienlaikus notiek ar tās iedzīvotājiem un otrādi? Puikas gados biju pārliecināts, ka esmu piesaistīts savai pilsētai ar divkāršām saitēm. Izcelsme un piederības sajūta. Biju noskumis? Un, lūk, pār Palermo sabiezēja naidīgi mākoņi. Staroju priekā? Un Palermo mirdzēja saulē un smaržoja pēc jūras. Vai varbūt nomākts tieši tāpēc, ka Palermo bija pelēka, un biju gaišs, jo pilsēta mani baroja ar gaismu. Ne-

Pirmā aina ir suns, kurš skatās. Suns esmu es

zinu. Nezinu, vai ir iespējams, ka kādas vietas iemītnieki ir pati šī vieta un savukārt vieta ir tās iemītnieki. Un tāpat nezinu, vai tajās asiņu dienās ikviens palermietis bija Palermo un otrādi.

Taču sabrukums bija vienāds.

Viss šķita dziļi nogrimis tik baisā realitātē, ka ikkatrs brīdis, ikkatra telpas daļa likās esam nerealā.

Taču tas nebija sapnis.

Viss bija istas.

Mēs, protams, bijām dzīvi.

Bet sašķīduši gabalos.

Tas bija brīdis, kad jutu vislielāko žēlumu pret Palermo un sevi pašu.

Vai tu tiešām gribi, lai es tev par to stāstu, Sandra?

«Jā, Davidū.»

Vēroju viņu vēl vienu ilgu, pēdējo mirkli, pirms aizveru acis un meklēju sevī ainu, ar kuru sākt savu stāstu.

Taču brīdi, pirms pārstāju redzēt, tai sekundē, kura ir tieši pirms manu plakstu aizvēšanas, šajā pēdējā mirklī, kurā viņu redzu, Sandra Spajiča ir šeit, gultā man blakus. Plaukstoša pumpura žēlastība.

Viņa palūdza: «Davidū, pastāsti, kas ar tevi notika '92. gadā,» un, kad mana klusēšana ieilga mazliet par ilgu, no jauna sasēja kopā manus pavedienus, uzspiežot man skūpstu uz lūpām un pēc tam kā parakstu vēl vienu smalkāku uz apakšlūpas.

Tā nu šajā pēdējā mirklī, kad viņu redzu, prātā man ir tas viss un viņas garša mutē, tāpēc es jutos tik mierīgs, kad aizveru acis. Meklēju ainu, no kuras sākt, un to atrodu. Noglāstu Sandras Spajičas rokas lilijas un iesāku stāstu šādi:

Pirmā aina ir suns, kurš skatās.

Suns esmu es.

Skatos uz tēvu, kurš ir raudošs akmens.

...

Tikko esmu atvēris mājas durvis.

Ārpusē: sirēnu gaudas un helikopteri, kas kā jukuši met lokus pa debesīm.

Ielās: policija, karabinieri, glābšanas dienesti, armija, ātrās reaģēšanas vienības.

Kas, ellē, notiek?

Aizveru aiz sevis durvis un šo apdullinošo Palermo maiju.

Ieeju iekšā un redzu to tādu, kam nemūžam nebūtu ticējies.

Mans tēvs raud.

Viņš stāv kājās.

Rokas nokarus gar sāniem.

Galva nokārta uz priekšu.

Zods piespiests krūtīm.

Vienīgā kustība: sīka plecu drebešana.

Neizskatās, ka viņš vispār būtu pamanījis manu klātbūtni.

Ši ir pirmā reize, kad redzu tēvu raudam.

Nebiju domājis, ka tas ir iespējams.

Akmeņi ir sausi.

Bet kas, ellē, notiek?

Man ienāk prātā — kas zina, no kurienes, kas zina, kāpēc — Nerons. Ko redz suns?

Tā ir vienīgā doma, kas valda manā prātā.

Jo tagad es esmu suns.

Varbūt tie ir manas apziņas izmisīgie pūliņi neļaut man sabrukt, jo tagad vajag kādu, kurš paliktu stāvam, un izskatās, ka šoreiz tam jābūt tieši man.

Laikam šis paņēmieni tiešām darbojas.

Tā nu stāvu iepretī tēvam, kurš sadrūp gabalos, un vēroju viņu ar skatienu, ar kādu pasauli vēro suns.

Redzu, kā tēva pavedieni pārtrūkst cits pēc cita, un vienīgā doma manā prātā ir tā, ka Nerons šai brīdī ar mani ļoti lepotos.

Tad izdzirdu, ka tēvs kaut ko nomurmina, bet tas drīzāk ir nevis čuksts, bet gārziens. Viņš nočukst *s'asciucò* un atkārtoti to vēl un vēl.

Saņemu viņa galvu un atbalstu pret savām krūtīm, apskauju viņu un glāstu viņa pakausi.

Neko neteikdams.

No viņa mutes izmisīgas gaudas.

«Mafija *s'asciucò* Džovanni Falconi.»

Un vienkāršs un neremdināms izmisums pārņem savā varā pilnīgi visu.

Ēdamistabā ir ieslēgts radio. Pienāk pirmās ziņas. Žurnālista balss ir aizlūzusi no pārdzīvojušiem. Viņa vārdi virzās tādā pašā gaitā kā karavīri, kuri pēc bombardēšanas sper soļus pār mirušas miesas gabaliem. Pēda kļūst par smagu akmens blūķi, ja ir spiesta iegrimt tajā, kas atlicis no citiem cilvēkiem.

Bet tāds nu ir karš.

Vārdi, kas ievaino, tikai izrunāti vien.

Tiesnesis Džovanni Falkone ir nogalināts mafijas sarīkotā atentātā, uzspirdzinot bumbu uz autostrādes; bojā gājis tiesnesis, viņa sieva un eskorta policisti.

Precīzi šajā mirklī pa ārdurvīm ienāk māte, un es atkal redzu pēdu, kas sper soli un krīt lejup sāpju akā.

Zeme, uz kuras tā atbalstās, ir mirusi miesa.

Metos pie viņas un uztveru kritienā, iekams viņa nogībstot sasitusi galvu pret zemi. ■

Jānis Vādots

ko jūs varat izstāstīt?

Jānis Vādots (1979) ir valodnieks un dzejnieks. Pirmais dzejas krājums *Virve* izdots 2011. gadā, otrais krājums *Pagaidām iesāpās elpa* — 2014. gadā, bet 2019. gadā klajā nākušais krājums *Klusuma forma* saņēmis Latvijas Literatūras gada balvu dzejas kategorijā. Izdevis monogrāfiju *Linguistic and Translatological Aspects of Poetry Translation. Joseph Brodsky's Texts in Russian, English and Latvian (Dzejas tulkošanas lingvistiskie un translatoģiskie aspekti. Josifa Brodskā teksti krievu, angļu un latviešu valodā).*

pie katra no viņiem vēl var aiziet
pieskarties grumbai zem laika asmens
atvairīties
milēt

bet vējš sabiezē
koku pakājē šūpodams ēnas
kā traukā kurā pret ritu
aizgājēji atgriežas nomazgāt sodrējus
noberzt līdz miesai dzīvību
kam kā ritenis no pakalna
triecamies pretī

///
tu kaut ko noklusē jau iekāpdama mašīnā
un ar labi ietrenētu manevru pievērsies
vispārīgajam —
tādās dienās krīt mākoņi tu saki kā kādu
citēdama
un pārlūko lietussargus uz aizmuģurējā sēdekļa
motors zumzina pārvērties kaleidoskopa
aparātā
un ar zināmu gribasspēku izdodas ieraudzīt
interjeru:

koki caurspīdīgi kā pudeles bez kakla
mazie vanadziņi kas stingi skatās cauri siena
kaudzei
brigādes steiga nomainot ceļazīmi (Kūmašarna —
meži sabrukuši melnos akmeņos ar stiklainiem
lāsumiem
un sievas atliecas tēlo ka neredz mūs
čukstus paredz nākamās dienas tenkas)
zemnieki gar nojumē izkārtiem jēriem noiet uz
pirti

lai gan milu šīs vietas uzsvērti nevērtīgi bilstu
man tomēr traucē šāda aizņemtība —
pat diķis ieplakā saviebies savādā gīmi
un mēģina precizēt dažas atbildes par pasauli

neviena īsta spoguļa — tu ķircini ieraudzījusi
pārāk daudz
un es nostājies istabas otrā galā
mēģinu izvilkēt pirkstus no iedobes starp tavām
lāpstīņām
tad virs galvas paceltā kameras acs mūs savalda
un gandrīz gudri tiekam galā ar koncerta
pirmajiem skaņdarbiem
(orķestris sāk čirkstēt trāpīdams nomēritajās
vietās uz ēzes —
viens pēc otra pustumsā zib metāla stieniši ar
mirdzošām lodēm galos
tie savienojas un sīc kā tiklojums serverī
no kura adresātiem atbilstoši tarifam piegādā
pestīšanas dozu)

vēlāk tu vispirms šūpojies krēslā ko pārāk centīgi
noberzīs laiks
un mežģīnes šlepes ritmiskie sitieni saduļķo
telpu

vien mazā cope paceļ manas acis augstāk
virspusē
bet nekāda vertikāle domā neienāk
tikai muša džinkst gaismas piespiesta pie sienas
padevības likā mugura tai nav dota un tā mirst
piepeši un cēli

pustumsā koku vainagi brīžiem pazib kā reisā
palaisti gaisa baloni
jucekļigos smieklos greisirdīgi vērojam
mājienu —
kuru no mums iznīcinās pirmo
redzu ka zīni atbildi vērodama sīkos augumus
kas birst kopā ar pirmajām iedzeltenajām lapām
un ar cigareti tu arī tiec galā neieelpojusi
nevienu dūmu mutuli

///
aplūkosim šīs personas galvu, pakauša
laidni. lūdzu, bez pārāk konkrētiem, nozīmes
sašaurinošiem vārdiem, tomēr visu nosauciet
skaidri. neizliecieties, taču neaizmirstiet, ka jūs
dzird. lūk, arī zīmīgais nagu izliekums vai pēdas
forma labajā pusē — ko jūs varat izstāstīt?

tāda ir vēsture pat tad, kad tā tikai sākas. nekāda
sprādziena vai lielo burtu sarkanā krāsā. daudzi
to nenojauš šobrīd un neatpazīs vēlāk. vajadzēs
augstus mūrus un grandiozas svinības — tikai tad
skatieni vērsīsies šurp un arhīva lapās parādīsies
izceltas, pasvītrotas rindas.

pierakstiet. pat intonāciju. iepriekš jau bijuši
manuskripti (pat ja izdomāti), ko tumšās naktīs
vīri nodod vīriem un sievas — sievietēm (atvainojiet,
aizrādījums vietā, tūrrakstā šo liekvārdīgo
precizitāti izvītrosim). koncentrējieties uz
to, ko jūs nepamanāt, uz to, kā nav. citādi tas
pārvērtīsies skabargā, kas aizsāk augoņus un
gangrēnu. sāncensība nebeidzas. un tā vienmēr
ir liekulīga vai vismaz muļķīga. ieklausieties, kā
krastā nočab krūmi. aizliegtais (bet nesvarīgais)
jau tiek pārvests laivās un slepeni kāpj pāri
atdevīgām nāvēm.

tā tad — galvaskauss, nagī, robustas formas.
noteikti ir vēl kaut kas. aplūkojiet pirkstus,
ņemiet talkā intuīciju un neprāta izgaismojumus.
nu re, delmi un pirksti saspringst. rokasspiediens,
kas kļūst par naida zīmi.

apgūstiet zaudētājus. it īpaši viņus. izkaliet
akmeņus ilgam ciešanu laikam un pieņemiet
varoņu vaibstus. cildens galvaskauss, biezi,
pārākmeņojušies nagī, rūkšana balss saitēs.

pēc kā jūs lūkojaties, nākdami šurp, spēlējami
trakas, augumu svilinošas spēles? miljons izvēļu,
bet izvēles nav. galvas ovāls, varbūt vēl dažā
iezīme, uz kuru likāt cerības. bet kāds jūs jau
noliek rekvizītu plauktā.

///
nojūdzies gudrinieks (atgādina izgāztuves suni
ar aizplēstu ausi un pūžņojošām acīm) tirgo laika
sprīžus kā teātra abonementu. vienu nopērku, lai
gan to dienu jau reiz biju nodzīvojis.

novērojumu rakurss negadās tas ērtākais
(ļaudis, netaupiet uz sevi). skatuves izvietojumus
mizanscēnas izvērš divos ekrānos uzreiz (kāds
savas vietas meklētājs nolien ar dibenu man gar
pašu seju, patīkamāk, pieķeru sevi pie domas, ja
tā vismaz būtu sieviete).

viss ir rāms un garlaicīgs, kad sasarkušiem
vaigiem kaut ko sajusmināti skricelēju piezīmju
blociņā, it kā tikko būtu pabeidzis pasaules
apceļošanu vai atklājis zāles pret vēzi.

otrajā ekrānā sastindzis vēroju saulrietu. gaiss
savelkas, sablivējas, neatbild. mēles kustības mutē
veido divainas skaņas. pirms vārdiem ķermenis
instinktīvi piemeklē balsi, intonāciju, lomu, lai
stāstam būtu jēga.

pirmajā ekrānā atvērtā dušas kabīnē uz grīdas
pil asinis. pateicis, pieskāries, pazaudējis — vēl
neprotu raudāt pat tad, ja neviens neredz. tāpēc
uzplēšu miesu, atgādinu man nepiederošās
tiesības kļūdities vēlreiz.

bet vārdi un skatieni, pie kuriem kā luksoforiem
pa brīdim biju iestrēdzis, pirms miega apguļas
blakus un saburza palagu. sarkanā nav varas
krāsa. sarkano piešķir uzbrucējiem, kas zaudēs.

otrajā ekrānā mākoņos deg mūzība. piezīmes par
iepriekšējo dzīvi sanāk nesvarīgas, tomēr arī tām
ir kāds sakars ar maizi, kuru protu kampt lieliem
kumosiem, nejaudzams, kā tikt pie jaunas.

pirmajā ekrānā tumsā notrīs plakstiņi, pamazām
iemiegu. doma par šo mazo pilsētu, kurā var
iekļūt pa nesamērīgi daudziem ceļiem. modei
tomēr vienmēr ir svars, izredzēm, ka piekļūs
no vēlamās puses un atzīs par iekarošanas un
atdarināšanas vērtu.

tobrīd otrajā ekrānā sēžu pie tv un skatos
neveiklu burlesku, kurā cinās divi radinieki. tikai
pasakās daba uzreiz zina, kurš ir stiprākais un
kuru var izmest no kadra.

nesamirkšķināt acis, lai drikstētu palikt. abpus
manai vietai sēdošie sakustas, redzu, kā pāri man
sniedzas roka ar maizi. suflieris nu jau trīs balsis
gandrīz kliedz, bet aktieris joprojām nedzird. kā
tevi sauca, kad vēl biji cilvēks?

Andra Manfelde

Poēma ar mammu

— *Andra Manfelde*

Andra Manfelde (**1973**) — **latviešu dzejniece un proziste. Pirmais dzejolis tapis 1995. gadā rehabilitācijas komūnā Krusta skola. Pēc desmit gadiem izdotas pirmās grāmatas Adata un Tranšejas dievi rok. Turpina rakstīt poētisku prozu un prozaisku dzeju. «Rakstīt prozu man nozīmē aust gobelēnu, bet dzeju — satvert pavedienu. Tikai nevar zināt, kur pavediena otrs gals. Brīnumputna knābī, vārnas ligzdā, gobelēnā vai pa ceļu ritošā kamola bezgalībā. Ja laiks ir tikai dimensija, tad kas ir bērnība? Skaidrs, ka ne tikai atmiņas.» Domuzīmē publicētā cikla rakstīšanai saņemta AKKA/LAA autora stipendija.**

— *Andra Manfelde*

no pakalna līdz pakalnam,
no meža līdz mežam,
tā bija vienīgā reize,
kurā sarkanais valdīja kā kliedziens

mammai nav nevienas sarkanas kleitas,
ne cita spilgti sarkana apģērba
(ja nu vienīgi — bordo jaka karoga krāsā),
tagad, vecumā, viņa kļuvusi liela,
ar baltām, tievām, garām bizēm,
viņa izskatās pēc indiānietes, kura aizmirsusi
savu pipi kalnos,
viņai ir anglietes humors,
melns humors, pelēkas drēbes
un necik sarkanā

sarkanu punktu
zīmē Koro kungs,
ainava ir pelēka,
taču simtiem nianšu,
zilais, dzeltenais, sarkanais — šie vārdi neko
nepasaka,
umbra, kobalts — vai nav skaisti?
baltā krāsa arī ir uzjaucama,
bet no sākuma baltais vienmēr pelēks

Koro kungs pelēkā gleznā,
varbūt tas patiešām ir viņš — uzvilcis sarkanu
vamzi,
pats savā ainavā,
manos laukos ir ļoti skaisti,
pelēks (simtiem nokrāsu, bet, redziet, vairs nav
iespējams pateikt — piecdesmit),
pat ja kāds manos skaisti pelēkajos laukos būtu
uzvilcis sarkanu vamzi,
tā izrādītos avenu krāsa,
it kā sarkano punktu būtu noglāstījusi saule vai
laiks

man gribētos, lai šajā punktā, kaut vai no
tāluma, es varētu sazimēt mammu,
gandrīz vienmēr es viņu gaidu,
tomēr vairs neatceros nevienu no tiem
priecīgiem vakariem,
kad skrēju caur putekļiem pa balto, likumoto
grants ceļu
mammai pretī,
iztālēm es redzu, kā autobuss nobremzē kalnā,
viņa izkāpj ar smagumu nostieptām rokām un
noliek nastu,
es zinu, ka tā ir viņa,
kaut gan redzu tikai punktiņu,
kurš, protams, nav ne sarkans, ne avenu krāsas

bet labi atceros to vakaru,
kad viņa neatbrauca, kā solījusi,
es plivinājos blakus diķim,
mana balss plivinājās virs diķa,
saule plivinājās spilgti sarkana,
pielējusi pamali

— *Andra Manfelde*

no pakalna līdz pakalnam,
no meža līdz mežam,
tā bija vienīgā reize,
kurā sarkanais valdīja kā kliedziens

mammai nav nevienas sarkanas kleitas,
ne cita spilgti sarkana apģērba
(ja nu vienīgi — bordo jaka karoga krāsā),
tagad, vecumā, viņa kļuvusi liela,
ar baltām, tievām, garām bizēm,
viņa izskatās pēc indiānietes, kura aizmirsusi
savu pipi kalnos,
viņai ir anglietes humors,
melns humors, pelēkas drēbes
un necik sarkanā

es atceros, kā mēdzu iekāpt skapī,
tur karājās viņas zīda kleita,
tā čabēja starp pirkstiem, un varbūt tas nemaz
nebija zīds,
kaut gan kas cits tik plāns un maigs varētu būt?
ne jau sievietes āda,
un kleita bija tik krāsaina, it kā uz tās būtu
gleznoti pāvi, lai gan tās tikai puķes,
un isas piedurknītes kā taurenītim vai ziedam,
es iekāpu kleitā, tā vazājās man pa kājām,
mamma labākā un košākā kleita,

visvieglākā no visām,
tādu var ieslēpt dūrē,
ja tā ir pietiekami liela
(bet slikto es neatcerēšos,
stāsts taču ir par bērniību,
un mana bērnība beidzās septiņos gados,
kad uzradās patēvs Fricis un mammu sāka
lamāt, bet vēlāk sist,
un tad arī mani lamāt
kā sist),
es atceros pašu sākumu,
tas tiešām bija pats, pats sākums,
gana simbolisks, lai to ņemtu vērā,
bet kas tādiem sikumiem pievērš uzmanību
(pagājušā gadsimta astoņdesmito valdošajā
materiālismā, kuru iesēja sarkanais terors,
simboliski ir tikai plakāti, ne jau praktiskā
dzīve mazpilsētā),

lūk, es stāvu laukos pie ledusskapja
un ņemu, iespējams, pienu,
ledusskapis novietots aiz virtuves durvīm,
Fricis šeit ir pirmo reizi
un nevar atvērt,
grūž durvis,
aizvien stiprāk grūž,
bet es esmu introverta,
varbūt man ir aspergera sindroms,
jo es neko nevaru ātri un skaļi,
un viņš pagrūž no visa spēka,
trauks nokrīt, saplist, es ar delmu uzkrītu virsū
un pārgriežu vēnu,
it kā es būtu kāda septiņgadniece–pašnāvniece,
rēta vēl joprojām ir uz manas labās rokas,
balta skaidiņa starp vēnu un dzislu,

— *Andra Manfelde*

— *Andra Manfelde*

glīta kā domuzīme,
bulta, kas tiecas augšup

pabeigšu par sarkano,
droši vien Koro kungs sarkano punktu ainavās
ieklāj ar paletes nazi,
man patīk iztēloties, kā Koro kungam pietiek ar
mazumiņu,
mani lauki sarāvušies kā vilnas apģērbs, mazgāts
pārāk augstā temperatūrā,
tikai akmens vēl šķiet ievēribas cienīgs,
man visu vajag daudz — ja ūdens, tad jūra,
ja mīlestība — jūra,
ja sarkanais, tad arī jūra

ja mamma, tad pa baltu ceļu,
baltā kalnā,
viņas miesa ir baltas maizes mikla, kas kāpj pāri
abras malām,
pēdējā upē viņa ieslidēs droša un paļāvīga,
ūdens maigi šļakstīsies gar viņas sāniem,
it kā viņa būtu pārāk liels Mozus bērns,
kuru straume ienesis zelta niedrēs,
un debesis būs no zīda,
pāva astēm un ziediem kā vēdekļiem
uz koša, zilzaļa fona

balta miesas mikla,
taisnas sudraba bizes,
mana mamma nāk no stepes,
viņa vairāk nekā septiņdesmit gadus
ir tramīga, apmaldījusies meitene,
tagad, kad viņa sēž savā kalnā
(kas, protams, ir izļodzījies divāns)
un savā labvēlībā vēro, kā mēs spēlējamies,
jo visi mūsu strīdi un bažas ir tikai spēle,
viņas bizes izskatās pēc tievām lāstekām,
varbūt uz tām var muzicēt kā uz stabulēm,
kā tas ir, mamm, kad neko vairs nevar mainīt?
tikai atdot, paciest, pateikties un gaidīt

un vēl bija Indriķis

fū, cik nejauks var būt tāds vecs nāpslis,
jūs teiktu, neganto Indriķi ieraudzījuši,
viņš gānās, sūkā papirosu, atkal jau sodās un
gānās,
cisās sēdēdams, šis Augustes laulenis,
ak negantais Indriķis, negantais!
šņāc pa pagaldi tumšie garīņi, tevi atcerēdamies
bet vistas, zosis, cāļi, kuru bezdeļi smird pēc
vārītām olām,
tie dzīvojas pa tavu gultu,
kāpēc gan kustoņi nebaidās no negantā Indriķa?
kurš atbildēs? tie cāļi, kuri knābāja no Indriķa
saujas?
tiem kaulus sen kā noskrubinājis cilvēks, suns,
zeme,
vai varbūt — viņa sieva un meitas atbildēs?
vai es?
tā ir tikai leģenda par Indriķi, jo es viņu nekad
netiku satikusi,

— *Poēma ar mammu*

bet ar laiku esmu uzzinājusi atbildi par nejauko,
nejauko Indriķi,
cik negants tu biji, tik neganta es

oooo, suns
tu esi lauku sargeņģelis,
tava aste ir dilstošs un lēkājošs mēness,
tava mēle — silta un smaržo pēc pelēm,
tu esi kā dakteris un vismazāko jēzus
(piedod, Dievs, es rakstu ar mazo burtu, Tu taču
saproti, zinu, ka nedusmojies)
ooooou, suns!
lēkšo man pretī,
ceļgalē uzlec ar ķepām uz pleciem tā, ka es knapi
noturos, lai ar visu somu neiekristu dubļos,
tu elso man sejā, tu esi pilnīgs prieks, pilnīga
sajūsma,
es tavās acīs esmu saule, mans suni ar dilstoša
mēneša asti,
es tevi saucu — tu atsaucies,
pirms tevi gaidu — jau atsteidzies,
tu esi mans zirgs — lopadlā, lopadlā suniša
mugurā,
un tu esi mana klausīgā vecmāmiņa,
salījusi, tāpēc ar lakatu galvā,
es atceros tavu bezgalīgo,
protams — mīlestību,
silti brūnas acis, jūs atceraties?
pļaujmašīna nopļāva Džerim kāju,
viņu nošāva, kamēr es pilsētā sēdēju
bērnudārzā,
nujā, aiz restēm — salīdzinot ar laukiem,
vēlāk Lidija un Lidija savā starpā sarunājās,
ka vispār jau nevajadzēja aicināt mednieku,
jo, lūk, Rupeiķen suņ lec uz trīs kāj,
mednieks trāpīja sunim un man,
Džeri, tu gaidi, kad es iegulšos kristāla zārkā?
es tik ilgi kavējos, neņem mani ne magones, ne
zagti āboli, ne indīgas atmiņas,
es ticu, reiz Džeris nolaizīs manu seju un es
atvēršu acis, lai redzētu, cik ļoti silti brūna
var būt padevīgas mīlestības krāsa, mans
jēzu

*
vooooo, šunels,
balts, pūkains, pinkains kucēns,
kādu dosim tam vārdu?
manām lellēm nav vārdu,
manam tēvam nav vārda,
bet suņam vaig?
sauksim par Sniedziņu,
vārdu es nospēru no japāņu pasakām
* s * n * i * e * d * z * i * ņ * š *
es atbraucu pēc miljons gadiem
(nu labi, laikam pēc 10 vai 20),
Sniedziņš vēl joprojām dzīvs,
izskatās kā simtgadīgs cilvēks,
iedzeltens, pinkains, sarkanām, asarojošām acīm,
neko lāgā nevar sakošļāt un it kā atceras
mani, bet ne pārāk

Agnese Rutkēviča

Kamēr ūdens

Agnese Rutkēviča (1988) — latviešu dramaturģe un dzejniece. Debijas krājums *Jaunā Vāgnera klusēšana ar pseidonīmu Anna Foma* publicēts 2012. gadā. Šogad izdots otrs dzejas krājums *Vietām cilvēki*. Strādā teātrī un kā aktrise redzama JRT izrādē *Atnāc mani vēl satikt*.

///
Nogurums skrien maratonu,
kamēr mēs vēl tikai meklējam kurpju auklas.
Neviens neatceras, kur tās pazudušas
kā kalendāram laiks.

Kafija vairs negaršo, ziņas raksta pašas sevi,
bet ūdens ir jādzer, viņa atgādina pati sev.
Aizver acis un klausās asins pulsu,
iztēlojas okeānu, kuru nekad nav redzējusi,
vien sapnī un vienmēr no attāluma.

Pasaule par mums neko negrib zināt.
Ziņas sakrājas kā makulatūra, kuru sadedzinās
aizmirstība. Laika vienīgā nozīme ir aizmirst.

Kāpēc steidzamies, laiks taču ir apstājies,
viņa čukst, ieslodzīta gleznas rāmī
pie muzeja tumšākās sienas.
Sieviete, kuras smaidu centušies uzminēt
gadsimtiem ilgi
kā sen aizmirstu mīlestības vēstuli,

kā nāvi, kuru nekad neiemācīsimes.

///
Kur nav cilvēku, tur nav arī vientulības,
viņa nodomā, ar kailām rokām micot malto gaļu.
Varbūt viņa vienmēr ir bijusi cilvēks naktslampā,
turoties pašas apgaismotajās robežās,
mācoties gaismu no galvas
kā aktieris lugas tekstu,
kā sirds katru pukstu.

///
Viņi vairs nelasa ziņu virsrakstus,
tikai to beigas, skaitļus un liknes.
Tāpat kā toreiz, kad Brodskis Venēcijā skaitīja

zvaigznes
un draudēja neiziet no istabas,
kamēr ūdens.

Viņi neatceras, kad pēdējo reizi pieskārušies
viens otram,
tikai atvadu mājienu, ilgas un solījumus.
Tāpat kā reiz Dievs uz zemes klausījās savā elpā,
kamēr ūdens.

Viņi neatceras, kad laika ziņās pēdējo reizi
solīja sauli, tikai tumsu, tumsu un tumsu.
Tāpat kā toreiz, kad lietus pārrāva upes pušu
un mīlestība noturēja krastus,
kamēr ūdens.

///
Nedrebi, koks.
Tumsā gulbis dun
un gaiss nošalc
līdz sirdij.

///
snieg
viņi jūt siltumu
gaismas audeklā
ieķeras skropsta
kā roka rokā
snieg
viņi jūt siltumu
gaisā lidmašīna
saskaita savus pasažierus
kā zvaigznes
saskaita pašas sevi
snieg
cik lēni snieg
tikko pamodinātās
bērna acīs snieg
cik lēni snieg
kamēr gliemežvāks
pamodina jūru
kamēr roka
pamodina
roku

///
Nakts.
Vējš pierimst grāmatā, kuru viņa lasa.
Gaismas vēsture stāsta par gadsimtiem
un cilvēkiem, kurus pierakstījusi tumsa.

Viņa pēta laika rokrakstus.
Varbūt pagātne ir vienkārši neizstāstīti teikumi,
skolēna līniju burtnīca, visas nepasvītrotās
kļūdas,
daudzpunktes kā vasaras raibumi
smaidošas meitenes sejā, kurai tuvojas
lietusmākoņi.

Nakts.
Viņa pēta grāmatā paslēpušos skatienus,
kuru viņa lasa tikai naktīs, saudzīgi turot to
rokā,
kamēr otra roka maldās atmiņas izspūrušajos
matos
un vienmēr atrod tevi,

savas sirds grāmatzīmi.

///
sirdspukstu bākas
pirkstgalu krasti
ūdens tuvums miesai
skatienu šļaksti
bērns spēlējas smiltīs
tausta vēju
dienvidus
viss ir tik dzīvs
pasaules sākums
ir ūdens
dzīve ir tikt dziļāk
tikt atpakaļ sākumā
bērns uzceļ smilšu pili
līst

///
Tumsa virs galvas
nesteidzīgi veido
zvaigžņu kartes,
kamēr tavš skatiens
auž gaismu.

Tumsa virs mums.
Ne mūsos.
Saki, ka rītdienas
ir atvērti logi,
pa kuriem dzirdami
putni un lūgšanas.

Viņa tur rokās nepabeigtu
gleznu, kuru zīmējusi atmiņā.
Tajā aizmidzis vulkāns
sargā uguni. Viņa ainavā
iezīmē dūmus un gaida.

Tumsa virs galvas.
Ne mūsos.
Tu atnāc un pabeidz
ainavu ar vienu
skatienu.

Kāpēc Niče raudāja?

I
Mēs pārļasām grāmatas, lai vēlreiz pārliecinātos,
ka autors nav kļūdījies, ka cerība un beigas ir
viena un tā pati vieta.
Atgriežamies vietās, kurās centāmies sevi
aizmirst, bet allāž kāds sīkums
(nolūzis zars, beidzies pases derīguma termiņš,
nakts autobusa biļete, skaitļu sakritība
pulkstenī, vasaras beigas, ieildzis ielu
remonts, nepazīstams skatiens) sāk visu no
jauna.
Vai gaišā dienas laikā nevajag iedegt lukturus,
jautāja Niče.
Kāpēc mēs nogalinājām Dievu?

II
Dzīvojam valstī, kuras nav.
Mēs esam tās vienīgais iedzīvotājs, kuram pieder
jūra un vientulības pārāk augstie nodokļi.
Ilgojamies pēc lēnāka laika.
Pēc laika, kurš satīlpst ādas rokaspulkstenī.
Mēs gribētu atgriezties pie jūras kā bērībā un
meklēt dzintarus, bet pazūdam akmeņos,
noturot tos par sauli.
Par ko klusēja Niče,
kamēr runāja Zaratustra?

III
Mēs bijām svētki, salūts mākoņainā tumsā,
kuru neviens neredzēja, bet dzirdēja.
Pastāsti, kurā brīdī mūsu skatienu izpletņus un
debess nomainīja instruktora bailes un
vienkārša zeme.
Kurš aizmirsas pateikt, ka lidojums un kritiens ir
viens un tas pats.
Pienāks diena, kad viss būs beidzies. Tas būs
sākums, teica Niče
un raudāja.

Dārta Sīka

cilvēks
līdzīgs smiltij

Dārta Sīka (1987)
ikdienā studē
baltu filoloģiju un
strādā izdevniecībā.
Piedalījiesies
Aicinājumā, vēlāk —
Literārajā akadēmijā
un vairākās dzejas
meistardarbnīcās.
Raksta neprovokatīvu
bakalaura darbu par
provokāciju literatūrā.
Šī publikācija
uzskatāma par debiju.

-
no visām tām pusēm
no kurām tu pārnāci
pati skaistākā bija tā no fotogrāfijas
vīrietis bērns upe
aziātu izcelsmes sieviete nejaušā pozā
toreiz nosapņoju Kalahari tuksnesi
kur cilvēks ir līdzīgāks smiltij nekā pērtiķim vai
Dieva ģimim

no turienes tad arī nāca klejotāju cilts
kas paņēma mūs līdzī
un zīmēja uz mūsu baltās ādas
viedas zīmes kā tolaik šķita
un arī tava galva vienmēr palika
nedaudz pagriezta uz to pašu pusi

-
skujas ir sadūrušās viņa džemperī
tie nopina ērkšķu vainagu

tu nesi eglīti ārā es saprotu
labi ka dzīvo blakus kāpņutelpā
mūžīgu mieru es jums atstāju

gar tavu logu reizēm staigā lūdžēji
bet viņu nav daudz un tie ātri iet projām
kā aizmirsuši kāpēc nākuši
viņu acis tapa turētas ka tie viņu nepazīna

gadās ka sastopu tos steidzami uz
visusvētās dievmātes pasludināšanas baziliku
skrienam pār sarkano gaismu un metam
haotiskus krustus pār krūtīm
dzirdu tu pārslēdz stacijas un klausies *BBC*
radio ziņas

kad aizver logu kaķa saskrāpētu roku
redziet manas rokas un manas kājas

neko vairāk par tevi es arī nezīnu Jēzu

-
visblīvākajās naktīs mūs šķērso simtiem sarkanu
autobusu

un katra meitene kas pārskrējusi ielu atviegloti
nopūšas
mūs uzlūko ar zināmu interesi un cieņu kā
skatlogos savu atspulgu
un tomēr tas mūs nemierina tikai vēl vairāk
sašvikātajās satiksmes kartēs
ieraugām tās trūkumus kurus citkārt saucām par
īpatnībām
iespējamos sastrēgumus kuri iemācīja būt asiem
un aizdomīgiem
neizbraucamās bedres pār kurām klupām un
lādējām apjukušus ubagus

visblīvākajās naktīs ielas mūs šķērso sāpīgi kā
daiļslidotājs veicot divarpus apgriezīenu
akselu
ap rīta gaismu aplausu vietā sagaidot vien
smagu izelpu un slāpētas murdoņas gandrīz
nāvējošo liksmi

-
mēs protam sarunas intervijas
tu jautā tev atbild
otrādi
kad visu dzīvē sasniedz viņš saka
un tomēr tu redzi kā viegli noraustās labās acs
plakstiņš

kā veļu laikā uz Katoļu ielas
bet kā vārdā viņš turpina
tā ir noturīga baiļu smaka
kas dvašo pār plecu no viņa cigaretes
kulta fotogrāfs tā viņu raksta
tomēr reducējot līdz iniciāļiem paliek tikai V. K.
un pirmā Latvijas sieviete kas uzkāpa Everestā
O. K.
neveiksmīgā pozā 46. lappusē
viņa nemēdz skatīties acīs un elpo retinātu gaisu
no īpaša konteinera
viņai noteikti nav bērnu roku kustības pārāk
atraisītas augšupejošā vilkmē
pāršķir lūk
psiholoģe ar noslēpumaino dārzu
redzi viņa zina kas ir jāsaka tajās situācijās kad
kāds ir pienācis ļoti tuvu un raud
viņa prot rimti skatīties tālumā un kavēt vēlas
izrādes ar piezemētu sajūsmu
eleganti un tomēr arī viņa ir tikai K. M.
zini
jau drīz apklusīs pēdējās intervijas
vārdu plūdi bez viena šķirsta dzēsīs visus
iniciāļus
nebaudies re
sekos stāsti pašizziņa aktuāli un sekss

-
pelēkā krāsa ir saudzīga
šifera jumta plaušu kaite
par vēlu vēlāk vēl vēl
pelēkā krāsa un čuksts nosalušā ausī
kā ir
bezglīgs ceļa likums

zvērs kurš lauž taku uz mednieka lodi
veltīgās stundas kuras piesavinājās visu
ko nenoglabājām pamestās ūdensputnu ligzdās
vēl joprojām vēlos jo prom jo
aizdomīgi un tomēr nedroši
mūs sagūstīja vērotāji
pie tam abās šosejas malās
pelēkā krāsa ir
tu izkaisījušies vētras auri uz mana jumta
sen domāju paskatīties
ko tādā laikā var atrast nepasacītu
vēls

-
tumša telpa plešas mums plecos
bez piecpadsmi seši
kušš
smagi šāvieni šūpojas pirktu galos kā piles
ne pušplēsta vārda
karš paies mums garām
kā glābšanas laiva šī telpa
peldēs visšaurākās upēs
viļņosies tapešu raksti uz ādas
tie paši kušš seši

-
mēle ir kaila vienmēr
vārds iedūries sienā
sula kas iztek uz ielām
elsas bez piecpadsmi vienos
mēle ir kaila vienmēr
starmeši iepļūdis vēnās
virsraksti rakstīsies pierē
draugi svēris vētīs un mērīs
mēle ir kaila vienmēr
kauss pakāries vējā
neaizies garām šim dārzam
trīs priesteri domino spēlē
mēle ir kaila vienmēr
kā garšo noliktā stunda tev mēle

-
rokas ir steidzīgas upes
viņa ceturtā tāva logā
troksnis fonā *Menuets* klieudz
pilsētu robežas kuras šķērsojam
vienmēr ir skaistas
visbiežāk naktīs
kad redzēt var tikai rokasstiepiena tevi
vārdi viļņojas apmēram 30 reizes lēnāk
nez vai mūžība pēc mums nāks
viņa sauc dzērves balsi
nāks nāks nāks

-
pleci novēco lēnāk
dažreiz nemaz
arī kad viņa saka
tā nav mana dzīve tā nav mana acs
un toreiz kad viņš aizskāra šo cilvēka traušlāko
robežu

vēl tagad fotogrāfijā redzams kā slēpjas aiz
akācijas
vecpaps vidū nekustīgs akmens jūrā ir svētki
kāds piedzimst kāds precas kāds brauc uz Rīgu
vai saulgrieži protams
dienas kļūst garākas plecos
svētdienās un sarkanajos datumos uz tiem
nometas tikai klusums
pārdomāti sagrupējies putekļu mākonīšos
smagums ieperinās citās ķermeņa daļās

-
viss ir nepabeigts
jā Rīga šī saruna biznesa plāns
cimdi un laimīgs bērns
vēl kaudze ar tik tikko iesākto
zīmju valodā tas izskatās citādi
bet vēl jau es dzirdu
bailes vienmēr ir troksnis
un skumjas nāks
viss par to liecina
1. laika prognoze nedrīkst ticēt
suns pazaudē balsi aiz priekiem
komplicētas brokastis gultā
un nenormāli skaists dzejolis par baisāko
šaisaulē

-
šodien pie manis nāk tikai klibie
nokāpj no trotuāra
pārvar sliekšņus
steigā pie luksofora
bibliotēkas kuslajās durvīs
strīdā ar sievu
saulesbrīlēs un meklējot bāru
bezierunu paklausība
bērni tad sievietes visvairāk vīrieši
ar ko viņi karo

-
dzert no cimdīņa
tas ir kā no neizsmeļamas upes
Gangas vai Abula
lūdzu esi skaista
bez pamatota iemesla
dzer no cimdīņa
un sapņo sapņo par flokšiem līdz zodam
vai kas cits var mūs glābt
labie cilvēki bērniņi salieciet rociņas
taksometra šoferis jūs vēro

-
guli līdz nesmaidī
kā var sevi tā laupīt
lai tava roka ir klusa un klausās
kad mostos
esi viens un tas pats palaga raksts uz sāna
lai mana pēda ir silta
to turi par zīmi
lai nenotiek nekas ļaunāks par dzīvi

Rafaels Martins Kalvo

ievākšu šo dienu sev apkārt

Rafaels Martins Kalvo (*Rafael Martín Calvo*, 1978) — spāņu tulkotājs un dzejnieks, dzīvo Latvijā. Ieguvis maģistra grādu tulkojumzinātnē Granādas Universitātē Spānijā. Ventspils Augstskolas pasniedzējs, šobrīd gatavo disertāciju valodniecības nozarē. Pirmais dzejas krājums *de repente, mineral* (*piepeši, minerāls*) izdots 2003. gadā.

Četri dzejoļi ar meitu

I Par puķēm

Miris šodien no rīta žurku mazulis, un mēs nezinām — kāpēc; tālu no siltās migas, tālu no mātes piena, tiesa, no melnajām skudrām paglābts — bet miris šodien no rīta manās un tavās rokās; starp mūsu pirkstiem viņa atvadu sveiciens izsprūk — ne skaņas, ne vēsts, tik nedzirdami viņš mira un mirst joprojām mūsos

Un tu balsī saki ka viņš būs puķe, un kā puķi viņa miesas mēs stādām.

Kad arī es reiz kļūšu par miesu, kas pārstājusi būt par tēvu, tu balsī saki, ka iestādīsi savus zīmējumus ar puķēm uz manis.

No tāda apsolījuma var zaudēt valodu.

II Krusti un kartes

Katru kustību tu noved līdz galam, lai satiktu sevi, un arī es katru kustību novedu līdz galam.

Mēs esam no galējo sugas, tu un es, lai gan ainava cenšas mūs apmulsināt.

Krustiem un kartēm ir visu nosakošs vidus, būt meitai — tāda nav, būt tēvam — arī nav.

III Loģika

Nav taisnīgi, tu bilsti, ka sliekai nav patvēruma no stārķa; nav taisnīgi, tu bilsti, un tavā spainī, bez zemes palikusi, pamazām sakalst slieka.

IV Izsalkums

Divi strazdi, atlidojot un aizlidojot no ligzdas, sadala uzmanību.

Tiem knābī, ieskaties labi, meit, izsalkums ir kļuvis nepieciešams.

**

Viss ķermenis ir zelts.

Būt par gaidīšanu — nepieciešams, par lēnu izzušanu — arī.

Pirmie cits pēc cita to iztukšojot pameta putni pēc tam kukaiņi pēc tam roka būtnei bez rokas.

Tas ir kļuvis par telpu kas nav gluži doba, bet gan vieta pārdzīvojumam.

Ja šī ir vieta, kas man dota, tajā es būšu pietiekams.

No spāņu valodas atdzejojis Edvīns Raups sadarbībā ar autoru

No cikla *Ābece*

A / APCIRPT

Es saku sev: tā nav mirāža — tā nevar būt, bet tai jābūt.

Bariņš padzīvojušu vīru mūsu dārzā apcērp kokus — mūsu ābeles, bumbieres, ozoliņus, bērzus.

Tie veikli darbojas ar koka trepēm un maziem zāģīšiem cimdotās rokās, melnās rokās ar ādas spidumu.

Vīriem ir tūbiņas ar vasku un tie strādā klusi, sperdami soļus, kas, šķiet, nedz saceļ, nedz piemida zāli.

Bet tā nevar būt vīzija — kaķis uz palodzes spicē ausis un mana meitiņa vēš klusu skatienu uz viņu pusi.

Viņi apcērp kokus bez skaņas. Viņi dedzina apcirptos zarus, un no uguns neceļas dūmi.

B / BADS

Iestājās ziema, visa vēcinādamās. Tā satinās teicamā kokonā un noglabāja sevi, mēma un atbrīvota no slāpēm.

Tā bija barga pret nelokāmo nakti. Tā izkalta un dila, līdz pienāca pavasaris.

Nekas nav tik aušīgs un alkains, tik vārigs kā pavasaris, nekās nav tik viltīgs un nevilšā izbrīna pilns.

Tā noskaņojums mainās kā traks: zaļuma kūlenis seko krusas lēkmei, nakti ogu krūmi pirmie pumpuri apsalst un mirst lēnā nāvē, pamazām nomelnēdami un novārgdami.

Pavasaris ir īsts pašnāvnieks.

Un tomēr tas dzīvo vien, rets putns pats savā gadalaikā, aklas, tīras kāres un neremdināma bada dzīts.

Č / ČUKSTS

Debesis klāj vaska kārtiņa, gaisā virmo rauga smarža. Nav agrāk par martu.

Kad ledus garoza pārplīst,

augšā uzpeld vienkārši vārdi, vienkārši vārdi, savērti vienkāršā sintaksē.

Dienvidvēji nāk ar nepārtulkojamiem putniem baros, lieliem putniem, kuru spalviņas es zinu no galvas.

Esmu piesaistīts augsnei, bet mans atspulgs spraucas augšup kā meldrs maigā, maigā kustībā.

Uz lidzenā lauka es ļaujies apcerei, pieņemdams visu, kā ir.

Noliecies es čukstu un čukstu, es atbalstos ar visu svaru pret gaismas mainīgajiem rakstiem.

Es ievākšu šo dienu. Es stāvēšu un ievākšu šo dienu sev apkārt.

K / KODE

Tās sadursme ar gaismu ir klusuma pierādījums.

Tās paņēmieni ir neskaidri, bet ne aiz redzes vai uzsvara trūkuma.

Tās taustiņšanos nevada nedz niknums, nedz valoda, nedz nodoms.

Neapveltīts ar gribu, tās samta ķermenis vergo spārniem.

M / MALKA

Malkai nav atmiņas tāpēc tā šķeļas tik viegli.

Es nevaru prasīt, lai tā atceras savas saknes, tāpat kā nevaru to prasīt pats sev.

Ir tā: malka ir negadījums, koks, kas kuplojis un tad kritis, un nu sprakšķ krāsni.

Tas arī viss.

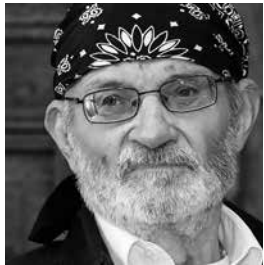
Malkai nav atmiņas, tāpat kā man, gan malka, gan es gailam mirkļa krāsni.

No angļu valodas atdzejojis Arvis Vīguls

Vītauts Blože

Stāvēju melnā naktī

Vītauts Blože (*Vytautas Bložė*, 1930—2016) ir lietuviešu modernās dzejas gigants. Mistiķis, pat par šamani dēvēts, viņš auglīgi ietekmējis arī latviešu dzejniekus (skat., piemēram, Imanta Ziedoņa *Man labvēlīgā tumsā*). Viņu pa druska latviskojuši Monta Kroma, Viktors Līvzemnieks, Imants Ziedonis, Knuts Skujenieks, Hermanis Marģers Majevskis. Šeit — iepriekš npublicēti Pētera Brūvera atdzejojumi, kā arī jaunās atdzejotājas Emijas Grigorjevas debija *Domuzīmē*. Publikāciju sagatavojis Jānis Elsbergs.

No cikla *Prelīdes* (VI)

bet zvans tik zvana, zvans tik zvana, un tajā zvanā
tirgus plači un laukumi, lauku krogi
un lietū trisoši stropi,
un riedami suņi, joņodami ar vēju,
bet no ūdens, no kūdras purviem
paceļas divas baznīcas: viena no tām
inkrustēta ar pērlēm
bet otra
no koka ar tornim uzmostu
zili rūtainu lakatu
ziemā apsnigusi un ieputināta
apsmēlusies
ar palu strautiem: ganiņš
ik nakti tur salaida iekšā aitas: vēl tagad
stāv viņa gulta
blakus pilāriem: vēl karājas
slapjais vadmalas mētelis un tāšu taure
(tagad to pūš eņģelis debesis)
un krīt gaismas urdziņa
lejup pa trepītēm: zem kājām
jau nodilušas flīzītes un zāļu stiebri
jau spraucas caur plaisām. Un atminos ūdens
tecēja, mamm, pa tavu seju
līdz salijušiem matiem tu ieaugi sienā.
Tad tā esi tu
baskāje meitene
kur atradi šito naudiņu? varbūt
zem tilta, kur zirgi, iepletuši nagus
nepacietīgi kārpa zemi, dzeļ upi
un atkaš gleznu: no tās
iznāk pūķis: zobi kā
pavērti kapu vārti. Ai jau pats
medus vākšanas laiks, atsilis, dūc dārzi: miegā
dzirdēju: viņš skrabinās pa piedarbu
apošņā trunošās grāmatas
mazgājas un nolaiza ūsas
tūlīt tūlīt kaut kas būs: ieskrien

sajucis ciema ubags: sikiem
solīšiem piesteidzas pie altāra
un dzied vienu un to pašu
un rāda man ar pirkstu
uz mani pašu: bet vai sapratu
kāpēc? kādēļ es šeitān? Vasara logos
bet ciema vīri
jau satvēruši spriguļus ņemas kult
un kristin krīt pārgatavojušies graudi

ō! šī šķeltā mēle: divas
baznīcas: kunigaišiem
un tiem, kuņi bēg no lietus, no
vēja, kas
ar plecu atbalstījuši ievē pagalmā
grūstošo vezumu, kad vētra jau klāt
un melns mākonis
izžauj slapjos pavedienus: dievmāte
stāvēja starp kadiķiem gaididama
dēla slepkavu, kuņš slapstījās
bīdamies grēksūdzes, jo grēknožēla
dūc virs galvas kā bišu spiets

bet viņa, meitene, zvanenicā aizmigusi
starp divām pasaulēm: viņu aizputinājuši vēji
viņa nepamodās no zvanu klusuma

būtu kāds pasaucis vārdā: ai
palikusi vien taka uz to namiņu

***
skalvju zemēs
no egļu smaržas
no pilskalna
no ūdens — —

jau tukši, bez dziesmām
mirstamo kreklu podi
noskalosim
no sirds rūgtumu pelnus

rīta mijkrēsli. Lūk, gelzis. Taustoties
atsvabinieties no sevis
pirms aizmigšanas
tēvu tēvi

skalvju zemēs
tā baisā aizmirstā smarža

jau prāmis viņus ceļ šurp
un asins brūce
virs galvām
kā saplosīts sievas galvasauts

No lietuviešu valodas atdzejojis Pēters Brūveris

***
es domāju par tevi naktis
jo dienā dreb manas rokas

raujot četros gabalos sauli
pūžņainu acu gaismā
un upes aiznes iedzimtību
savu dubulto dibenu
kur slēpjas
izdzimteņi slikoņi
bīdamies cits no cita
apraudātājas sanāk uz kalna
sarunā ar vēju
un raud, jo tāds ir viņu amats
labajā acī kristāls, jo
tas tikai smieklu skelets: bet bez tā
sirdi caurdūra
septiņas dziesmas
es domāju par tevi dienu nakti
gribēdams ar domām aizsargāt
no visa tā, kas
rūs, pūst un mirst
ar cerību stariņu
rotāt tavu kapu, kad
tu guli
bet viņi vāc manas domas
un vērpj tās uz kalna apraudātājas
virvē, lai dievam būtu ar ko
pērt mani
izdzītu no vārda
kas bija iesākumā
es netaisnojos
es noliedzu
es nosodu
jo tikai tas arvien var ilgoties, kam
ir tīras rokas
nomazgā tās, manu meitenī, savu zāļu rasā
noslauki ar pūrlādes dvieli
pūrlādes, kurā tu uzaugi
taisnīgi izveidotas dienas un naktis
ir labā un kreisā acs
un aklajā atspoguļojas diena
bet atgriežamies pie uguns
es apskaušu tavas kājas
siltas no ogleņiem, kas
atvadās un mirst
es čukstēšu tevi, kad izbalēs pelni
un tumsa noģērbsies melnā istabā
es nepieskaršos durvju rokturiem
nepieskaršos gleznām un rāmjiem
aiz loga spoki
rēgi
vārnas un sarkankrūtiši
bet tu turi manu galvu
manis paša atnesto
jo tie pleci vairs nav mani
jo tā roka vairs nav mana
jo tā sirds vairs nav mana
dārgā, raudi

***
tu atbildēji man «nē», un es lepojos ar tevi
un es raudāju mežos, visu atkal zaudējis
tu atbildēji man «jā», un es baidijos par tevi

bijos tava prieka, tavas laimes, tavas nelaiemes
bet, balto meitenī, — teicu es
nebrien ar mani melnā
nakts debesī: nav tai dibena
pa kuru tek zuzēdama mana upe
nebrien maigām basām kājām pa aukstiem
akmeņiem
tu atbildēji man «jā», un tavas lūpas nomelnēja
die's die's
es neko tev nevarēju dot, tevi pašu
neatņemdams, kad raudāja piemājas zāle
tu atbildēji man «nē», un manas lūpas nomelnēja
un es stāvēju viens kā dievs, kuram
neviens neskaita lūgšanas, stāvēju
melnā naktī
iedūris sevi kā spārnu
melnā naktī
kur ir tā robeža, — jautāju
kad mēs to pārkāpām, kļūdami
sveši
tikai balta meitenes drēbīte lido uz debesīm

***
zirgi miglā sligst
un vairs neatrod viens otru: kovārņi
un vēja vēsmas: pieskaries, un trīsas
iedursies pirkstos
tikai laika drēgnums pār akmeņiem
pār mēnesnīcas stariem

ieklausos klusumā: kāds
čukst vārdus nesaprotamus
ķērpji
vīteņi
akmeniņi vēja saknes
kur zirgu plašās krēpes
aizsedz skumjas acis

No lietuviešu valodas atdzejojusi Emija Grigorjeva

Ik teikums pārdomāts

Ar Zandu Gūtmani sarunājas Jana Egle

Zanda Gūtmane (1969) ir filoloģijas doktore, Liepājas Universitātes profesore, Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes dekāne. Līdztekus akadēmiskajam darbam regulāri publicē recenzijas par jaunāko prozu. Arī pētniecībā pievērsusies prozai — literāro paradigmu, sociāli politisko apstākļu un salīdzinošā Baltijas kontekstā. Monogrāfijas *Totalitārisma traumu izpausmes Baltijas prozā* (2019) autore.

Jana Egle (1963) ir proziste, publicējas kultūras periodikā un kopkrājumos, tulko bērnu literatūru no lietuviešu valodas. Izdevusi dzejas grāmatu *Dzirdēt noklusēto* (2002). Saņēmusi Prozas lasījumu žūrijas galveno balvu (2015). Latvijas Literatūras gada balva par stāstu krājumu *Gaismā* (2016), sarakstījusi stāstu krājumus *Svešie jeb Miļeņkij ti moj* (2018) un *Dzimšanas diena* (2020).

42

Literatūrzinātniece Zanda Gūtmane ir dzimusi liepājniece, dzīvo jūras, vēju un rokmūzikas apdvēstajā pilsētā Latvijas rietumos, kur akadēmiskajā un kultūras vidē izveidojusies par nopietnu autoritāti. Februāri zinātniecei piešķirts Gada liepājnieka goda nosaukums. Sistemātiska un neatlaidīga, godprātīga un saskarsmē sirsnīga — tā par Zandu izsakās Liepājas Universitātes studenti un kolēģi. Viņas izvērtais viedoklis ir svarīgs, arī analizējot mūsdienu latviešu prozas parādības.

Pagājušā gada rudenī iznāca Zandas Gūtmanes monogrāfija *Totalitārisma traumu izpausmes Baltijas prozā* — plašs pētījums par holokausta un deportāciju atstāto traumu iespaidu uz latviešu, igauņu un lietuviešu literatūru. Saruna notiek viņas kabinetā LiepU ēkā Kūrmājas prospektā.

Kā nonākts līdz šīs tēmas padziļinātai pētniecībai?

Sākumā bija Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta projekts, kurā tiku iesaistījusies. To vadīja profesors Benedikts Kalnačs, Baltijas literatūras pētniecības rosinātājs Latvijā. Jau projekta sākumā aptvēru, ka vairāk zinām par citzemju, nevis tepat kaimiņos tapušo literatūru.

Tomēr nevar teikt, ka pētījumu par Baltijas literatūru vispār nav bijis. Mūsdienās ir piemirsts pagājušā gadsimta 80. gados publicētais čehu zinātnieka Radegasta Paroleka darbs par Baltijas literatūru salīdzinošā aspektā. Tajā, protams, nav skartas totalitārisma traumas, jo rakstīts sociālisma ideoloģijas ietekmē. Tomēr, skatoties no toreizējo Baltijas padomju republiku viedokļa, rakstīts diezgan brīvi, un tas joprojām ir labs pamats turpmākiem salīdzinošiem pētījumiem.

Cik ilgu laiku šis darbs prasīja?

Man ir viegli atcerēties, ka projekts sākās pirms

gandrīz 16 gadiem, jo tieši tajā laikā gaidīju savu meitiņu. Bija iecerēts visu darbu noslēgt ar vienu kolektīvu pētījumu. Taču tad sākām aptvert darba apjomu un pienākumus sadalījām detalizētāk.

Pirmā iznāca pamatīgā kolektīvā monogrāfija *Latvieši, igauņi un lietuvieši: literārie un kultūras kontakti*, kurā ļoti rūpīgi tika apzināts, kas latviešiem zināms par lietuviešu un igauņu literatūru un otrādi. Sekoja Benedikta Kalnača izcilā monogrāfija par Baltijas drāmu, kas ir nozīmīga ne tikai salīdzinošā skatījumā, bet arī laikmetīgi aktuālā postkoloniālisma skatpunkta dēļ. Tolaik Latvijā tas bija svaigs redzējums, teorija, kas Rietumu literatūrzinātnē jau bija nopietni aprobēta, šeit tika izvēsta pirmo reizi un Latvijas literatūrzinātnē ieguva spēcīgu nozīmi.

Projektam noslēdzoties, pakāpeniski nonācu līdz savai iecerei. Tās istenošanai gan bija vajadzīgs ilgs laiks.

Tu zini lietuviešu vai igauņu valodu?

Igauņu valodu diemžēl ne, igauņu literatūru lasīju tulkojumos. Bet lietuviešu valoda, pierobežā dzīvojot, jau kopš bērnības ir tuva, vairākkārt esmu Lietuvā stažējusies.

Manas monogrāfijas mērķis bija saprast kopsakarības, kuras vislabāk redzamas tieši sastatījumā un kontekstuāli. Ja nodarbotos tikai ar padziļinātiem vienas nacionālās literatūras pētījumiem, nebūtu iespējams nonākt pie tipoloģiskām paralēlēm, kopējā un atšķirīgā. Tāpēc bija svarīgi atrast pieejas un paņēmienus, kā Baltijas literatūru aplūkot plašākās kopsakarībās, jo pretējā gadījumā mazu zemju literatūra paliek nošķirta no pārējās pasaules.

Salīdzināmā literatūrpētniecība sākotnēji pievērsās literatūru savstarpējiem kontaktiem, nākamais solis bija mēģinājums saskatīt tipoloģiskās paralēles dažādu zemju literatūrā. Turpinājumā — sociāli politiskās dzīves, vēstures, kultūras un literatūras kopsakaru izpēte. Tas ir ceļš, kā salīdzināmā literatūrzinātnē ir attīstījusies, un ļoti būtisks ir arī literatūras tulkošanas aspekts.

Vai, strādājot pie pētījuma, paplašinājās tav profesionālo kontaktu loks ar kaimiņvalstu zinātniekiem, rakstniekiem?

Liepājas Universitātei jau izsenis ir plaša sadarbība ar Klaipēdas Universitāti, Kauņas Vītauta Dižā Universitāti, Lietuvas Literatūras un folkloras institūtu. Notiek konferences, vieslektoru apmaiņa, regulāri savstarpēji iepazīstamies ar jaunākajiem izdevumiem. Manā saiknē ar Lietuvas akadēmisko vidi ir grūti atdalīt darbu pie monogrāfijas no Liepājas Universitātes studiju programmas un Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes pētniecisko sakaru attīstības.

Vairāk nekā 20 gadus Liepājā arī notiek literatūrzinātniska konference, kurā regulāri piedalās lietuviešu kolēģi. Programma *Baltu filoloģija, kultūra un komunikācija* lielā mērā balstīta baltu kultūru salīdzinošā skatījumā, iekļaujot plašāku Baltijas kontekstu.

«Ar pētniecības un kritikas palīdzību arī ir iespējams vienas literārās parādības izvirzīt centrā, citas atstāt perifērijā. Literatūras procesa apskatnieku atbildība ir nepazaudēt kopskatu un izcelt būtisko,» uzsver literatūrzinātniece Zanda Gūtmane. Foto — Kristaps Kalns

Kādas ir literatūrā spoguļotās totalitārisma traumas? Tu apgalvo, ka literāros darbos tās jūtamas arī tad, ja tiešā veidā tekstā neparādās, ja noklusētas cenzūras vai citu iemeslu dēļ.

Potenciālas kultūras traumas pamatā ir situācija, kurā kāda tauta, tās daļa vai sabiedrības grupa izjūt eksistenciālu apdraudējumu un notikušais kardināli izmaina tās identitāti un kultūras pamatus. Tātad holokausta, izsūtīšanas, karadarbības, apcietinājuma, slēpšanās pārdzīvojumus, arī došanās trimdā. Ja notikušo politiskā spiediena dēļ nav iespējams izteikt, veidojas spēcīga trauma, kas latentā stāvoklī var pastāvēt ilgstoši un ietekmēt tādas kultūras veidošanos, kur pārdzīvotais tiek kompensēts ar neiesaistīšanos vai mikriju — pielīdzināšanos dominējošajai videi. Pārdzīvotais kultūrā vienkārši neparādās, to ietver klusums.

Kad rodas iespēja runāt par traumu, kompensācijas mehānismi turpina darboties, izpaužoties dusmu, aizvainojuma, neiecietības, nepieņemšanas, arī sarkasma formā. Spilgts piemērs ir aizskartā intonācija, kas jūtama daudzos baltiešu trimdas literatūras vai represēto atmiņu vēstījumos. Šis individuālās un kolektīvās traumas var pārtapt kultūras traumas statusā tikai pēc ilgstošas, plašas un mākslinieciski spēcīgas narācijas.

Vai abās mūsu kaimiņvalstīs bija interese

par tavu darbu?

Mans pētījums rezonējis Lietuvas akadēmiskajā vidē. Tikko arī attālināti piedalījās Lietuvas Literatūras un folkloras institūta pētnieces Viktorijas Jonkutes disertācijas aizstāvēšanā. Tā veltīta literatūras atspoguļojumam latviešu un lietuviešu periodikā trešās atmodas periodā. Kā recenzente biju izvēlēta tieši savas monogrāfijas dēļ. Savukārt mūsu humanitāro un mākslas zinātņu žurnāla *Scriptus Manet* nākamajā izdevumā būs Viktorijas Jonkutes raksts. Tas ir viens piemērs, kā veidojas organiska sasaiste.

Lietuvā ir ļoti spēcīgi attīstītas baltistikas jeb latviešu un lietuviešu valodu un literāro sakaru studijas.

Baltijas kopējās literārās telpas apziņa ir svarīga tieši latviešiem, jo mēs atrodamies vidū. Latvija gan ģeogrāfiski, gan valodas un reliģijas ziņā savā veidā līdzsvaro visu Baltiju.

Baltijas valstu vēsture 20. gadsimtā bijusi līdzīga. Vai arī totalitārisma laikmeta attēlojums literatūrā ir līdzīgs?

Atšķirības ir, un tās parādās vēsturiskos faktos. Piemēram, mazās Lietuvas teritorija, īpašā Viļņas situācija, igauņu iesaistīšanās PSRS karā ar Somiju. Atšķirības vērojamas arī padomju laika pārvaldības principos, kas ietekmēja literatūras attīstību. Arvīda Pelšes valdīšanas laikā politiskā atkušņa iespējas latviešu literatūrā ir izmantotas

Zanda Gūtmane: «Esmu spējusi savas šaubas pārvarēt un būt tur, kur man jābūt.» Foto — Kristaps Kalns

daudz mazāk nekā igauņu rakstniecībā. Pilnībā nevaram vienādot vienas zemes pieredzi ar pārējām divām.

Latviešu literatūrā pēdējā laikā ļoti populāri ir vēstures jautājumi. Rietumu literatūrā šī pastiprinātā interese vērojama jau drīz vien pēc Otrā pasaules kara, izteikti no 90. gadiem. Te var pieminēt vācu rakstnieka Gintera Grasa *Skārda bungas* — romānu, uz kuru var attiecināt Umberto Eko izteikumu: ja pagātnei nevar iznīcināt, uz to var paraudzīties ironiski, bez naivuma. Tātad no vēstures sāpēm var mēģināt tikt ārā, paskatoties uz tām ļoti atklāti, tieši un arī ar ironijas palīdzību. 1959. gadā tieši Grasa romāns pārrāva pēckara klusumu Vācijā un varēja sākties līdz tam noklusēto traģisko traumu pārvarēšana.

Iespējams, interese par vēsturi ir postmodernisma atbilde modernismam, kas mēģināja noliegt iepriekšējo, darīt visu citādi, uzsvēra novatoriskā lomu. Savukārt postmodernisms kompilē, variē un spēlējas ar pagātnes sasniegumiem,

aplūko tos no dažādiem rakursiem. Sociāli politisko apstākļu ietekmē latviešu literatūrā pie tā nonākts vēlāk, mums tas šķiet kas jauns. Traumatiskā pieredze diezgan ilgi ir likusi atrasties pasīvā pozīcijā pret vēsturi.

Vairāki piemēri liecina, ka igauņi ir mums priekšā brīvākas, ironiskākas, variējošākas attieksmes veidošanā. Te minēšu Andrusa Kivirehka *Ivana Orava atmiņas jeb Pagātne kā tumšzili kalni* 1995. gadā, kas vēl gaida tulkojumu latviešu valodā, vai Maimu Bergas romānu *Es milēju krievu* 1994. gadā. Mēs šādi interpretējoši brīvākai pieejai esam pietuvojušies tikai 21. gadsimtā.

Kā ir ar lietuviešiem?

Ari lietuviešu literatūrā ir vairāki darbi, kuri liecina par drosmi un spēju iziet ārpus tā, ko varētu saukt par etnocentrisku domāšanu. Tiesa, lietuviešu literatūras vidē tas tiek arī visai asi uzverts, un droši vien var runāt par atšķirīgām mentalitātēm, jo parādības literatūrā tur izraisa ļoti asas diskusijas. Tā savulaik bija ar Jurgas Ivanauskaites romānu *Ragana un lietus*, kurš pārkāpa katolicisma kultūras robežas, vai Sigita Paruļska romānu *Trīs sekundes debesu*, kurā, pārkāpjot nacionālās kultūras priekšstatus, tika parādīta 60. gadu paaudzes vīriešu padomju armijas pieredze un tās nospiedumi domāšanā un valodā. Joprojām ceru, ka Latvijā izdos ar Baltijas asamblejas balvu godalgoto Sigita Paruļska romānu *Tumsa un partneri* — par lietuviešu iesaistīšanos holokaustā no lietuvieša skatpunkta.

Šādu drosmīgu literāru piemēru latviešiem nav, nemaz nerunājot par skandāliem saistībā ar dažādu vēsturisku faktu izcelšanu un interpretāciju. Varbūt mums ir cita mentalitāte, bet varbūt literāram tekstam nepievēršam tik lielu uzmanību, lai tas spētu savīļņot plašāku sabiedrību.

Vai latvieši, igauņi un lietuvieši savā literatūrā totalitārisma traumas izstrādājuši atšķirīgi?

Ja notikušais ilgstoši noklusēts, pirmās izpaušmes pēc laika nobīdes būs līdzīgas. Tieši šie psiholoģiskie mehānismi ir liecinājumu literatūras pamatā. Pirmie vēstījumi par izdzīvošanu holokaustā vai izsūtījumā, vai koncentrācijas nometnē būs veidoti pēc apmēram vienādas shēmas. Kad šis process izdzīvots, var sākties brīvāka notikušā interpretācija, mākslinieciski atšķirīga pārrādīšana, kas pilnvērtīgi iespējama tikai nākamajā vai pat aiznākamajā paaudzē.

Šajā ziņā baltiešu literatūras ceļi ir apmēram līdzīgi, atsevišķi etapi kādā zemē tiek izdzīvoti mazliet agrāk, kādi vēlāk. Piemēram, izsūtījuma atmiņu literatūras vilnis Lietuvā norima agrāk nekā pie mums, jo bija vēl intensīvāks. Tad to pārņēma nacionālo partizānu literatūras vilnis, kas tik blīvā veidā pie mums nav izpaudies. Literāro dekonstrukciju par šo tēmu, kas vērojamas Marjus Ivaškeviča romānā *Zaļie*, mums nav vispār.

Vai literatūra ir spējusi šīs dziļās traumas

Lasīšana bija pavisam normāla laika pavadīšana, mūsu paaudzes bērnība ar to bija īpaša

pārvarēt?

Visspilgtākais piemērs ir holokausta liecinājumu literatūra un dažādas tās modifikācijas. Tās eksplozīvās izpaušmes dažas desmitgades kopš 1945. gada ir psiholoģiski pamatotas. Pēc ilgstošas, masveidīgas un tiešas šīs traumas komunikācijas notikušo ir iespējams ietvert postmodernas spēles un pat ironijas formā, tāpēc 21. gadsimta sākumā Rietumu pasaulē ir vērojams holokausta literāro un kultūras interpretāciju bums visdažādākajās formās, tajā skaitā komiksos. Šie procesi parāda acīmredzamu pēctecību un likumsakarības.

Vai pētniecība ietekmēja arī tavu personisko attieksmi pret vēstures notikumiem?

Iedziļinoties aprakstītajās cilvēku sāpēs, sagrautajās dzīvēs, sāku domāt par savas paaudzes atbildību. Par to, ka mums nav tiesību vēsturi ignorēt, mūsu pienākums ir par to atgādināt. Kaut vai lai saprastu, ka mēs esam bijuši pasargāti no globālām traģēdijām, bet tik vienkārši varam pie tādām nonākt atkal.

Mūsu kritiskā domāšana nereti ir iemigusi. Klausot visam, ko mums saka, pavisam nemanot varam nonākt tiktāl, ka vairs neuzdodam jautājumus par savas rīcības pareizumu. Kā savulaik vienas varas pārstāvji lika nodot ebrejus, citas — padomju režīmam nevēlamus ļaudis, un tas arī tika darīts, dažkārt baidoties par sevi, bet dažkārt vienkārši nedomājot, neanalizējot — kāpēc? Ir rīkojums, un likumpaklausīga persona tam pakļaujas. Nedomājot, vai tas atbilst viņa ētiskajiem priekšstatiem. Tas, manuprāt, ir galvenais iemesls, kāpēc šodien ir jārunā par notikušo totalitārisma apstākļos.

Izskan viedoklis, ka mums nevajag turpināt peldēt pagātnes sāpju jūrā. Piekritu, bet ir svarīgi apzināties, ka šī jūra ir plaša, neizsmejama un tajā ir gūstamas mācības. Tas ir galvenais, kāpēc man gribējās par to rakstīt un runāt. Lielais jautājums ir, kuriem likumiem mēs paklausām — cilvēciskajiem vai augstākās kārtības, mūžīgiem likumiem? To aktualizē vēstures tematika literatūrā.

Kā tu nonāci līdz darbam Liepājas Universitātē? Kas tevi pamudināja studēt filoloģiju?

Literatūra mani ir interesējusi vienmēr. Biju vienīgais bērns, savās un vecvecāku mājās izlasīju pilnīgi visas grāmatas neatkarīgi no piemērotības vecumam. Lasīšana bija pavisam normāla laika pavadīšana, mūsu paaudzes bērnība ar to bija īpaša.

Studiju laikā šī interese turpinājās, un tālāko man vienmēr kāds ir ieteicis. Biju studente, tad kādi no maniem mīļajiem pasniedzējiem bija izdomājuši, ka es varētu strādāt augstskolā. Ja saskata manu piemērotību, esmu gatava mēģināt. Bet šaubu ir bijis daudz. Ilgus gadus iekšēji esmu pretojusies akadēmiskajai videi.

Taču šobrīd esmu ļoti pateicīga, ka esmu spējusi savas šaubas pārvarēt un būt tur, kur man jābūt. Tas notika pakāpeniski, kad pārliecinājos, ka

spēju studentiem ko dot. Arī zinātnē tāpat — pirmie raksti jau nedod gandarījumu. Bet pamazām pienāk brīdis, kad saproti — tu vari, sāk izdoties, rodas brīvības sajūta.

Kāds ir tavs skatījums uz humanitāro zinātņu nozīmi Latvijas sabiedrībā? Nereti izskan viedoklis, ka mūsdienās tās nav pietiekami novērtētas.

Ja izmanto formālos pētniecības vērtēšanas kritērijus, var teikt, ka humanitārās zinātnes ir marginālas, jo starptautiski citējamās datubāzes pamatā ir orientētas uz eksaktajām zinātnēm. Pētniecības kvalitāti šobrīd nosaka tieši starptautiskā citējamība, bet humanitāro zinātņu pārstāvjiem nav tik plašu iespēju tajās publicēties, nepieciešams arī finansiāls segums.

Nozīmīgākais devums ir monogrāfijas. Diemžēl formāli tās netiek augstu vērtētas, lai gan ar tām izglīto plašāku sabiedrību, un tā ir forma, kādā funkcionē zinātnes valoda.

Ja orientējamies tikai uz starptautiski augsti novērtēto zinātnisko vidi, tad pilnībā atraujam zinātni no vietējās sabiedrības — nodarbojamies ar stikla pērliņu spēli, ko Hermanis Hese aprakstījis savā antiutopijas romānā. Stikla pērliņu spēles metaforā zinātne darbojas pašpietiekami, bez sasaistes ar reālo dzīvi. Romāna beigās spēles meistars tomēr atgriežas pie viena bērna skološanas, jo tas dod lielāku jēgas sajūtu nekā savu zināšanu izplatīšana šaurā, elitārā, no realitātes atrautā vidē. Būtu skumji, ja pēc gadiem mēs apjēgtu atrautību no humanitāro zinātņu izpētes pamatobjekta — cilvēka.

Vai šodienas studenti principiāli atšķiras no agrāko gadu studentiem?

Students vienmēr ir sava laikmeta cilvēks. Visticamāk, 90. gadu studenti spēja izlasīt apjomīgākus tekstus. Šodien dzīvojam interneta vidē, uztvere ir fragmentēta, virspusēja. Ja cilvēka domāšana ir mainījusies, tas nozīmē, ka arī pedagoga pieejai ir jāmainās. Nevar strādāt vienā veidā 20 gadus no vietas. Ja mainām pieeju, viss ir kārtībā. Šodienas studenti tieši tāpat grib kaut ko pamatīgu izdarīt, sevi apliecināt. 90. gados ar studentiem nenotika tik dziļas un būtiskas sarunas, diskusiju prasmes tikai sāka attīstīties. Bija stingrs lekcijas rāmī, attiecību formāts.

Iespējams, bāzes kultūrlāni mūsdienu studentiem ir plānāks, jo informāciju var iegūt jebkurā brīdī un nepieciešamība uzkrāt zināšanas šķietami nav tik izteikta. Savukārt studenta radošā domāšana un savstarpējo saikņu veidošanas prasmes ir pieaugušas. Informācijas sabiedrībā svarīgi, lai zināšanas mēs spējam likt lietā.

Tevis izveidotajai rakstniecības maģistra studiju programmai šogad jau desmit gadu. Kā šī ideja radās?

Biju gana daudz pētījusi Eiropas piedāvājumu, ieraudzīju mūsu augstākajā izglītībā brīvu nišu. Eiropas studiju programmās radošā rakstīšana savienota ar akadēmisko izglītību — tas šķita at-

Atšķirībā no citām kultūras formām literatūra pandēmijas apstākļos paliek pilnībā iespējama

bilstošāk nekā Amerikas modelis, kurā programmas orientētas uz ātrāk sasniedzamu rezultātu. Nevienam no modeļiem neņemu kā klasisku paraugu, bet mēģināju saprast, ko vajadzētu tieši mums.

Jaunās programmas pamatideja bija savienot akadēmiskās zināšanas un profesionālās prasmes, kas tik nepieciešamas, darbojoties literatūrā. Vienmēr atgādinu, ka mūsu mērķis nav izskolot rakstniekus, bet gan palīdzēt iegūt nepieciešamās zināšanas un prasmes.

Mēs sākam ar trim izcilām studentēm. Tagad varam lepoties ar Sabini Košeļevu, Rasu Bugavičuti-Peci, Ēriku Vilsonu un daudziem citiem, kuru vārdi zināmi arī publiskajā telpā. Absolventi ir teikuši, ka rakstniecības studijas bijis būtisks grūdiens viņu tālākajai darbībai, bet es nekad neapgalvoju, ka programma ir izšķirošais faktors absolventu panākumos.

Kvalitatīvas studijas, manuprāt, nozīmē kvalitatīvu studiju procesu. Šajā jautājumā pašlaik gan dominē pavisam citāds uzskats, un kvalitāte tiek identificēta ar kvantitāti. Vai tā ir pareizi, varam pārbaudīt, apzinot tos studentus, kuri klausījušies lekcijas 50 cilvēku auditorijā, un tos, kuri studējuši 10–20 studentu grupā. Rakstniecības studijās ik gadu ir mazāk par 20 studentiem, un tas ir optimālais daudzums. Ar lielāku skaitu vairs nav iespējamas individuālas sarunas, diskusija ir apgrūtināta. Manuprāt, tieši savstarpēji ieinteresētā un jaudīgā studiju procesa dēļ rakstniecības studijas ir pieprasītas.

Medijos regulāri parādās tavas recenzijas par jaunākajām latviešu autoru grāmatām. Kā tu izvēlies, kurus darbus analizēt?

Ja man ko piedāvā un es izvērtēju, ka to spēju, tad piekritu. Recenziju rakstīšana mani mudina iepazīt jaunāko oriģinālliteratūru. Nākas domāt arī par plašāku kontekstu, jo nevar vienu tekstu izraut no kopējās panorāmas.

Kāds ir tavs iespaids par šodienas procesiem latviešu literatūrā?

Prozā skaidras tendences joprojām iezīmē Gundegas Repšes rosinātie projekti. Tie ir palīdzējuši fokusēt uzmanību arī pētniekiem, tikai jāuzmanās, lai līdzās dominējošajām tendencēm nepazaudējam tās, kas ir ārpusē. Ar pētniecības un kritikas palīdzību arī ir iespējams vienas parādības izvīzīt centrā, citas atstāt perifērijā. Tā ir procesa apskatnieku atbildība – nepazaudēt kopskatu un izcelt būtisko.

Pašlaik latviešu prozā ir daudz jaunu, interesantu parādību, aktualizējies isprozas žanrs, līdzās vēstures tematikai sākam ieraudzīt arī šodien. Ir svarīgi, lai katram lasītājam būtu kas lasāms – vai tie ir biogrāfiskie romāni, psiholoģiskie stāsti vai ironiska literāra dauzišanās –, galvenais, lai ir plašs piedāvājums.

Vai mūsdienās ir dzīva tāda parādība kā provinces sajūta?

Mūsdienās provinciālisma izpratne ir mainī-

jusies, tas vairs nav ģeogrāfisks jēdziens. Runājot par literatūru un tās pētniecību, jāorientējas uz Latvijas literāro telpu, kurā reģionam nav izšķirošas nozīmes – radišanas process var notikt Liepājā, Rīgā vai Madonā, bet rezultāta mēraukla ir kvalitāte.

Reģiona kultūras un literatūras pētniecība gan ir aktuāla, jo tā parāda atšķirīgo un ir nenovērtējama identitātes nostiprināšanā, tomēr iekļaujama kādā plašākā salīdzinošā kontekstā. Tā nosacīti lokālo, piemēram, Kurzemes kultūras mantojumu, var pacelt plašāka vispārīguma un unikalitātes līmenī. Tāpēc nenovērtējami būtiska ir universālas augstākās izglītības, pētniecības un kultūras institūciju pastāvēšana reģionos, kas tieši šobrīd augstākās izglītības reformu un arī pandēmijas ietekmes dēļ ir apdraudēta. Šo institūciju iznīcināšanas centieni parāda skaidru monocentrisma pieeju, savas nacionālās unikalitātes noplicināšanu un īstermiņa domāšanu.

Kāda, tavuprāt, būs pēckovidlaika sabiedrība?

Latvijā eksistenciālā līmenī pašlaik var runāt par individuālajām, nevis kolektīvajām traumām, kas skārušas Itālijas un Spānijas sabiedrību. Tomēr viena grupa – skolēni un studenti, kuri piedzīvo klātienē mācību, studiju un interešu izglītības atkārtotu pārtraukumu – jau tagad ir pakļauta zināmām izmaiņām. Ja tā turpināsies ilgstoši, tas ietekmēs jaunās paaudzes domāšanu.

Negatīvais faktors – zaudēs tās studiju jomas un interešu izglītība, kur ļoti būtiska ir klātienē un pilnvērtīga sadarbība. Attālinātajā vidē samazinās personības ietekmes spēks, nav enerģētiskās apmaiņas, nav iespējamas dziļas diskusijas. Līdz ar to var zaudēt jēgas sajūtu, varam zaudēt unikālāko, kas mums ir! Arī rakstniecības studijas var zaudēt lielu daļu savas būtības.

Pozitīvais varētu būt tas, ka jaunatnes apziņā mazinās sacensības gars, paštrinājuma un prasību radītais stress, kas sabiedrībā jau bija gluži hipertrofēts, pat skolas bērniem.

Atgriešanās pie grāmatu pasaules, identificēšanās nepieciešamība, domāšana par dzīvi – tie ir cilvēka individuālās un mazāk steidzīgās dzīves prieki. Atšķirībā no citām kultūras formām literatūra pandēmijas apstākļos paliek pilnībā iespējama, un uzrakstītais vārds var būt divtik auglīgs.

Tu ļoti daudz strādā. Kā to visu var paspēt? Tu strādā naktis vai dzīvo ļoti stingrā režīmā?

Es dzīvoju tā, kā man patīk. (*Smejas.*) Man ir svarīgi izbraukt ar riteni, izstaigāties, paskriet. Varu vienlaikus vāriet zupu un rakstīt monogrāfiju. Un tā arī daru. Skrienot, staigājot, grābjot lappas, izdomāju visu to, ko pēc tam atliek sakārtot saistītā tekstā. Varu strādāt arī, epizodiski sarunājoties ar apkārtējiem. Nenoslēdzos ziloņkaula tornī, nekad neatņemu sev miegu un svaigu gaisu. Taču esmu ļoti lēna rakstītāja, smejos, ka neviens cilvēks neraksta tik lēni kā es, ik teikumu pārdomājot vairākas reizes. ■

Ivars Šteinbergs

Tehniskā apskate

Eduards Aivars. *Dzejoļu remonts. Neputns, 2020.*

Ivars Šteinbergs (1991) raksta dzeju, atdzejo, publicē literatūras kritiku. 2018. gadā ieguvis maģistra grādu salīdzinošajā literatūrzinātnē Nujorkas štata universitātē Binghamtonā (SUNY, Binghamton), šobrīd studē doktorantūrā Latvijas Kultūras akadēmijā. Strādā Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūtā. Gada nogalē gaidāms pirmais dzejas krājums *Strops*.

Eduarda Aivara desmitais dzejas krājums *Dzejoļu remonts* iznāk laikā, kad latviešu dzejā notiek aizraujošas pārmaiņas – sevi piesaka debitantu paaudze, kurā netrūkst spilgtu rokkrastu. No Raimonda Ķirka pašrefleksīvās valodas līdz Laura Veipa valodas neērtumam, no Elvīras Bļomas mutuļojošiem uzskaitījumiem līdz Lotes Vilmas Vitiņas isajām rindām. Daži ievērojami vidējās paaudzes pārstāvji maina savu poētisko taktiku un (visticamāk, iespaidojoties no Eināra Pelša) pievēršas konceptuālākai rakstībai – te galvenokārt domāju Kārli Vērdiriņu un Annu Auziņu. Aivara un arī vecākā dzejnieku paaudze (ar atsevišķiem izņēmumiem) šajās pārmaiņās piedalās pasīvi vai nepiedalās nemaz.

Tādējādi Aivara krājums nepārsteidz, jo autors ikdienas vērojumus un pieskārienus milestības tēmai turpina rakstīt sev raksturīgajā manierē, spēlējoties ar formas nepabeigtību (visbiežāk isajos dzejoļos), lietojot viegli smeldzīgu ironiju un tēlus, kas tradicionāli netiktu saukti par poētiskiem.

Krājumā turpināta divās iepriekšējās Aivara grāmatās *Parādības* (2016) un *Sakvojāzs* (2011) sāktā tradīcija dzejoļiem likt garus nosaukumus. Tomēr Aivaram nav jāuztraucas par iešanu līdzī laimam un par to, ka jaunākā grāmata neiezīmē krasas pārmaiņas viņa radošajā rokkrastā – tas jau kopš 90. gadiem uzskatīts par provokatīvu, progresīvu un laikmetīgu. Lai arī mūsdienās atsevišķas stila niansas varbūt tādas vairs nav, laikmetīgums viņa dzejā nav zudis.

Jaunākajā krājumā, šķiet, rūpīgāka bijusi tekstu atlase, tas ir koncentrētāks un trāpīgāks. Iespējams, *Dzejoļu remonts* ir savāktākais Aivara darbs kopš *Sāras milestības* (2008). Pat dzejoļi ar

gariem nosaukumiem, taktiski izkaisīti pa visu krājumu, pārsvarā nāk par labu grāmatas veselībumam, agrākos krājumos šie dzejoļi atstāja tikai neveiksmīga joka iespaidu.

Krājuma kompozīcijā iederas arī iso dzejoļu cikls *Dzejoļu remonts*, dzejas rindas kalpo par epigrāfiem.

Aivars raksta brīvajā pantā, tomēr šāds apgalvojums var radīt maldīgu priekšstatu par viņa dzeju – izplūdušā verlibrā rakstīti teksti mūsdienās raksturīgi jauniem autoriem. Viņa labākajos dzejoļos brīvajam pantam ir stingras formas: jaudīgākās rindas lielākoties ir līdzīgā garumā, kas veido noteiktu ritmu, un gandrīz katrā brīvā panta dzejoļi ar pārliecinošu mērķtiecību parādīts kāds uzmanību un iztēli piesaistošs tēls. Tāpat tekstam piemīt iekšējā dramaturģija, kas visspilgtāk izpaužas garākos dzejoļos: Aivars dzejoļi sāk ar ikdienišķu ainu, apaudzē ar ko personīgu, līdz beidzot noslēdz ar negaidītu pavērsienu.

Uzskatāms piemērs ir viens no krājuma spēcīgākajiem darbiem, kas sākas pavisam sadzīviski: «Manam tēvam šodien dzimšanas diena.» (83) Tomēr dzejoļa gaitā izvērstās tēva un dēla attiecības uzlādē tekstu, piešķir tam emocionālu spriedzi: «Kad man bija divdesmit trīs, biju pie viņa Cēsīs un teicu: / «Papu, nu es arī esmu ārstējies no dzeršanas.» / Viņš klusēja. Un pēc mēneša nomira.»

Noslēgums, kas nāk kā atbrūņojoša un – Aivaram mazāk raksturīgi – no ironijas slāņiem attīrīta atzišanās, sniedz neparedzētu un sāpīgu vēsti: «aizsūtīju tēvam vēstulē savu spermu ar vārdiem: / «Es gribu tev atdot parādu. Man nekā no tevis nevajag, tēt.»» Šis dzejoļis ir krājuma ģimenisko attiecību tēmas kulminācija, kurā liriskā balss, atdevusi godu priekšgājējiem citos tekstos («Manu latviešu valodu sauca... tēvsmāmiņa» (52)), beidzot pasludina neatkarību.

Neatkarība Aivaram ir būtiska ne tikai individuālā, bet arī valstiskā līmenī. Lai arī grāmata nav izteikti politizēta, nozīmīga tās dimensija ir veltīta Latvijas sociālekonomiskajiem apstākļiem un latviskajam kolorītam. Reizēm tas pasniegts caur smaidu, piemēram, dzejoļi par *Tumša nakte, zaļa zāle* atskaņošanu telefona sarīkojumā, gaidot operatoru (9), citkārt – sirsnīgi (viens no dzejoļiem par latviešu kultūrā svarīgām norisēm veltīts Vestarda Šimkus koncertam – «Kad gājēji atjēdzas / Ir jau cita diena / Viņi tiecas iet atpakaļ / Kā uz garderobi pēc mēteļiem / Taču nevar» (41)). Dzimtenes specifiskas tēma arī nav jaunums Aivara repertuārā, bet, kā jau minēts, dzejnieks acimredzot nejut vajadzību savā rakstībā ko mainīt. Pēc novitātēm kārie lasītāji varbūt būs mazliet garlaikoti, bet talanta cienītāji drīzāk jūsmos. Aivars uzticas savam rokkrastam, kā latvietis uzticas apskretušajam, bet mīļajam folksvāģena golflīnam. ■

Ineta Lipša

Spilgtas atmiņas par padomju realitāti

Alfrēds Stinkuls. *Mati sarkanā vējā. Patiesa teiksma. Kultūras mēdzmenta centrs Lauska, 2020.*

Šopavasara izdotajās Alfrēda Stinkula atmiņās par dzīvi padomju Latvijā aptverts laiks no 60. gadu beigām, kad viņš mācās Anrī Barbisa 11. vidusskolas (Franču liceja) pēdējā klasē, līdz 1986. gadam, kad, apprecoties ar ārzemju latvieti Māru Strautmani, istenojas gadiem kaldinātais plāns par tikšanu ārā no padomju valsts un pilsonības. Šī grāmata ir 1988. gadā Stokholmā izdotās apceres *Īkšķojot pa Latviju. Ceļojumu piezīmes* turpinājums.

Jūrmalnieks Kaspars Aleksandrs Irbe (1906–1996) savā privātajā dienasgrāmatā 1969. gada 14. augustā atzīmējis: «Stacijas atejā redzēju glītam jauneklīm ar gariem melniem matiem uz dzim. locekļa ietovētu «Cашa». Prasīja, par ko es smeļoties? Laukā to gaidīja meitene. Ielās redzami bieži ķēmīgi tērpi jaunieši ar bārdām utt. Rīgā redzēju meiteni un 2 puikas tērpušos puķainās sārta krāsas biksēs. Vienam bija kupla bārda un divaina maza cepurīte. Tie laikam mēģina atdarināt ārzemju hipijus.»¹

Tas ir pirmais ieraksts, kurā viņš piefiksējis garmatānus jauneklīus Rīgas publiskajā telpā, jauno vīriešu atšķirīgo izskatu uztverdamus kā ķēmību («garās pinkas, bārdas, divaini spilgtas krāsas, rožaini, puķaini tērpi, uz tievajiem stilbiem uzspilētas bikses»²). Gadu vēlāk Irbe atzīmē, ka redzējis «vienu no mūsu istajiem hipijiem» – garu jauneklī ar blondiem matiem līdz pat pleciem,

kuram mugurā bijusi puķaina, it kā mēbeļdrānas blūze un tādas pašas citas krāsas bikses³. Iespējams, tas teikts tieši par grāmatas autoru Alfrēdu Stinkulu vai kādu no viņa domubiedriem.

1970. gada 11. septembrī Stinkulu kopā ar draugu Vilni Veski uz ielas aizturēja privātā tērpti sabiedriskās kārtības sargi un aizveda uz Milicijas pārvaldi, lai pazemotu, abiem garos matus vardarbīgi noskujot. Nākamos 16 gadus pēc šī notikuma Alfrēds padomju istenību izturēja, izveidojot savu alternatīvo realitāti, ko balstīja uz vairākām ikdienas praksēm.

Pirmā – norobežot sevi no «pelēkā padomju cilvēka veida» (47), ataudzējot matus, jo «mūsu izskats» bija «neredzēta, neiedomājama uzdrīkstēšanās, plīķis «sabiedrībai», kauns ridziniekam (*rižanam*), huligānisms ar sabiedriskā miera traucēšanu, amorāls dzīves veids, narkomānija, nodevība un, visbeidzot, spiegošana» (42). Tajā iekļāvās sevis norobežošana no paša vecāku paudzes, neraugoties uz to, ka arī viņa tēvs Eduards Stinkurs nekādi nesimpatizēja padomju varai. (Obligātā militārā dienesta laikā tēvs ar citiem pušiem bija apspriedis nodomu atsacīties karot Korejas karā (1950–1953) un aiziet mežos. Kara tribunāls viņu notiesāja uz 25 gadiem ieslodzījumā, un vēl piecus gadus viņam bija aizliegts atgriezties Latvijā. Soda Alfrēda tēvs līdz atbrīvošanai 1956. gadā izcietā politiski ieslodzīto lēģerī Vorkutā, kur ieslodzītie strādāja ogļu raktuves pazemē. Starp citu, grāmatā publicētas retas fotogrāfijas – uzņemtas 50. gadu vidū lēģerī, kad Alfrēda mātei Agafijai atļāva atbraukt apciemot savu viru.)

Otra Alfrēda prakse bija dzīvošana Rietumu rokmūzikā, klausoties ārzemju radiostacijas, pārkot plates un mūzikas presi. Došanās ar stopiem uz tām nedaudzajām vietām, kur Padomju Savienībā uzstājās ārzemju rokgrupas. Arī tam bija politiska nozīme «ciņā pret padomijas trulumu un pelēcību» (93) – tā rokgrupas *The Doors* iespaidu raksturo Stinkuls. Ciņā šajā izpratnē bija «mūsu politiskā nostāja jeb pārliecība, nacionālisms vai, maigāk izsakoties, tautiskums, kas toreiz uz ielas nemētājās un bija grūti sameklējams» (214). «Man vienmēr ir gribējies mēģināt iebilst pret nebrīvi, apspiestību un padomju dzīves bezjēdzību,» raksta autors un 1981. gada 10. decembrī uzdrošinās stāvēt pie Brīvības pieminekļa «ar atsegtu galvu, melnu sēru apsēju ap roku» laikā no 1730 līdz 1735, kad «ap pieminekli bija visdzīvākā spēkratu un cilvēku plūsma» (276).

Trešā prakse, kas veidoja Alfrēda Stinkula alternatīvo realitāti, bija dzīvošana ārpus padomijas lauku ipašumā Mežuplejas Vidzemē, 112 kilometrus no Rīgas, ko viņš nopirka kopā ar domubiedriem un kur veidoja savējo kopienu, vienlaikus fiksējot izmirstošo Latvijas lauku postāžu un tajā palikušo ļaužu ikdienu.

Kopienas iekšējo dzīvi ļauj nojaust grāmatā ievietotās fotogrāfijas, kas savā ziņā kontrastē ar

Gribas vaicāt: ja nebija sekša – vai bija hipiji?

Ineta Lipša

tekstu. Tā laika alternatīvie jaunieši kailumu izmantoja kā estētiskās izpausmes instrumentu, tas zināms no pētījumiem par mākslinieka Andra Grīnberga hepeningiem, ko fotogrāfijās fiksējuši Atis Leviņš⁴ un Jānis Kreicbergs.⁵ Daži tādi attēli ir arī Stinkula atmiņu grāmatā, tomēr tekstā puķu bērni rādīti drīzāk kā aseksuālas būtnes (vientuļā frāze «satiku draugus, milēju meitenes» (317) ir pārāk lakoniska). Savukārt atziņa par to, ka «bērnu man nebija, lai gan varēja būt, bet mēs negribējām vergu sabiedrībā jaunus vergus» (231), seksualitāti ievieto reprodūktīvajā kontekstā. Atmiņās nav ar seksualitāti saistītu epizožu, bet, atsaucoties uz stereotipisko priekšstatu par hipijiem, tomēr gribas vaicāt: ja nebija sekša – vai bija hipiji?

Viena no alternatīvās dzīvošanas būtiskām blaknēm bija Valsts drošības komitejas darbinieku spiedietās – čekas darbinieku ierašanās dzīvesvietās, atkārtota izsaukšana un nopratināšanu ar mērķi atrast ieganstu saukšanai pie kriminālatbildības. Alfrēds Stinkuls apraksta pratināšanas norisi un vietas, kur tā notika, atstāsta dialogus. Būtiski, ka viņš nosauc iesaistīto VDK darbinieku vārdus.

Atainojot VDK panisko ņemšanos 1980. gadā, kad viņš ar draudzeni Ingūnu Galviņu savā dzīvoklī atrada VDK noklausīšanās ierīci, Stinkuls to salīdzinājis ar pēdējā VDK priekšsēdētāja Edmunda Johansona grāmatā *Čekas ģenerāļa atmiņas* (2006) sniegto notikuma versiju.

Vietumis Stinkula teikto papildina citi avoti, taču daža notikuma atstāstā jaušamas kļūdas. Piemēram, interesantā 1975. gada epizode ar kolēģi Baloža kundzi Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā, kura trūcības dēļ grib pārdot savas pirmskara laika grāmatas. Stinkuls dod mājienu par viņas identitāti divos īsos teikumos: «Vai ģenerāļa Baloža atraitne? Trāpīgs jautājums!» (172) Tomēr jāteic – ne visai trāpīgs, jo Latvijas armijas ģenerāļa Jāņa Baloža atraitne Elvira Balode bija mirusi jau 1965. gadā.

Attieksmē pret padomju realitāti Alfrēds ir gan ironisks, piemēram, «pakavējās atmiņās par pavadītām dienām, kuras tik žēlsirdīgi apspīdēja padomju saule» (41), «Miers virs zemes un partijai labs prāts!» (127), gan neslēpti pauz savu riebumu: «Celiet paši savu komunismu, sacientieties, pierderieties, izjājieties!» (110) un «tur pretī saulainai nākotnei aizsoļo kārtības sargātāju palīdzes vai piegulētājas – sekretāres» (278).

Dažviet lasītājam tomēr paliek neskaidrs, kurā gadā atmiņas vai to daļas uzrakstītas, tāpēc ir sarežģīti saprast, kur atrodas nošķirums starp notikumu un notikuma pierakstu. Vai, piemēram, tāds formulējums kā «man bija kauns par šo pūli, kas ir mana tauta» (127), «tos manus tautas pārstāvjus, kas bija tik dedzīgi komunistu mācības aizstāvji» (174) autors un viņa laikabiedri lietoja tolaik, kad piedzīvoja grāmatā minētos notikumus, vai arī tie radās vēlāk. Literatūras saraksts

Spilgtas atmiņas

liecina, ka autora domu gājienu ir ietekmējušas grāmatas, kurās laikabiedri un pētnieki par padomju realitāti ir sprieduši gan aktuālajā laikā, gan retrospektīvi.

Grāmatai lieti būtu noderējis zinātniskais redaktors – sākot ar to, ka tiktu paskaidrots tas, kas mūsdienās vairs nav vispārzināms. Piemēram, kādu no Rīgas ielām Stinkula domubiedri dēvējuši par Suņubulvāri (175) – šis fakts diemžēl nav saglabājies kultūras atmiņā.

Savukārt vārda «tuņejadec» ('liekēdis' – padomju jurisprudencē tā apzīmēja cilvēkus, kam ilgstoši nebija pastāvīgas darbavietas) tulkojumu latviski būtu derējis skaidrot ar tā nozīmi konkrētā laikposmā, kad šī sociālā kategorija pastāvēja un to skāra tiesiskas sekas. Skaidrojums arī ļautu saprast, kāpēc starp Stinkulu un viņa vecākiem radās paaudžu nesaprašanās, neraugoties uz tēva pretpadomju pieredzi.

Tāpat – kāpēc Alfrēda uzvārds nav Stinkurs, bet Stinkuls? Kad un kā Stinkuls iepazīnās ar Gunnāru Astru? Kā viņš sāka sarakstīties ar cilvēkiem ārzemēs? Kas bija sarakstes mērķis un saturs? Kādā veidā Stinkulam izdevās saņemt izsaukumu, kas teorētiski ļautu emigrēt uz Izraēlu? Kāpēc 1981. gadā VDK darbinieki viņu kopā ar Aināru Radoviciu aizturēja Tukumā, ko un ar kādu nolūku viņi tur darīja, kas viņus vienoja? Kāpēc padomju vara neļāva fotografēt vēstures pieminekļus? Kāpēc to fotogrāfijas bija nozīmīgi nogādāt ārpus Padomju Savienības?

Grāmata *Mati sarkanā vējā* ir lieliska ne tikai tāpēc, ka sniedz iespēju ieskatīties padomju sistēmai alternatīvās dzīvēs. Tā uzurda lasītājā vēlmi noskaidrot jautājumus, kurus bez Alfrēda Stinkula atmiņu iepazīšanas nemaz nebūtu iespējams uzdot. ■

¹ Kaspars Aleksandrs Irbe. *Dienasgrāmata*, 14.08.1969. Autobiogrāfiju krājums, nr. LFK Ak [47], <http://garamantas.lv/lv/collection/1197727/Diaries-of-Kaspars-Irbe>. Dienasgrāmata pagaidām nav publiski pieejama.

² Turpat, 20.07.1971.

³ Turpat, 27.08.1970.

⁴ Vilnis Vējš. *Nikni sižeti un seksuālā revolūcija*. Intervija ar Ati Leviņu. *Arterritory*, 30.08.2018.

⁵ Eižens Valpēters. *Nenocenzētie. Alternatīvā kultūra Latvijā. XX gs. 60-tie un 70-tie gadi*. Rīga, 2010. Ināra Kaija Eglīte. *Kliedziens starp āboliem. Piecdesmit gadu vēlāk. Tieši laikā*. Rīga, 2018.

Sintija Kampāne

Zudusī enerģija

Krišjānis Zelģis.
Skaistuma klātbūtne.
Neputns, 2020.

Sintija Kampāne (1989) ir dzejas kritiķe un dzejniece. Dzīvo Jēkabpilī. Strādā skolā. Ieguvusi maģistra grādu baltu filoloģijā, Latvijas Universitātē raksta disertāciju par Veltas Sņikeres liriku. Piedalījiesies Ronalds Briēža un Jāņa Rokpeļņa vadītajās dzejas meistardarbnīcās. Veido dzejas krājumu.

¹ M. Rižijs. *Nozīmīgākās dzejas debijas. // Latviešu literatūra, 2007–2015.* Rīga, LFMI, 2018. 252. lpp.

plūdumu zīmīgi ievirza participu klātbūtne, accentējot jau notikušas darbības vai paralēlus procesus poētiskās konstelācijas brīdī un padziļinot kādu dramatisku, drudzainu ainavu. Brižam Zelģa dzejas izteiksme atgādina Semjona Haņina vai Arvja Vigula dzejai raksturīgu bezkaislīgo retrospekciju. Dzejoļus raksturo arī zinātniskas un ikdienišķas izteiksmes montāža.

Dzejkrājuma kontekstā iespējams runāt pat par kolāžas paņēmiena izmantošanu, ko apliecina sarunas mišanās ar noklusējumu apvienojumā ar blakus piezīmēm. Līdzās neidentificējamām personiskām asociācijām (Ritas tēls, Fogeles jaunkundze, Lote u. tml.) dzejā «iešifrēti» veltījumi kultūrtēliem (dzejniecei Nastjai Deņisovai, apakšpulkvedim Staņislavam Petrovam, aģentam Raineram Rupam, amatierpilotam Matiasam Rustam), vēsturiskas epizodes (Ludzas degšana 1938. gadā) un tehniskās, zinātniskās pasaules alūzijas (Fermi paradokss). Šo tēlu fāsādes veidojas ap ticēšanas un zināšanu trauslo atskārsmi. Dažkārt dzejoļi atsedzas kā refleksijas par kādu reāliju vai kā pieļāvums bez notikuma un secinājuma, tādējādi radot atsvešinātības un tukšuma noskaņu. Jāpiebilst, ka Mariāns Rižijs ir uzsvēris autentisko Zelģa dzejas «es», kam piemīt «lielāka identifikācijas pakāpe ar autoru», turklāt «ikdienas dzīves realitātei (..) ir uzlikts plānāks literārā pastarpinājuma filtrs»¹. Tas var izskaidrot dzejā klātesošo personisko kodu, kas rada pat hermētisku efektu.

Vēl vienu nozīmīgu slāņojumu veido krājuma nosaukums. Tajā ietvertais apgalvojums gluži kā fizisks jēdziens tiek definēts dzejoli *žesti* – «skaistuma klātbūtne / ir nesarunāt mulķības» (81). Seko paskaidrojums: «pirms izgāju uz ielas izventies / izteicu autoram atzinību / vienlaicīgi uzsverot / paša žesta tukšumu» (81). Tas var atgādināt Čārlza Bukovska dzejā lietoto skaistuma nonivelēšanu jeb īpašu neglītuma estētiku. Bet šajā dzejoli «tukšuma» nostāšanās blakus «skaistumam» faktiski nozīmē abu kategoriju vienādošanu. Zelģa dzejkrājumā tukšums ir kā virsma, zem kuras jaušama daudzveidīga destrukcijas un konstrukcijas mītuve. Skaistuma savādošanas rezultātā var runāt par humāno norišu priekšmetiskošanu, kas izpaužas, piemēram, sastatījumā «ķermenis žūst slinki / kā iepuvis dekšis» (8). Dzejas «es» dažkārt netic tam, ko redz, turklāt salīdzinājumos un metaforās Zelģa dzejas «es» izdzīvo realitāti ironijas vai noguruma noskaņā, novēršot lirisku pacilātības, dziļa pārdzīvojuma izpausmes.

Pieredzes iztukšošanās, notecēšana, determinisms, novērtējuma trūkums, neziņa, paļāvība bezjēdzības priekšā – daži tematiskie «zvaigznāji», kas rotē Zelģa jaunajā dzejas krājumā. Nedaudz aizelsies, nedaudz cinisks, nedaudz cerīgs dzejas «es» lasītājus ved prom no krasta, no ostas, no mākslīgas kārtības uz vietu, kur «atbildes neraisās» (90). Nav ērti tur būt. ■

Ieva Lešinska

Augšā pasliets vidējais pirksts

Čārlzs Bukovskis.
Kodiens. Neputns, 2020.

Ieva Lešinska (1958) ir tulkotāja un publiciste. Studējusi Latvijā, ASV un Zviedrijā. Bijusi redaktore Radio Brīvā Eiropa Minhenē, Latvijas Bankā, žurnālā Rīgas Laiks. Daudz atdzejojusi latviešu dzeju angliiski. Lielbritānijā izdots Aleksandra Čaka, Kārļa Vērdiņa un sešu dzejnieku izlases un Paula Bankovska romāns 18, Amerikā – Ingas Gailles dzejas krājums.

Lasītājiem laimējies, ka Čārlzs Bukovskis pie viņiem ieradies tieši ar izdevniecības *Neputns* melno grāmatiņu *Kodiens*. Grūti iedomāties labāku Bukovska atdzejojātāju par Jāni Elsbergu – viņa tulkotāja kontā jau ir Bukovska prozas darbi un līdz ar to pieredze ar konkrēto izteiksmes veidu un poētiku, turklāt viņš labi orientējas amerikāņu literatūrā, kas sarakstīta nosacīti no 20. gadsimta 50. līdz 80. gadiem, – tulkojis Kurtu Vonnegūtu, atdzejojis dažu labu «bīta paaudzes» (Ginsbergs, Keruaks, Snaiders, Korso, Fērlingeti u. c.) darbu.

Bukovskim ar bītiem kopīgs šķiet kredo, ko iepriekšējā gadsimtā bija formulējis Arturs Rembo: dzejnieks kļūst «gaišredzīgs», ilgstoši «pārkārtojot» (laužot, graužot) apziņu un dodot vaļu visumšākajām dziņām, kuras sabiedrības lielākā daļa (lasi: Selindžera *phonies*, E. E. Kamingsa *most-people*) uztvers kā apdraudējumu komfortam un nosodis. Rembo nomira 34 gadu vecumā, dažs labs no bītiem nenodzīvoja daudz ilgāk, taču tie, kuriem tas izdevās, kļuva par relatīvi plašas sabiedrības atzītiem literātiem. Lai arī Bukovskis vismaz pēdējos 20–25 mūža gadus bija materiāli labi nodrošināts, viņš turpināja rakstīt ar tādu pašu trūcīga, starp padibenēm mītoša ārpusnieka degsmi kā tad, kad bungoja pa rakstāmmašīnas taustiņiem dažādās Ņujorkas, Filadelfijas un visbeidzot Losandželosas pašobelēs.

Var slavēt Jāņa Elsberga gaumes izjūtu – viņam izdevies atlasīt darbus, kas veido kodoģīgu, reprezentatīvu izlasi. Ņemot vērā darbu autobiogrāfiskumu, šķiet, attaisnojusies arī krājuma kompozīcija, «izsekojot liriskā varoņa dzīves gaitām no bērnības līdz pēdējām dienām». Bukovskis gan lielā mērā paliek nemainīgs – vienkārša, gandrīz banāla valoda, isas rindas, demotiska sintakse, bet (labākajos darbos) arī kāds pārsteigums (sirreāls tēls, negaidīts domas pavērsiens vai lēcienis), kas to visu padara baudāmu vai vismaz pieņemamu. Parupji tēlaini izsakoties, nav ne mazgadīgu šļupstu, ne veca vīra čāpstināšanas, ir tikai jauneklīgi bravūrīgs un ne-

samierināms dumpīgums kā pastāvīgi gaisā pasliets vidējais pirksts.

Nevar nepieminēt vēl vienu elementu, kas latvisko *Kodienu* padara jo vērtīgāku. Tas ir Andra Brežes dizains: baltie, kā ar pirkstu vilktie, mazliet grīļīgie nosaukuma burti un mazā, sirsniņā glāzīte uz vāka (tā, arī dubultodamās un trīskāršodamās, ievada katru no izlases nodaļām) – vienkārši, intīmi, mazliet bērnišķīgi un autora pasaules uztverei visnotaļ atbilstoši.

Esmu no tiem, kuriem ļoti patīk bilingvāli dzejas krājumi. Bukovska gadījumā tas gan nav tik svarīgi, jo – «pie velna formu» (un klasiķus), kā īsi un asi rezumējies dzejnieks. Tomēr recenzentam salīdzināšanas iespēja ir svarīga, nācās izmantot arī atdzejojātāja palīdzību. Piemēram, beidzot izdevās oriģinālā atrast *Mitrenes* (20), angliiski – *woodlice*, apaļgais kustonis, kas mēdz dzīvot zem pūstošiem dēļiem un citās mitrās vietās. Izrādījās, ka patiesībā Bukovska bērnības atmiņas ir par tēva neiecietību pret mājā ieraudzītajām ašajām sudrabzivtiņām jeb sudrabainajām zviņņēm (*Lepisma saccharina*, angliiski *silverfish*), kas atgādina siciņas ķirzakas. Nozīme tam galvenokārt tāda, ka šim būtnēm līdzīgs esot izskatījies pats Bukovskis seniors zārkā. Tad drukns un riebiģis kā mitrene vai siks un riebiģis kā zviņņene? Pie faunas tēmas – īsti nesaprotu, kāpēc zelta zivtiņai (*goldfish*, 94) jāpārvēršas par «karūsiņu». Skan mīlīgāk? Vai tāpēc, ka viens vārds?

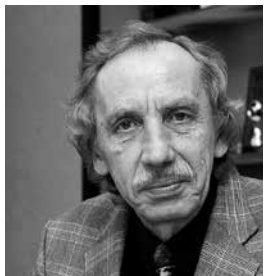
Veiksmīgi atradumi izdevušies idiomu un Amerikas reāliju un slenga atveidē (*fuck around* – čakarēties, *tough* – asais, *sharp* – stilīgs, *screw-game* – dzīves drāte, *blubber* – puņņāt, *any slob* – katrs pālis, *dullards* – truliķi). Varu piekrist rusicismu «bļin» (atveidojot *fuck*, *holy shit* u. tml. izsaucienus) un «bomzis» lietošanai, jo tie patiešām šķiet integrējušies latviešu žargonā uz palikšanu, un acs tiem šādā kontekstā slid pāri. Taču «rasols» (188) nu gan amerikāņu publikai nav pazīstams, un parastā pikniku ēdmaņa ir vācu ieceļotāju ieviestie kartupeļu salāti. Būtiski, ka vecsmātes gāzu problēmu (18) izraisīja tieši *sauerkraut* – skābi kāposti, nevis vienkārši kāposti, jo tā ir atsauc uz viņas izcelsmes zemi Vāciju. Samulsiņāja Jānim neraksturīgais burtiskums, tulkojot *straight razor* kā «taisnu skuvekli», nevis bārdas nazi. Dzejoli *Pēdējā likme uz diviem labiem zirgiem* (92) noticis pārpratoms ar likmi, pēdējo 50 dolāru vietā runājot par «pēdējo pusdolāru», kas tad padara visai bezjēdzīgu visu pārējo tekstu.

Piekasīšanos vēl varētu papildināt ar iebildumiem pret nevajadzīgu piederības vietniekvārdu («skatos uz saviem nagiem» u. tml.) lietošanu, Venisbičas (*Venice Beach*) pārvēršanu par Venisbiču un tamlīdzīgiem sīkumiem. Tomēr lasītājs, kurš vienkārši lasis *Neputna* izdoto *Kodienu*, sajūtīs gan Bukovska asos zobus, gan to, ka no dažā dzejoļa gandrīz burtiski vēdi alkohola dvinga, un viņam diez vai traucēs kāds no šeit minētajiem trūkumiem. ■

Jānis Zālītis

Jānim Ziemeļniekam dzimšanas dienā

Jānis Zālītis (1951) ir literatūrvēsturnieks, filoloģijas doktors, strādā Memoriālo muzeju apvienības Raiņa un Aspazijas muzejā. Pētniecisko interešu lokā — Raiņa un Aspazijas literārais mantojums, Ļeva Tolstoja kontakti ar latviešiem, Latvijas 20. gadsimta 20.—30. gadu dzeja un proza, grāmatniecības vēsture.

Ar Andra Zeibota apjomīgo romānu *Krauklis* aizsācies Gundegas Repšes rosinātais latviešu prozas un literatūrzinātnes mijiedarbes projekts *Es esmu...* (izdevējs — *Dienas Grāmata*). Un jau pirmā šīs sērijas grāmata uzskatāmi apliecina radošās ieceres pamatojumu, proti, *Krauklis* ir mākslinieciski augstvērtīga literatūra, tomēr tā pat necenšas skatīt dzejnieka Jāņa Ziemeļnieka (25.12.1897.—18.07.1930.) tēlu literārās kopainas mērogā, saskarsmē ar domubiedriem un oponentiem, nemēģina meklēt to vēstījuma rakursu, ko agrāk dēvējām par biogrāfisko vai dokumentālo žanru. No literatūrpētnieciskā skatpunkta Ziemeļnieks atklājas kā visai kolorīta un daudzpusīga personība, kuras klātbūtne latviešu kultūrā pastāvīgi jūtama nu jau ilgāk par gadsimtu. Turpinot darbu pie monogrāfijas par Jāni Ziemeļnieku, arī tapa šī vēstule.

Sveicināts, vārdabralī!

Par spalvasbrāli Tevi neuzdrošinos uzrunāt, kaut vienotru rakstiņu esmu sacerējis un nu pūlos ar grāmatu par Tevi.

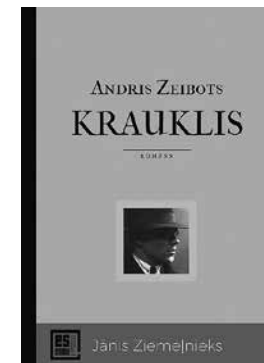
Dzeja tagad gan vairs nav tādā vērtē kā agrāk. Kopš tā laika, kad Tu vasarās viesojies pie māsas Alīdas Valmierā, ģimnāzistēm, kuras par to uzzinājušas, ieviesies paradums vasarās atvērt logus un lūkoties laukā: kas zina, varbūt atkal pa pilsētas ielu ies kāds dzejnieks? Tad jau Tevi it labprāt drukāja gan Benjamiņi *Jaunākajās Ziņās* un *Atpūtā*, gan Kārlis Egle *Latvju grāmatā*, gan Kārlis Skalbe *Piesaulē*, gan Jānis Grīns *Daugavā*. Viņš atminas, kā jūs, trīs Jāņi, vēl arī Tavš draugs Johanness —

Jānis Akuraters, gājuši ciemos uz Sprīdišiem pie Brigaderu Annas un Tu sapinies ar to ganumeitu. Bet namamāte jau ļaunā neesot nēmusi — tāpat uz priekšu saukusi Tevi par latviešu Heini, pret ko savureiz drusku tā kā iebildis Tavš novadnieks un draugs Ērmaņu Pēteris. Nu ja — draugu jau Tev bija daudz, starp dzejniekiem vien vesela strīpa, un kā nu kuram ir gājis. Stāsta, ka Kārļa Studenta bērēs Āraišu Vanagkalna kapos no rakstniekiem bijusi tikai Anna Sakse, bet Sudrabkalns aizgājis līdz kapličai vien. Kārlis Eliass Tavus pantus par «vīrišķīgās sievietes» dēkainajiem piedzīvojumiem, kuri izšķīra viņa un iecerētās meitenes ceļus, sen jau Tev piedēvis. Bet «Latviešu Pūcspieģelis» Jānis Kārklīšs, vienmēr Tev tik labvēlīgs, pēc kara zviedru zemes krastā mitinoties, uzrakstīja romānu par Šanas biedrību Valmierā un tās vadoni Grāfu Miķeli Amālijas dēlu Vanagu. Tu jau arī tajā biedrībā biji, un reiz kopā ar Arni, to *Atpūtas* redaktoru, tā paņēmtāt uz krūts, «kā nekad savā mūžā». Aleksandrs Čaks pat gatavojās rakstīt garu poēmu par Tevi, tikai nepaguva...

Ernestu Arni uz neatgriešanos aizveda uz Sibīriju. Pavisam greizi izgāja arī Tavam draugam Pēterim Ķikutam: rūpīgi vācis katru raksta galiņu par Tevi, viņš *Latvju modernās dzejas antoloģijā* Tev — vienīgajam — nopublicēja plašu autobiogrāfiju, tad aizbēga uz Krieviju, paguva nopolgot dzimtenes dzeju un pazuda bez pēdām, pat kapavieta nav zināma. Visu iecienītais un milētais karikatūrists Cīvis-Cīvinskis, ar kuru kopā jūs humora pilno Rīgas pilsētas galvu Alfrēdu Andersonu kā nēģi šņabja pudelē ielaidāt, Ulmaņa laikā krita cenzūras nežēlastībā un aizbrauca meklēt laimi uz Ameriku, tad atgriezās Latvijā, bet lodi pierē saņēma Maskavā. Trisarpus gadus Centrālcietumā par valsts mantas šķērdēšanu nosēdēja Tavš draugs, aizrautīgais vēsturnieks Arturs Štāls, kuram Tu kādreiz vēstulēs tik daudz jaunu dzejoļu aizsūtīji. Aiz restēm pabija arī Liepājas grāmatu krājējs Augusts Fišers — tas pats, kurš kopā ar Kārli Egli bija atnācis Tevi apraudzīt Šēnfeldda klīnikā. Par to klīniku, kur arī krievu gleznotājs Vrubels savus «dēmonus» zīmējis un aktieris Kačalovs no dzeršanas ārstēties, es jau grāmatai atsevišķu nodaļu uzrakstīju.

Tu jau vēl pieredzēji to laiku, kad «trauksmiņieks» Grigulis, sekojot krievu dzejniekam Seļvinskim, skaļi sauca, ka «lirika ir mirusi», un kritikai tad ilgi bija darbs, ko ņemties un spriedelēt. Tevi, Skalbi, Poruku arī, līdz ar Heini, Bloku, Ļermontovu, Puškinu, Jeseņinu un citiem dižgariem viņš — Grigulis — iecēla «mirušo kārtā», bet nepilnu pusgadsimtu vēlāk sacerēja skumji rezignētu atmiņu tēlojumu *Iet pa Rīgas ielām Jānis Ziemeļnieks*, visilgāk un ar patiku pakavēdamies Tavā kompānijā Širona krogā. Citi Tevi biežāk bija ievērojuši Romana Sutas mātes *Sukubā*, bet jauniņā *Grāmatu drauga* kolportiere Lūcija Baumanē — Strādnieku teātra kafejnīcā Tērbatas ielā. Aktieris

Jānis Ziemeļnieks 20. gados. Fotografijas autors nezināms. No Jāņa Zālīša privātā arhīva

Andris Zeibots
Krauklis. Jānis Ziemeļnieks.
Dienas Grāmata, 2020

un jaunības gados arī dzejnieks Luijs Šmits vienviet pat apgalvoja, ka bijis ar Tevi tai pēdējā — 17. jūlija — nakti.

Tavš draugs Jānis Trimda (jā, Tu varbūt nezini, ka pēcāk viņš kļuva par Vili Veldri) esot izteicies, ka viņsaules robežu gribētu pāriet pats, gan ne tā, kā Tu to dariji. Dzejnieks savu vārdu turēja un nāves mistēriju nospēlēja līdz galam — pat viņa atdusas vieta nav zināma.

Bet Tava mūža noslēpumu pirmā atklāt mēģināja Aspazija. Vai Tu arī zini, ka dzīvē viņa Tev bija atvēlējusi pāža lomu? Tad jau iznāk, ka viņa sev bija piešķīrusi karalienes titulu. Un bija jau arī — dzejas karaliene. Tavu dzimšanas dienu savā lugā gan viņa no Ziemassvētkiem bija «pārcēlusi» uz vasaru, lai ciemiņi varētu nākt ar lauku puķēm. Un, piedod, *Jāni Ziemeļnieks* mātes Tev dāvātais līnu kreklis gribot negribot it daudziem lasītājiem meta domu tiltu uz Raiņa (kuram jau arī Tu biji tāds kā dzīves un likteņa hronists) kreklu.

Romānu rakstīt par Tevi aizsāka arī Valda Mora. Neuzrakstīja, toties Plaudi pamācīja, kā to labāk darīt. Izvēlējās sev Edvardas vārdu, no Hamsuna romāna, protams, tolaik jau esot bijusi gluži vai skandināvu «sērga», visi riņķi un apkārt runājuši par Pēru Gintu, Solveigu, leitnantu Glānu. Garu dzejoli Solveigai sacerēja arī «Mač jkdze», tā pati dzejniece Alma Saltupe, kuru Tu tā arī nesagaidīji tajā jūlijdienas vakarā pie Dzelz-

ceļa virsvaldes nama — viņa esot aizbraukusi uz Jūrmalu. Ilgi, gandrīz gadsimta ceturksni Valda turēja Tev doto solījumu nekad neprecēties, līdz tālajā Amerikas krastā izgāja par sievu pie smukā dakteriša Upmaļu Jāņa. Tevi kopā ar Virzu, Akurateru, Austrīņu, Raini un citiem viņa «ielika» *Dziesmā par septīto tramvaju*, savas dzīves gadskaitļus triju Tavu mūžu garumā izritināja un tad arī nāca pie domas, ka laikam jau kādreiz nodarījusi Tev pāri, un palicējus lūdza viņas atvadu reizē nodziedāt Tavu *Šai drūmā dzertuvē...*

Tava Leonida uzcēla pamatīgu namu Ģertrūdes ielā 27, vēl citus namus arī, kļuva par vetārsta Ogsta kundzi, laida pasaulē dēlu un svešatnes vientulībā aizvadīja mūža nogali. Viņas māsa Žēnija, ko jūs parasti saucāt par Zinaīdu, Rīgā dzimušajam dēlam, kā Tu varbūt atceries, tomēr deva Igora, ne Jāņa vārdu, kara gados viņa izšķīrās ar savu Leščenko, atņēma tam lepno restorānu Bukarestē un uz skatuves dēļiem vairs neatgriezās.

Savukārt Zenta Mauriņa izdomāja smeldzīgi skaistu stāstu par jūsu — Jāņa Ziemeļnieka un viņas agri mirušās māsiņas Renātas — milestību, kur tik labi iederas jaunas meitenes kautrums, dzejnieka dāvātā roze un vēstule ar dzejas rindām.

Zentu apprecēja Tavš draugs Konstantīns Raudive. Viņš latviski iztulkoja vēl daudzus spāņus, uzrakstīja *Silvestra Pērkonas memuārus* (veselas desmit grāmatas!), gudri ļaudis teica, ka viņam vajagot dot Nobela prēmiju. Konstantīns stāstīja, ka reiz Tu no saviem augstumiem esot devis viņam kādu ziņu. Par ko esat runājuši — to gan skaidri nepateica. Viņš tad arī sacerēja skaistu eseju par Tavu dzeju — kad nākamreiz runāsieties, pasaki viņam paldies.

Priecīgus Ziemassvētkus un daudz laimes 123. dzimšanas dienā! ■

Alīda Eglīte (dzim. Kraukle, otrreiz precējusies — arī Eglīte; 1896—1976) — Jāņa Ziemeļnieka māsa. Sergejs Cīvinskis (pseud. Cīvis; 1895—1941) — karikatūrists, J. Z. rakstījis daudzus «pantus» viņa draudzīgajiem šaržiem un karikatūrisko zīmējumu sērijām.

Alfrēds Andersons (pseud. Andrass; 1879—1937) — pedagogs, literāts, sabiedriskais darbinieks; Rīgas pilsētas galva (1921—1928).

Leontīne Zaķīte (1900—1984) — J. Z. «enerģiskā ligava», ikdienā un J. Z. dzejā dēvēta par Leonīdu, uzņēma un namīpašniece.

Zinaīda (Žēnija) Zaķīte (1904—1972) — Leontīnes Zaķītes māsa, baletdejojāja, dziedātāja Pjotra Leščenko pirmā sieva.

Pjotrs Leščenko (1898—1954) — baletdejojātājs, vēlāk dziedonis.

Literatūra un vēsture skolā

Vai reformas Latvijas izglītības sistēmai nākušas par labu? Ko un kā skolā māca šodienas skolēniem? Vai būs, kas latviešu literatūru lasīs arī nākotnē?

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Žurnāla *Domuzīme* redakcijas vadītājā sarunā piedalās: **Aija Melle** — Rīgas Juglas vidusskolas direktore, latviešu valodas un literatūras skolotāja; **Anita Vanaga** — Latviešu valodas un literatūras skolotāju asociācijas priekšsēdētāja; **Edgars Plētiens** — Raunas vidusskolas direktors, vēstures un politikas skolotājs; **Iveta Ratinika** — latviešu valodas un literatūras skolotāja, **dzejniece, literatūras pētniece; Iveta Šimkus** — **dzejniece, bijusi latviešu valodas un literatūras skolotāja; Nikola Baranova** — **Ventspils Augstskolas studente; Roberts Ķipurs** — **vēstures skolotājs. Sarunu publicēšanai sagatavoja Mārtiņš Lukaševičs.**

54

brīvību izlemt, ko no visa plašā literatūras klāsta mācīt. Pirmo reizi parādījās standarta jēdziens, jo iepriekšējā sistēmā bija nozares ministrijas apstiprināta vienota literatūras programma.

Viss tapa ar literatūras skolotāju un mācību grāmatu apgādu entuziasmu, bet radās arī problēmas, it īpaši metodikā.

Iveta Ratinika. 90. gados es biju tas skolēns, ar kuru toreiz veidoto mācību saturu izmēģināja. Un labākais, ko izdarīja mana latviešu valodas un literatūras skolotāja, — viņa neizmantoja mācību grāmatas, jo strādājām tikai ar pilnu literāro tekstu. Klasē ar padziļināto literatūras programmu spējam izlasīt daudz, un augstskolas pirmajā kursā man tāpēc nebija, ko darīt.

Roberts Ķipurs. Aizvadīto 30 gadu laikā vēstures mācīšanā ir notikušas ārkārtīgi plašas izmaiņas. 90. gadu sākumā no PSRS ideoloģizētajiem un melīgajiem vēstures stāstiem pārgājām uz citu skatpunktu un saturu vēstures mācīšanā. Trūkstot atbilstošiem mācību materiāliem, priekšmetu pasniedza pēc skolotāja izstrādātiem pierakstiem, tad pieejamas kļuva starpkaru Latvijas Republikā izdotās grāmatas. Tikai tūkstošgades sākumā grāmatu izdošanā iesaistījās izdevniecības un vēstures literatūra kļuva plaši pieejama.

Ko par literatūras un vēstures mācīšanu skolā teiks cilvēks, kas nesen beidzis vidusskolu?

Nikola Baranova. Man laimējās, skolā bija labi literatūras un vēstures skolotāji, kuri spēja aizraut un iedvesmot. Tieši šo priekšmetu ietekmē attīstījās mana spriestspēja, argumentācijas prasme, varēju stiprināt savu nacionālās identitātes apziņu.

Manuprāt, veiksmīgas bija tās stundas, kuru saturs bija saistīts ar reālo dzīvi, kur varbūt bija mazāk teoriju, bet vairāk reālu piemēru un salīdzinājumu. Bija arī tādas stundas, kurās varēja iemācīties tikai gadskaitļus un gūt priekšstatu par notikumiem, bet neradās izpratne, ka šie notikumi mainīja daudzu cilvēku dzīvi. Stundās noteikti bija par maz diskusiju, līdz ar to pārāk maz apspriedām izlasīto, pārāk maz iedziļinājāmies, piemēram, autora redzējumā un vēstījumā. Tagad paanalizējot esmu sapratusi, ka trūka laika, lai izietu cauri apjomīgajai mācību vielai.

Iveta Šimkus. Skolotājs vairs neko nemāca, tas ir pagātnē. Tagad skolotājs tikai vada izglītojamo pašmācīšanos, kā to paredz jaunā reforma. Nikola teica, ka svarīgi literatūras mācīšanu sasaistīt ar dzīvi. Pirmā doma — tātad jābūt kam pragmatiskam.

Senajā Grieķijā visaugstāk vērtēja zināšanas, kas vērstas uz sevi, jo tās ir par visbūtiskāko. Literatūra palīdz pašam saprast sevi, eksistenciāli vissvarīgākās lietas, tāpēc mākslai, filozofijai ir tieša saistība ar reālo dzīvi. Literatūra ir cilvēcības forma, viens no veidiem, kā samazināt rindas pie psihologiem. Tā veido cilvēku tādu, ka viņš spēj izdarīt sakarīgas izvēles, apzināties sevi kā garīgu būtni, nevis manipulējamu objektu.

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Man nebija nepieciešama standarta maiņa, jo arī iepriekšējais standarts man ļāva jēdzīgi un radoši strādāt

Aija Melle, Rīgas Juglas vidusskolas direktore

Mūsdienu skolēnam informācijas ir pārāk daudz.

E. P. Uz jautājumu, ko jaunieši mūsdienās laba vai nelsa, kāpēc viņi neanalizē tekstus, man ir pretjautājums: vai šādām darbībām mācību stundās atvēlam pietiekami daudz laika? Manās stundās 90% darba izdara paši skolēni, jo es savu lielo darbu esmu izdarījis līdz stundas sākumam. Tāpēc ir jautājums: ko un kā mēs darām stundās? Centrā ir tas, kā skolotājs dara savu darbu, kā izprot mācību priekšmeta standartu un kā to visu redz kopumā.

A. M. Pirms diskusijas (tā notiek 22. oktobri — red.) atvēru programmas *Skola2030* dokumentu mapi un secināju, ka tajā joprojām nav iekļauti metodiskie materiāli. Vai iespējams visu sagaidīt un prasīt tikai no skolotāja, cerot uz viņa radošumu, talantīgumu un spēku?

Latvijas skolās strādā dažādu vecumu skolotāji, viņu izglītība un redzesloks ir atšķirīgi. Taču adekvāti izprast dažādas parādības gan klasiskajā, gan mūsdienu literatūrā iespējams tikai tad, ja zina, kas notiek literatūrzinātnē, teātri, mākslā, kino, ja izmanto dažādus avotus un materiālus, kas, starp citu, ne katram arī finansiālā ziņā ir pieejami.

Ir jābūt teorētiskām zināšanām, lai mākslas valodu, kas literatūra noteikti ir, spētu saprast un uztvert. Tieši tā pietrūkst jaunajā, tik ļoti sadrumstalotajā mācību saturā.

I. R. Sanāk, ka ar visām šim izglītības reformām esam sevi iedzinuši strupceļā, joprojām nav pieejami labi sagatavoti metodiskie materiāli, kas kalpotu kā paraugs jaunajiem skolotājiem, kuri tikko ienāk skolā un ar tādu slodzi improvizēt nespēs. Tāpēc dažādi izprastās digitalizācijas un attālināto mācību apstākļos ieviest jebko jaunu, it īpaši jaunieiem cilvēkiem, kuriem nav nekādu iestrādņu, ir ārkārtīgi sarežģīti. Te nevar cerēt uz labu kvalitāti.

Es tikai uzdodu jautājumu: kur palika tie miljoni eiro, kas bija jāiztērē metodisko materiālu izstrādē?

A. M. Lai realizētu jauno saturu, nepieciešams samazināt pedagogu slodzes, šobrīd tās ir nesamērīgas.

I. Š. Skolotāji no darba brīvajā laikā rada savus mācību materiālus jaunajam standartam, bet tā tam nevajadzēja būt. Miljoni, kas izšķērdēti dažādās apšaubāmās kampaņās un pazuduši bezjēdzīgos runu plūdos, organizējot neskaitāmus seminārus un vebinārus, bija jātērē konkrētu metodisko materiālu izveidei un skolotāja darba novērtējumam, jo jaunais standarts skolotāja slodzi palielina. Ir milzīga neatbilstība starp skolotāja darba slodzi un samaksu. Skolotāji baidās par šo jautājumu runāt, bet tas ir viens no izdegšanas un katastrofāli zemā profesijas prestiža iemesliem.

Aizvien biežāk dzirdams Izglītības un zinātnes ministrijas viedoklis, ka šos samilzušos jautājumus varētu risināt ar tehnoloģiju palīdzību. Vai esam gatavi un aptveram, kā tas varētu mainīt skolu un sabiedrību ilgtermiņā?

E. P. Cilvēku sagatavošanas limenis augstskolā

Tagad matemātikas skolotāji vērs uzmanību uz domrakstu atcelšanas sekām

ir viena no lielajām tēmām, jo skolotājam ir jābūt profesionālim, kurš pārzina gan saturu, gan metodi. Piedodiet, bet nederēs tāds priekšmeta skolotājs, kurš pārzina priekšmeta saturu pēc viena kursa pabeigšanas, jo tā drēbe ir jāsaprot dziļāk. Otrs lielais temats ir pedagogu samaksas jautājums.

I. R. Agrāk jaunie skolotāji bija labāk sagatavoti, jo apguva arī filozofiju, vēsturi un citas zinātnes. Ja man stundā jārunā par vēsturisko kontekstu, es spēju to izdarīt arī bez vēstures skolotāja atbalsta. Tāpēc jaunajā kompetenču izglītībā mākslīgi veidotais sadarbības princips ar citu mācību priekšmetu skolotājiem man šķiet lieks un nevajadzīgs.

Tajā brīdī, kad filoloģijas studijās tika sašaurināta mācību viela, mēs paši sev sasējām rokas. Kolēģem, kas ir jaunākas par 30 gadiem, pietrūkst šī pašsaprotamā filozofijas un vēstures konteksta.

Un tas neizbēgami atstāj iespaidu uz skolēnu un nākam studentu izglītību.

R. Ķ. Jaunais standarts nav akmeni iecirsts, un es kā praktizējošs pedagogs neuzskatu, ka viss tajā rakstītais obligāti ir jāizpilda. Es stundās izmantoju hronoloģisko pieeju un turpinu izmantot materiālus, ar kuriem strādāju līdz šim, piemērojot jaunajam standartam. Meklējot jaunas idejas, arī jaunajā standartā jaunietim varam sniegt diezgan normālu priekšstatu, ielikot tās vērtības, kas nepieciešamas turpmākajai dzīvei, un sasaitīt ar literatūru.

E. P. Konteksta izpratne ir būtiska, bet tā ir ļoti augsta prasme, ko mēs vēlamies iegūt no skolēna. Kontekstu var dabūt, ja par kādu lietu runā ilgī. Mēs zinām savu stundu skaitu un standartu, laika nav. Tāpēc skolotājam ir jāsaprot — ko un kā es mācišu. Ir, piemēram, 23 temati, kurus ielieku konceptuālajos sešos lielajos blokos, un tad skolēniem var iedot arī kontekstu. Jāpiedomā par to, ka cilvēks jēdzīgi atceras tikai to, ko 8–10 reizes ir atkārtojis. Vai mēs stundās pie kaut kā atgriezāties 4–6 reizes?

A. V. Pamatskolā literatūras apguve šobrīd paredzēta ar tematisko un žanrisko pieeju, vidusskolas posmā saglabāts virzienu princips. Taču, piemēram, 7. klasē priekšplānā izvirzīta vispārējā tēma *Laiks, Tradīcijas, Māja* u. c. Tātad konteksts ar paša skolēna pieredzi. Šaubos, vai pusaudzis ir psiholoģiski gatavs tādām skatījumam. Turklāt, šādi pasniegta, literatūra vairāk kļūst par sadzīves jautājumu ilustrāciju, nevis estētisku vērtību. Literatūras galvenais uzdevums tomēr ir izraisīt līdzpārdzīvojamību un refleksiju. Manā ieskatā tēmas un žanra izpratnes sapludināšana diez vai nosaucama par jaunās pieejas veiksmes atslēgu.

Kāpēc nozīmīga daļa mūsdienu skolēnu, studentu tekstu nespēj aplūkot kaut cik analītiski?

I. R. Viskritiskākais brīdis saistībā ar skolēnu mācību motivāciju un literatūru — un te nerunāju par individuāli izciliem un motivētiem jauniešiem — bija 2010. gadā, kad no centralizēto eksāmenu

prasībām tika izņemta daiļliteratūras analīze.

Tam bija tālejošas sekas. Ja teksta analīzes iemaņas tādā līmenī kā obligātais centralizētais eksāmens vairs netiek pārbaudīts, sarūk arī motivācija.

I. Š. Eksāmens ir būtisks atskaites punkts. Tam pievērs uzmanību, jo skolēni ikvienu eksāmenu vēlas nokārtot ļoti labi, savukārt neviens skolotājs nevēlas viņiem īpaši sariebt. Ja nav obligātās prasības, daiļdarba analīzei stundās tiek atvēlēts mazāk laika.

A. M. Es gribētu vērst uzmanību uz vēl vienu tēmu, proti, domrakstiem. Tiklīdz domraksti vairs nebija obligāti, tos arī nerakstīja. Taču sacērumā jeb domrakstā bija jāievēro trīsdaļīgā plāna struktūra un atbilstošā secībā jākārtomas domas. Tam bija būtiska nozīme loģiskās un strukturētās domāšanas attīstībā. Tagad matemātikas skolotāji vērs uzmanību uz domrakstu atcelšanas sekām, jo geometrijā ir daudz grūtāk mācīt un likt pierādīt teorēmas, skolēniem loģiskās domāšanas spējas jūtami samazinājušās.

Eksāmenos vairs netiek piedāvātas literāras tēmas par daiļdarba analīzi, ir vispārināti temati, piemēram, *Mans ceļš kultūras vērtību pasaulē* vai *Manas vērtības*, kuros vēlams izmantot literatūras un kultūras faktus.

Tāpēc, ja vien skolotājs īpaši nerosina uz pārspriedumiem, skolēni domā un raksta vispārīgās frāzēs. Valsts izglītības satura centrs arī likvidēja mutisko eksāmenu literatūrā, kur argumentēti vajadzēja atklāt savas zināšanas literatūrā, literatūrzinātnē.

I. Š. Pieļauju, ka domraksts tika izņemts no mācību procesa tāpēc, ka centralizētajā eksāmenā to bija ķēpiģi vērtēt. Ir nerakstītā nostāja, ka arī olimpiāžu darbos ir grūti vērtēt kaut ko radošu, ko tādu, kur jau ir dziļākas domas; vieglāk ir saskaitīt punktus.

A. V. Domrakstus, esejas jau raksta arī citos mācību priekšmetos, piemēram, vēsturē, ģeogrāfijā. Mūsu izglītības plānošanas normatīvajos dokumentos jeb standartā šiem tekstiem diemžēl nav vienotu uzstādījumu. 90. gados bija sagatavots vienots metodiskais materiāls par argumentēto eseju, referātu un citiem tekstiem, lai katrā mācību priekšmetā to nemācītu atšķirīgi. Vērtīgais izdevums atkārtoti netika izdots un skolās vairs nav pieejams. Skolēni bieži vien nesaprot, ar ko atšķiras eseja vēsturē no esejas latviešu valodā vai literatūrā. Tāpēc sadarbība starp mācību priekšmetu skolotājiem ir nepieciešama arī šajā jautājumā. Teksta uztverē un analīzē ir ļoti daudz problēmu, ko vajadzēja risināt centralizēti jau jaunā satura projektā.

R. Ķ. Negribētu piekrist, ka neprot vai nespēj analizēt tekstu kritiski, analītiski. Svarīgi saprast, ko mēs gribam, kādu apjomu lai skolēns izlasa, saprot noteiktā vecuma posmā un laikā. Iespējams, ka ceram pārāk daudz.

Vai skolotāji mēģināja ietekmēt jauno izglītības satura programmu tās izstrādes gaitā?

Ne jau trīs sporta veidi un padsmi tehnoloģiju stundas skolēnu padara par latvieti, lai ko es domātu par nacionālismu

A. M. Bet kāpēc skolotājiem ar savu valsti par kaut ko būtu jācinās? Tas ir pret dabiski, pietiktu ar to, ka kādam otrā pusē būtu vēlme ieklausīties skolotājos un sadzirdēt.

I. R. Satura tapšanā skolotāju viedoklis nemaz netika ņemts vērā, mūs uzklauzīja tikai tajā brīdī, kad skaļi un protestējoši vērsāmies pret paredzēto literatūras stundu skaita samazināšanu un literatūras ietveršanu priekšmetā ar nosaukumu «Drāma». Normāla diskusija netika respektēta.

Mani bažīgu dara gadus jauno skolotāju optimisms, literatūrā bez iedziļināšanās mēs laizām uz utilitārisma, aizmirstot, ka tā ir mākslas forma, pilsonības, audzināšanas līdzeklis. Ne jau trīs sporta veidi un padsmi tehnoloģiju stundas skolēnu padara par latvieti, lai ko es domātu par nacionālismu.

R. Ķ. Es sākotnēji līdzdarbojos *Skola2030* vēstures programmu izstrādē, bet man joprojām nav skaidrs, vai viss ir izdarīts tā, lai paši skolēni jaunās programmas pieņemtu.

Vēsture ir viens no priekšmetiem, kas vidusskolas posmā ir izmainīts visvairāk. Ar to jau gana eksperimentēts — pirms 10 gadiem Latvijas un pasaules vēsturi pamatskolā politiski sadalīja atsevišķos priekšmetos, ideoloģiski pamatojot, ka citādi mums nebūs Latvijas valsts patriotu. Tā bija fundamentāla kļūda, tagad atkal tos mācīsim kopā. Ja vēsturi māca, sasaistot pasaules un Latvijas kontekstu, skolēniem rodas lielāks priekšstats par kopainu. Sadalot priekšmetu, radās tēmu nobīde laikā, savukārt stundu skaits pēc būtības nemainījās: viena stunda nedēļā tika pasaules, otra — Latvijas vēsturei. Ne skolotājs, ne skolēns no šī dalījuma neko neieguva.

N. B. Latvijas un pasaules vēstures mācīšana atsevišķi ļoti sajauc prātu. Vēsturi bija grūti uztvert, ļoti grūti izsekot līdz visiem svarīgajiem faktiem, notikumiem, kurus pienācās zināt. Bija arī par maz stundu, lai to visu aptvertu.

Vai skolēna literārās gaumes veidošana ir skolotāju pienākums?

A. V. Gaumi literatūrā lielā mērā var izkopt tikai katrs pats — lasot. Literatūras skolotāju uzdevums ir rosināt un atklāt daudzveidīgās iespējas. Tāpēc skolēniem tiek piedāvāti dažādu žanru un virzienu teksti, klasisko literatūru līdzsvarojot ar laikmetīgo, lai skolēni nedomātu, ka visi rakstnieki jau ir miruši.

Viens no rakstniekiem, kurš joprojām skolēnus spēj ieinteresēt, ir Rūdolf Blaumanis. Iespējams, tas saistīts ar realismu kā dzīves atdarinātāju virzienu, ko visu vecumu skolēniem uztvert nešķiet sarežģīti salīdzinājumā, piemēram, ar romantisma literatūras darbiem. Bet tas nenozīmē, ka citam skolēnam nebūs tuvs Imants Ziedonis, Ojārs Vācietis, Kārlis Vērdiņš vai kāds cits. Man ir bijušas humanitārās klases, kam patīcis Rainis, Jānis Poruks, citi pietiekami komplicēti autori, arī citzemeji, bijis arī vairāk stundu, lai par tiem runātu.

I. R. Mežam vajag vairāk stundu, proti, atse-

višķus kociņus stādot, mežs tomēr neizaugs. Es parasti sāku ar dzīviem autoriem, un tad mēs atkāpjamiem līdz tiem, no kuriem šie mūsdienu rakstnieki ir iespaidojušies. Piemēram, ja skolēniem patīk mūsdienu šausmu vai fantāziju literatūra, tad noteikti atkāpsimies arī līdz labiem piemēriem pasaules klasikā. Reizēm ceļš, piemēram, pie Jāņa Poruka, var vest pa apkārtceļiem.

Tas nozīmē, ka hronoloģiski secīgs priekšstats par literatūras vēsturi un attīstību vairs netiek veidots?

I. R. Šai lineārajai pieejai vairs nepietiek laika, tā nav iespējama arī teorijas nezināšanas dēļ. Reizēm skolotājam katrai klasei jāpielāgo temati, kuros iet vai neiet dziļāk, jāriskē, pamatojoties uz intuīciju.

Viens piemērs — mācību literatūru fizikas novirziena klasei un pusi gada mācību vielu balstīju uz antiutopiju autoriem, tā attīstot skolēnos kritisko domāšanu. Tikai otrajā pusgadā varējām normāli strādāt ar cita veida literatūru, jo sākumā jauniešiem bija «jaatēdas» viena noteikta virziena literatūra. Viņiem vajadzēja sajūtu, ka darām ko gandrīz nelegālu, un viņu ieskatā tas raisīja drosmi par šāda veida literatūru runāt. Radās tā literatūras garša.

N. B. No skolēna skatupunkta hronoloģiska pieeja tomēr veido labāku izpratni un noturīgāku priekšstatu. Citādi priekšstats ir fragmentēts, un nezini, kas pēc kā bija.

Piemēram, 9. klases literatūras grāmatā vispirms ir Čaks, tad seko mitoloģija ar Andreju Pumpuru.

I. R. Literatūras antoloģijas pamatskolām man šķiet sevišķi neveiksmīgas, bet vēl lielākas bažas raisa tas, pēc kāda principa skolās mācīsim valodu. Centrā ir topiks, un ar ļoti meistarīgu skolotāju varbūt kādā klasē arī tiks līdz trīs teksta analīzes līmeņa filozofiskajām koncepcijām. Citādi — ne. Bet komati nav nepieciešami, gramatiskas parādības nav vajadzīgas. Tur jau sākas tas utilitārisma līmenis ar prasmēm un iemaņām. Literatūra nav analizējama tikai saiknē ar reālo dzīvi, bez maksli-nieciskuma apjēgas.

A. V. Literatūras un latviešu valodas mācīšanai vidusskolā valsts standartā ir noteiktas 420 stundas trijos mācību gados — divas stundas nedēļā. Ja literatūrai un valodai atvēl padziļināto kursu, klāt vēl 210 stundas, taču šis kurss iespējams tikai humanitārajās mācību novirzienos. Savukārt dabaszinātņu pamatkursiem — fizikai, ķīmijai, ģeogrāfijai — vidusskolā plānotas 665 stundas, matemātikas pamatkursam — 420 stundas, un vēl 210 stundas tehnoloģijām, tādējādi eksaktā virziena pamatkursiem vien kopumā paredzētas 1295 stundas. Literatūrai un latviešu valodai — kopumā 630 stundas.

Par ko tas liecina? Humanitārā izglītība, kuras nepieciešamību izprata jau antikajā pasaulē, jo uz tās balstījās visa cilvēka dzīve, mūsdienās politiski tiek uzskatīta par mazsvarīgu. Un jaunais standarts šo nolīgumu apliecinājis konkrētos stundu

Tēlniecības darbu taču arī neuztveram, ja no tā redzam tikai kāju vai galvu

piedāvājuma skaitļos.

Kāpēc literatūru skolā māca, izmantojot literāro darbu fragmentus? Turklāt ne tikai romāna, bet pat tiešā fragmentus. Vai šādi teksta izrāvumi tiešām spēj radīt noturīgu interesi par literatūru?

A. V. Ir skolotāji, kuri izvēlas izmantot mācību grāmatas, kurās ir darbu fragmenti. Asociācijā un manā skolā esam diskutējuši, ka mākslas darbu no fragmenta vien nevar izprast, tāpēc strādājam ar pilnu tekstu. Tēlniecības darbu taču arī neuztveram, ja no tā redzam tikai kāju vai galvu.

N. B. Man skolā vajadzēja izlasīt visu darbu, citādi nevar saprast tā būtību. Pat ja fragmentā ir ietverta galvenā doma, noteikti ir vērtīgāk iepazīt visu darbu.

R. Ķ. Mēs skolā esam ierobežoti laikā, un, cerams, fragmenti paver durvis uz saistošu pasauli. Kādreiz stundās ar skolēniem smejamies, ka padomju laikā bija aizliegto darbu saraksts, kurus tāpēc noteikti gribējās izlasīt. Mūsdienās viss ir pieejams.

E. P. Pamatā ir zināšanas, tad veidojas prasmes, nevis otrādi. Mēs ļoti daudz sabiedriskajā telpā runājam par prasmēm, bet tās nav iespējamas bez zināšanām. Tas ir ļoti būtisks aspekts. Ne vecais, ne jaunais standarts neizslēdz skolotāja lomu un refleksiju kopā ar skolēniem.

Cik liela daļa literatūras mācību saturā ir atvēlēta mūsdienu latviešu literatūrai? Un kuras mūsdienu latviešu rakstniekus skolēni zina? Nereti pašu skolotāju interese apstājusies pie Vācieša un Ziedoņa.

A. V. Jāatzīst, ka 10. klases ļoti maz ko zina par jaunāko latviešu literatūru, jo pamatskolā nereti viss tiešām beidzas ar Ziedoni un Vācieti. Un tai tiešām varam veltīt maz laika. Tomēr katru septembri skolā sākam ar Dzejas dienām.

Piedāvāju skolēniem lasīt mūsdienu dzeju, tieša, daudz ko viņi nesaprot, tomēr aicinu izvēlēties vismaz dažus dzejoļus, dalīties iespaidos, mēģināt interpretēt tēlus, noskaņu. Bieži jaunākajā literatūrā ir tā – ja nezini autoru interesējošo kultūras kontekstu, viedoklis var būt tikai ļoti subjektīvs. Taču svarīgi, lai skolēns saprastu, ka literatūra ir process, kas norit arī šodien, lai viņam rodas vēlme to iepazīt.

I. R. Kādā 12. klasē, kuru iepriekš nemācīju, lūdzu skolēnus nosaukt tiem zināmos dzīvos latviešu autorus. Viņi zināja vienīgi Māru Zāliti. Kāpēc tā, tas ir labs jautājums.

Kad iepazīst vismaz 5–7 mūsdienu latviešu autorus, kaut kāda interese jau rodas.

A. M. Tikai no pedagoga ir atkarīgs, cik daudz viņš runā par jaunāko literatūru, ko pats lasa un par ko interesējas. Tik viņš arī spēs dot skolēniem.

R. Ķ. Vēstures programmas tēmās laikmetīgajam mēs veltām salīdzinoši maz laika. Notikumi un procesi pēc 1991. gada nav īsti izvērtēti, ir tik strīdīgi un svaigi, ka atbaida. Neseno pagātni būtu svarīgi ieraudzīt arī literatūrā.

Cik daudz daiļliteratūras grāmatu viena mācību gada laikā aicināt pamatskolas vecāko klašu skolēnus un vidusskolēnus izlasīt?

A. V. Pamatskolas vecākajās klasēs 4–5, vidusskolā vidēji kādas desmit. Šogad ģimnāzijas 10. klasei kā ieteicamo literatūru esam piedāvājuši 19 dažādu latviešu un ārzemju autoru darbus. Tie jāizlasa šī mācību gada laikā, piemēram, trīs vai četras Jāņa Ezeriņa un Rūdolfa Blaumaņa noveles, divas Blaumaņa un Šekspīra lugas, Erika Ādamsona romāns *Sava ceļa gājējs* u. c.

R. Ķ. Esmu pārliecināts, ka vismaz viens darbs klusībā ir izlasīts...

Kādam priekšstatam par Latvijas vēsturi un literatūru būtu jābūt vidusskolēnam, beidzot 12. klasi? Kuras personības un notikumi tiem būtu jāzina, un vai šādas zināšanas caurmēra absolventam ir?

I. Š. Būtu jāzina lielas pasaules un latviešu literatūras klasikas darbi, būtu jābūt priekšstatam par literatūru kā par mākslu, kas veidojusies noteiktā kultūras laikmetā un kontekstā. Jābūt radītai interesei par jaunāko literatūru. Sapratnei, ka lasīt labu literatūru nozīmē piedalīties jēgpilnā sarunā par sev būtisko.

E. P. Šo jautājumu sev vienmēr uzdodu kā pirmo: kas normālam vidēji intelligentam cilvēkam par attiecīgo tematu būtu jāzina? Atbilde ļauj ļoti daudzas lietas atmest malā. Vai dziļi jāpārzina Franču revolūcija? Drīzāk nē. Jāsaprot kopsakarības, ka tās nenotiek atrauti, jāsaprot, piemēram, ka totalitārās varas nebija aizvēsturē un savukārt dzīvošana ciltis – 20. gadsimtā. Mērķis – spēja orientēties lielos konceptuālos jautājumos.

Varam gari runāt par to, ka sabiedrībā jāaudzē vispārējā inteliģence. Bet neaizmirsīsim, ka skolā ir padzīti priekšmeti, un šāds jautājums būtu jāuzdod katrā no tiem. Kontekstu var radīt, arī neiejot sīkās detaļās. Pretējā gadījumā konteksta nebūs nekad.

Skolas mērķis ir sniegt priekšstatu par katru no mācību jomām. Piemēram, vēsturē skolēnam ir jāsaprot, ka mūsdienu politikas, ekonomikas, sadzīves un kultūras principus veido cilvēku pieredzētais pagātnē, jāsaprot tas, kas ir saglabājies un kas ir zudis, kā arī tas, kāpēc tā ir noticis. Ja līdz vidusskolas noslēgumam to var apgūt, tad augstskolā var iet dziļumā. Pamatskolai vai vidusskolai nav jāsaprot, piemēram, vēstures zinātnes pārzinātājs, bet gan loģiski un konstruktīvi domājošs cilvēks, kas prot mācīties tālāk.

R. Ķ. Domājošs cilvēks ir mūsu cerība. Bet, ja veidojam vēstures un literatūras kopsakarības, tad mans piemērs ir Tīrelpurvs un *Dvēseļu putenis*. Ar skolēniem dodamies uz dažādām kauju vietām, citkārt piestājam arī pie Merķeļa kapa, kur varam parunāties par viņa laikmetu. Galvenais – radīt vēlmi izzināt. Divpadsmit vidusskolas gadus nevaram ielikt pilnīgi visu kultūras un vēstures bagāžu.

Vai vidusskolēnu zināšanas ir adekvāta līmeni? Godīgi sakot, nē. Jo mazāk un seklāk mācīsim vēs-

Vecākiem jāsaprot, ka pasaules modeli un skatījumu uz to skolēnam pirmām kārtām veido viņi un skola ar to strādā tālāk

turi un literatūru, jo vairāk sabiedrība pakļausies dažādiem populisma izaicinājumiem. Zināšanu līmenis jau atspoguļojas politikā.

Vidusskolas beidzējam būtu jāsaprot 20. gadsimta konteksts, arī tas, kāpēc mūsu valsts kalendārā ir atceres un piemiņas dienas. Kas ir valsts pamati, un kāpēc ir svarīgi 11. novembrī pieminēt ne tikai Brīvības cīņu varoņus, bet neatkarības cīnītājus kopumā. Ir jāsaprot Brīvības pieminekļa un arī citos unikālos, mākslinieciski augstvērtīgos pieminekļos ietilpinātie vēstījumi.

Kas paredzēts 12. klases literatūras mācību saturā? Vai vēstures vietā 12. klasē jaunajā standartā būs sociālo zinību hibrīds? Kā tas viss iespaidos domāšanu, pasaules uztveri?

A. V. 12. klasē paredzēts apgūt tikai tādus mācību priekšmetus, kuri esot vitāli nepieciešami nākamajā izglītības posmā. Tomēr programmu katrs skolotājs drīkst veidot pēc saviem ieskatiem, tā tikai jāskatīja ar standartā definēto sasniedzamo rezultātu.

E. P. Manā redzējumā ir loģiski, ka pamatskolā skolēni apgūst pamatzināšanas un prasmes katrā no priekšmetiem. Un ļoti svarīgi, ka skolotājs sev uzdod šo kritisko jautājumu – kuras manā priekšmetā ir bāzes lietas, kas skolēnam jāapgūst?

Pēc tam vidusskolā skolēns specializējas uz priekšmetiem, kas viņam padodas labāk un interesē dziļāk. Vidusskolā ir vēstures un sociālo zinātņu apvienojums, bet tā mācīšana tāpat ir atkarīga no skolotāja: kādi ir saturiskie uzsvāri, kāda ir pieeja, kā tiek veidots priekšstats kopumā.

R. Ķ. Es ceru, ka novadu mācība sniegs arī dziļāku izpratni par savas valsts vērtībām un kultūrvēsturisko mantojumu. Negribētos lietot vārdu «hibrīds».

Vai pēc vidusskolas interese par literatūru tomēr zūd? Nelielā aptaujā noskaidrojās: tikai viens no sešiem studentiem atzina, ka literatūras stundas skolā bijušas interesantas. Pārējie norādīja, ka bijusi prasība ļoti daudz lasīt. Tātad literatūra nekādi neietekmē mūsdienu jaunā cilvēka dzīvi, iekšējo pasauli?

A. V. Tā ir tieša. Ne tik sen kādreizējie skolēni, vēlākie tehnisko jomu studenti vēl iegriezās skolā, sakot, ka studijās viss ir jauki, tikai, skolotāj, pietrūkst mūsu sarunu par literatūru. Tagad tā notiek arvien retāk. Šodienas skolēni grāmatu lasīšanu uztver un izpilda tikai kā skolas uzdevumu, tāpēc arī literatūras ietekme uz tādiem jauniešiem ir maza, to pat izjūt kā apgrūtinājumu. Citādi tas, protams, ir klasēs, kurās literatūru apgūst padziļināti.

I. Š. Teksti lielai mūsdienu skolēnu daļai ir problēma. Vispār tiek noliegts, ka izglītība prasa piepūli, ka procesā nereti jāpārvar sevi. Taču, ja šādas slinkuma pārvarēšanas nebūs, tad teksts vienmēr būs pārāk smags un to nebūs iespējams lasīt.

Interesi rada skolotājs, ja viņam pašam ir interese, ja viņš literāro darbu ir pētījis, domājis par kontekstu, zemtekstiem. Īpaši tas skar lielos klasi-

kas darbus, kur nepieciešams izgaismot ļoti plašus ideju un interpretāciju laukus.

E. P. Tomēr būtiska loma ir paša skolēna pieslēgšanās procesam un arī ģimenes iesaistei un atbalstam. Skola un skolotājs vieni visu nevar izdarīt, tāpēc ir nepieciešama sapratne par to, ko izdarīs ģimene un ko paveiks skola. Tāpat atbildība par sevi ir jāuzņemas pašam skolēnam un jārada sava iekšējā motivācija kaut ko darīt. Ja tas notiek, skolotājs viņu var atbalstīt ar ārējo motivāciju. Tāpat godīgi jāpasaka, ka dzīvē ne vienmēr viss būs interesants un būs jādara arī lietas, kas neinteresē.

R. Ķ. Un atkal ir jāatgriežas pie jautājuma par laiku un uzmanību. Cik daudz stundu iespējams veltīt lasīšanai, sevis garīgai pilnveidei, vērtīgām filmām, muzejiem, jēgpilnām ekskursijām. Sociālās aktivitātes dažādās interneta platformās paņem nozīmīgu daļu no tā laika, ko varētu veltīt iepriekšminētajam.

Literatūra ir latviešu nacionālās identitātes sastāvdaļa. 19. gadsimtā tieši valodnieki un rakstnieki formēja vārdos nācijas pašapziņu un garu, tiem bija svarīga loma arī Latvijas valsts atjaunošanā. Taču tiktāl nu esam, ka jāvaicā – vai pēc 20 gadiem vēl maz būs, kas lasīs latviešu rakstnieku darbus?

N. B. Ja Latvijā būs latvieši, tad arī būs, kas lasīs latviešu literatūru. Piesaiste literatūrai lielā mērā atkarīga no cilvēka paša motivācijas.

R. Ķ. Lasoša publika pastāvējusi vienmēr. Lasītos darbus, kuri būs interesanti jaunajai paaudzei. It īpaši, ja tie būs saistīti arī ar kino.

E. P. Jāsaprot, ka šeit milzīga loma ir ģimenei. Kā skolēns var iepazīt un iemācīties lasīt prieku, ja mājās neviens neko nelasa un tikai skolā kādos priekšmetos pēkšņi ir jālasa garāki vai īsāki teksti. Vecākiem jāsaprot, ka pasaules modeli un skatījumu uz to skolēnam pirmām kārtām veido viņi un skola ar to strādā tālāk. Pamatizveides darbs ir ģimenes ziņā.

A. V. Vienmēr ir bijuši lasītāji un nelasītāji. Iespējams, nākotnē vēl vairāk lasīs interneta vidē. Dažkārt vecāko klašu vidusskolēni izteikušies, ka nākotnē būšot stilīgi lasīt tieši iespieddarbu.

Taču attieksme pret literatūru jāveido ne tikai literatūras skolotājam vien. Ja atsevišķu rakstnieku vidū pastāvēs uzskats, ka uz Dzejas dienām skolēni tiek sadzīti un, pasarg Dievs, viņu darbu iekļaušana mācību programmā ļauj analfabētiskiem pedagogiem sabojāt viņu dārgo tēlu – un tādi viedokļi publiskajā telpā dažkārt izskan –, tas neveicinās saikni starp mūsdienu autoru un jaunajiem lasītājiem. Par laimi, virkne rakstnieku, kas paviesojusies arī manā skolā – Māris Bērziņš, Māra Zālīte, Kārlis Vērdiņš un citi –, šo vizdegūnību liek aizmirst.

I. Š. Būtisks ir arī latviskais redzējums literatūrā, mākslā un izpratnē par vēsturi. No radikāli liberālām pozīcijām raugoties, tas nav aktuāli, visi esam brīvi pasaules pilsoņi, bet kultūra ir nacionāla pēc būtības, globāla ir tikai izklaide un patērēšana. ■

Mārtiņš Mintauris,
Jānis Vādons

Pasaku zemes greizie spoguļi

Jauno ilūziju ceļi ved uz vecām utopijām — gribas noticēt laimīgai dzīvei ideālā pasaulē

Publikācijas un diskusijas, kurās galvenā uzmanība pievērsta liberālismam un politikorektumam, pēdējā gadā periodiski parādījušās arī Latvijas publiskajā telpā. Tas apliecina tēmas aktualitāti, tomēr viedokļu daudzveidību par šīm sarežģītajām, ne melnbaltas atbildes pagērošajām norisēm noteikti nevar uzskatīt par pietiekamu. Turpinot iepriekšējās publikācijās¹ aizsāktu diskusiju, ar šo rakstu vēlamies pievērst uzmanību vairākām būtiskām problēmām.

Dzīvojam īpatnējā laikā, kā norāda režisors Gatis Šmits, cilvēki staigā galvas nodūruši un jautājumus neuzdod.² Lai gan jautāt un pārbaudīt idejas vienmēr ir vērts, vienlaikus apzinoties objektīvos ierobežojumus — vienā pusē ir profesora Buša atbilde, ka ļaunums ir līdz galam nesaprastais³, bet otrā pusē — Maksa Planka atziņa, ka nepārprotami skaidrais, visticamāk, ir tālu no patiesības.

Liberālisms, dabiskā kārtā saaudzis ar demokrātiju, kopš apgaismības laikmeta ir būtiski ietekmējis un mainījis sabiedriskos un politiskos procesus. Arvien lielāka atvērtība un spēja skatīties tālāk par iepriekš šķietami nepārvarāmām, neatļautām vai neizdevīgām robežām novērojama jau ilgāku laiku. Arī nacionālās valsts ideja liberālismā ir izrādījusies turpināties spējīga.

Attieksme pret liberālisma ideoloģiju gan nav tikai pozitīva, taču it visās problēmās saskatīt li-

berālisma ietekmi un vainu arī ir apšaubāmi. Tikpat apšaubāmi, kā ņemt nopietni Latvijā pašlaik izteikti tendenciozo diskursu par nacionālismu kā visu likstu galveno cēloni.

Taču «prāta vētras» formā sakāpināta kritika, kas vērojama dažās šajā rakstā aplūkotajās publikācijās, var izrādīties produktīva — tādejādi ir iespējams izgaismot galvenās problēmas, kuru risinājumus pēc tam varam meklēt jau racionālā veidā.

Ieskats liberālisma problēmzonās

Uzmanības vērta ir Jeila Universitātes izdotā Patrika Dž. Denīna (*Patrick J. Deneen*) grāmata *Kāpēc liberālisms izgāzās (Why Liberalism Failed)*⁴, kurā amerikāņu politologs norāda uz vajadzību restartēt liberālismu, kas «izgāzies tieši tāpēc, ka tas ir ieviests dzīvē». Viņaprāt, savu artavu liberālisma neveiksmes stāstā devis arī konservatīvisms. Aizstāvēdams ne tikai brīvu tirgu, bet arī, piemēram, ģimenes vērtības, tas tomēr veiksmīgi ir spējis īstenot vienīgi ar ekonomikas liberalizāciju, deregulāciju, globalizāciju saistītās idejas un nostiprinājis nevienlīdzību.

Salīdzinājumā ar fašismu vai komunismu liberālisma ideoloģija ir diskrētāka, tomēr ar dziļu ietekmi: lai ieviestu politisko plānu atbilstoši liberālisma apsolījumam, tiek izmainīta ikviena ikdienas dzīves joma. Denīns pievēršas liberālisma ilūziju neatbilstībai realitātei, jo deformācijas un pārspilējumi ir pārāk redzami, lai tos ignorētu. Sabiedrība ir vilusies; dominē pārliecība, ka vairs nav iespēju ietekmēt svarīgas dzīves jomas, kas savukārt nozīmē pretestību un arvien striktāku rīcību, lai liberālo režīmu uzturētu spēkā. Norišu mijiedarbe rada pieaugošu spriedzi, bet tā — arvien jaunas, vēl radikālākas fantāzijas par iespējamo ideālās pasaules modeli, vēl kategoriskākas prasības šo fantāziju pasargāšanai un vēl agresīvāku pretreakciju. Tādejādi liberālisms, kam demokrātijā jāklūst par Džūdītas Šklāras (*Judith Shklar*) definēto ceļu uz brīvību no bailēm⁵, politikorektuma pārspilējums pats ir kļuvis pasauli vienkāršojošs un agresīvs, īpaši pret tiem, kas apšauba liberālo ideju īstenošanas procesus kā nevainojamus.

Tiek diskreditēta arī līdz šim tradicionālā lietu kārtība — sabiedrību organizējošās saiknes tiek noārdītas, bet vietā tiek piedāvātas, kā uzstājīgi tiek apgalvots, visiem un katram derīgas alternatīvas. Nacionālisms tiek kritizēts par tā mākslīgajiem pamatiem un vienotu vērtību ilūziju, taču kā aizstājēja tiek piedāvāta vismaz tikpat mākslīga konstrukcija. Šaubas par liberālajām vērtībām vai to īstenošanas veidiem nav vēlamas un nereti pat netiek pieļautas. Harmoniskas, stabilas sabiedrības vietā vērojama uzskatu polarizācija, neuzticēšanās varai un neapmierinātība, jo apsoltā rītdiena ar utopiskajiem labumiem tā arī nepienāk. Apjukumu raisa arī to tradicionālo sabiedrisko struktūru nojaukšana vai iedragāšana, kas līdz

Jānis Vādons (1979) ir valodnieks, Dr. philol., un dzejnieks. Pirmais dzejas krājums *Virve* izdots 2011. gadā, otrais krājums *Pagaidām iesāpās elpa* — 2014. gadā, bet 2019. gadā klajā nākušais krājums *Klusuma forma saņēmīs Latvijas Literatūras gada balvu dzejas kategorijā.*

Mārtiņš Mintauris (1979) ir vēsturnieks, Dr. hist., interesējas un raksta par Latvijas 19. un 20. gadsimta vēsturi un kultūras mantojumu, grāmatas *Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā (2016)* un zinātnisko publikāciju autors.

šim bija vismaz kāds atbalsta punkts plūstošajā realitātē.

Godrīz neviens no liberālisma apsolījumiem nav īstenojies. Neveiksmju sistēmiskie cēloņi netiek atzīti. Taču jau pati liberālisma pamatideja — pilnīga brīvība — nav sasniedzams mērķis, jo cilvēks ir negausīgs, bet iespējas ir ierobežotas.

Kā uzsver Denīns, pašlabums bez sevis ierobežošanas prasības ir kļuvis par sociālo un pat personisko attiecību mērauklu. Turklāt cilvēka darbības absolūtajai autonomijai nav novilkta robeža, lai gan to prasa pretrunīgā cilvēka daba. Vēl vairāk — tiek radīts iespajds, ka nekādu robežu patiesībā nav, lai gan tās joprojām pastāv.

Būtiski ir mainījusies attieksme pret kultūru. Kultūra nozīmē konkretizētu identitāti un izpratni par ilgstošām, pārmantojamām saiknēm, rūpes un atbildību. Liberālismā tas nozīmē mazākas iespējas kļūt pašam par sevi «autoru». Līdz ar to kultūras ideja ir diskreditēta. Ar daudzveidības⁶ saukli karoga vietā pasaule ir kļuvusi vienveidīgāka. Jo skaļāka ir uzstāšana uz plurālismu jeb izvēli, jo nenovēršamāk turpinās kultūru dažādības sagraušana.

Denīns atsaucas uz Mario Vargasu Ljosu (*Mario Vargas Llosa*): «Kultūras izpratne ir tā paplašināta, ka, lai gan neviens nav uzdrošinājies to atklāti atzīt, kultūra ir izzudusi.» Liberālisms kultūru uzskata par patvaļīgu un netaisnu, tomēr tās vietā tagad ir nākusi anarhija, kuras paciešanai no tradīcijas, šī apkārtstaigājošā miroņa⁷, atbrīvotajiem nākas paļauties uz attālinātu varu. Arī pati brīvības būtība, kā uzskata Denīns, ir pārprasta — tā mums nepiemīt kopš dzimšanas; brīvība ir jāiemācās.

Liberālisma idejā būtiska nozīme ir indivīdam, tā pašnoteikšanās iespējām, tajā skaitā seksuālai autonomijai, un tieši individuālā limenī aizsākumu radušam saziņas tīklojumam un sabiedriskām struktūrām. Tomēr arī šeit saredzami nozīmīgi trūkumi.

Viens no iemesliem atkal ir neierobežoti pašlabuma meklējumi, kam vienotības izjūta un pienākums var vienīgi traucēt. Katrs joprojām strādā tikai savam labumam, kaut pasaules tīmeklis ir radījis kopības ilūziju, paverot arvien lielākas norobežošanās un fragmentācijas iespējas, arī iespējas veidot dažādus iedomu burbuļus. Tiklošanās bieži ir institucionāla un mākslīga un nenozīmē vienotus priekšstatus un izpausmes.

Zīmīga ir Denīna grāmatā lasāmā atziņa, ka stabilitātes atjaunošanai sabiedrībā būtu nepieciešama piepūle un uzpurēšanās, t. i., tieši tas, ko liberālā kultūra ne visai vēlas atzīt. Pašregulācijas vietā dominē masu protestiem atvēlētā enerģija, politisks nīkums, kas robežojas ar izmisumu. Pati liberālā ideoloģija ir nodrošinājusi rīkus šādai radikālai reakcijai un joprojām nav tikusi skaidrībā par iemesliem, kas ir kļuvuši par tās klupšanas akmeņiem.

Te jāpiebilst, ka izpratnes trūkuma cēloņi ir

meklējami arī bailēs no refleksijas. Un tas norāda — pārdomas var aizvest pie nepatīkamas atziņas, ka daža vaina ir meklējama pašā liberālismā.

Aplūkojot liberālisma pārveidotās valsts, tirgus un sabiedrības attiecības, Denīns konstatē nesamērīgu valsts un tirgus saaugšanu. Cilvēki ērtāk uztverami kā patērētāji, nevis pilsoņi. Īstermiņa domāšanā un patēriņiskumā apmācītajiem ļaudīm preču, respektīvi, ērtību iegāde kļūst par mierinājumu vispārējās nestabilitātes laikā, kad pasaule sadalās uzvarētājos un zaudētājos. Īstenā liberālisma būtība ir — «vienmēr vairāk», tāpēc grūti iedomāties, ka liberālismā politiskus panākumus varētu gūt aicinājumi uz vēlmju ierobežošanu un paškontroli.

Šāds skatījums apstiprina, ka viens no dziļajiem liberālisma virzītājspēkiem ir peļņai kalpojošā biznesa pasaule. Apjukuma gaisotnē, kad piesaistes un atmiņu kultūrā rastie stabilizatori ir zaudēti, materiāla labklājība un nemitīgu iepirkumu virkne raisa patīkamu ilūziju, ka laimes formula ir uzziņāta un ka dzīvei tomēr nav ne vainas, pat ja tajā trūkst noturīgas identitātes un ilgtermiņa piederības («mēs visi piederam vienīgi globālajam tirgum»). Taču vilšanās ir neizbēgama arī te, jo nemitīgu labklājības izaugsmi nav iespējams nodrošināt.

Denīns aicina skaidri formulēt liberālisma sasniegumus un turpināt tos attīstīt. Viņš aicina atgriezties pie cilvēka, kultivēt personisko izaugsmi, kopības, pašuzpurēšanās, demokrātijas un individuālas iniciatīvas kultūru. Tas, starp citu, sasauca ar Kārļa Vērdirņa rosināto virzienu⁸. Neveiksmīgā liberālisma projekta vietā tieši labāka dzīve var radīt labāku sistēmu, kurā īpaša nozīme būtu taisnīgumam un godam, līdztekus paturot prātā, ka dzīve patiesi līdzinās Borhesa sazaroto taku dārzam.

Tādēļ jāmeklē jauna pieeja arī liberālismā dzimušajam politikorektumam, kura greizās šķautnes atspoguļo pašā liberālisma pretrunas.

Politikorektuma strupceļā

Politikorektums nozīmē valodas normu, prakses un politikas kopumu, kas vērsas pret sociāli un ekonomiski nelabvēlīgā situācijā esošu grupu marginalizāciju un nošķiršanu.

Politikorektumam piemīt vairākas labvēlīgas un sabiedrību attīstošas iezīmes, piemēram, tas atzīst, ka: 1) valoda ietekmē sociālo ainu un priekšstatus, un to var izmantot, lai nevienlīdzībā un ciešanās sakoptu attieksmi padarītu par ikdienas normu; 2) valoda var būt emocionāli vardarbīga; 3) ir nepieciešams pārskatīt stereotipus un priekšstatus par universālo.⁹ Tomēr politikorektuma lingvistiskās izpausmes ir ļoti specifiskas, un to var uzskatīt par īpašu «semantiskās inženierijas» rezultātu.¹⁰

Politikorektumam piemīt arī liberālā puritānisma iezīmes (tiek izmantots divains un pārlietu brīvi interpretējams «labvēlīgās diskriminācijas»

Apjukuma gaisotnē, kad piesaistes un atmiņu kultūrā rastie stabilizatori ir zaudēti, materiāla labklājība un nemitīgu iepirkumu virkne raisa patīkamu ilūziju, ka laimes formula ir uzzināta

jēdziens), kuras pamato ar tolerances un neaizvainojamas attieksmes prasībām. Tas rada risku nesamērīgi ierobežot izteikšanos par pretrunīgiem jautājumiem. Bažas par politikorektuma pārspilējumiem reizēm liek to uztvert kā politisku histēriju. Tiek apgalvots, ka, morālā relativisma kontekstā attīstot upuru un apspiedēju attiecības, dzimumu vienlīdzības vārdā nonivelējot tradicionālās ģimenes struktūras un «dabiskās» dzimumu lomas un sekmējot pārspilētu jūtību, sabiedrība kļūstot nestabilāka un vājāka.¹¹ Citās publikācijās atrodami vēl vairāk sakāpināti negatīvi politikorektuma apraksti.

Lai gan par katru no šiem apgalvojumiem var strīdēties un ir skaidrs, ka liberālajā demokrātijā politikorektumam ir bijusi vērtīga ietekme uz cilvēku spēju pieņemošāk uztvert gan citu kultūru, gan citu identitāšu grupu pārstāvjus, arvien biežāk tomēr ir vērojamas situācijas, kas liecina par politikorektuma «sabiezinašanu» līdz slimīgām izpausmēm.

Pasauleslavenajai feministei Mārgaretei Atvudai (*Margaret Atwood*), kas neatbalsta, piemēram, sieviešu padarīšanu par svētajām vai upuriem, ir izdevies kļūt par «slikto feministi» tāpēc vien, ka 2016. gadā viņa parakstīja atklāto vēstuli, kurā tika prasīts tiesiski izvērtēt Britu Kolumbijas Universitātes profesora atļaišanu pēc seksuālās uzmākšanās apsūdzībām.¹² Universitātēs ir piedzīvoti asi konflikti, kuru iemesls ir nevēlēšanās atšķirīgu viedokli pat dzirdēt.

Tā vismazākais noteiktu grupu aizvairojuma risks kļūst par pamatu vispārinātām prasībām, kas jāpieņem bez ierunām. No vienas puses, liberālisms un politikorektums mums atver acis, ka atšķirīga identitāte neapdraud sabiedrību; no otras puses, uz katru vārdu, kas satur iespējamu aizskārumu, tiek reaģēts pārspilēti. Lai gan patiesībā nobriedušu sabiedrību nav iespējams tik viegli apdraudēt.

Līdzīgi liberālismam, arī viens no politikorektuma trūkumiem ir absolutizēšana un vispārināšana, lai gan pats politikorektums sākotnēji bija vērsti pret stereotipiem un vispārināti nekorektu attieksmi. Sabalsojoties ar liberālisma pārspilējumiem, atsevišķas grupas ir vienpusēji padarītas par upuriem, turpretī citas grupas vai pat veselās kultūras tiek dēmonizētas, piekarinot tām varmāku, apspiedēju, rasistu, etnocentriķu vai citu birku.

Baltādainās rases vīriešus mūsdienu feminisms nevilcinoties pasludina par sieviešu tiesību apspiedējiem, toties runāt par sievietes statusu Eiropā ienākušajā islāma kultūrā acimredzami neatbilst labajam tonim.

Priekšplānā izvirzīts arī antikoloniāls vēstījums par to, kā Rietumi pakļāva un izmantoja pārējo pasauli. Šāda melnbalta aina izkropļo sarežģīto iekarojumu un progresa vēsturi, kas iesniedzas daudz senākā pagātnē nekā laikposms, kurā iespējams runāt par Rietumu civilizācijas

pastāvēšanu. Eiropa ir piedzīvojusi arābu, mongoļu un turku iekarojumus un kultūru ietekmi, tomēr saglabājusi savu identitāti un nav pārvērtusies tautu kausējamā katlā.

Nostāju polarizācija, paviršā iezīmju piešķiršana sarežģītām parādībām vai neviendabīgām grupām vedina secināt, ka politikorektums ir ne tikai nepilnīgs — tas sāk iemiesot arī to, pret ko sākotnēji bija vērsti.

Politikorektuma pārstāvji reizēm krit tajos pašos grēkos, kurus pārmet netolerantajai sabiedrībai. Deniss Hanovs rakstā par Latvijas divkopienas sabiedrības trūkumiem precīzi apraksta citādā nepieņemšanas un birku piekarināšanas problēmas, taču arī pats nespēj atturēties no pārspilējumiem, jo neviennozīmīgu attieksmi pret feminismu vai LGBT kopienas nevar dēvēt par stigmatizāciju vai bloķēšanu.¹³ Nevienprātība nav pelnījusi uzbrukumus un apvainojumus; tā nozīmē vajadzību turpināt diskusijas.

Politikorektums un liberālisms nostājas pret nepamatotu binārismu (piemēram, vīriešu un sieviešu dzimtes izpratnē), bet nepamana, ka pats iet šajā virzienā. Tas noliedz, ka vīrieša un sievietes iezīmes ir pretējas, un pretējības neatzišanā beigu beigās atsakās atzīt pat to, ka noteiktas iezīmes ir atšķirīgas. Tas atgādina Roberta Mūzila (*Robert Musil*) romānu *Cilvēks bez īpašībām*, kura nosaukumu var uztvert kā metaforu centieniem radīt «neitrālas» personas ar «valodu bez īpašībām».

Pārspilēts politikorektums nav tikai tā pārāk centīgo atbalstītāju zaudējums, tas ir mūsu visu zaudējums. Līdzīgi liberālismam, politikorektuma pamatidejas ir sabiedrības izaugsmei vajadzīgas un labvēlīgas. Pavērsiena punkts ir to pārvēršana par ideoloģiskiem fantomiem, kas prasa bezierunu pieņemšanu, kopēšanu un atdarināšanu.

Katrai ideoloģijai — liberālismam, konservatīvismam, nacionālismam — piemīt iekšējās pretrunas un riska zonas, kuras nepieciešams apzināties un izvērtēt. Alternatīvas pieejas, uzskati un prakse ir vēlama, lai paplašinātu redzesloku un lai iedarbinātu problēmas izgaismojošus palīgmehanismus.

Turklāt ikviena ideoloģija ir saistīta ar varas attiecībām. Ne velti liberālā spārna pārstāvji neredz pauzē neslēptu prieku, ka beidzot vara nonāks līdz šim diskriminēto un marginalizēto rokās, lai gan atbildīgāk būtu atbalstīt dažādus strāvumus, rūpēties par dažādu uzskatu līdzsvaru. Mūsdienu liberāļiem ne vienmēr pietiek dūšas atzīt, ka identitātes sociālais saturs arī tiek veidots varas attiecībās, tāpēc ir pamatoti jautāt, kādi varas (pārņemšanas) apsvērumi nosaka pašreizējās norises un kādā ziņā jaunais varas saturs sabiedrībai būs ieguvums?

Pretrunas un atšķirīga viedokļa pieņemšanas grūtības nav tikai vienas konkrētas ideoloģijas piekritēju raksturīga iezīme. Nepieciešama mērķtiecīga pašattīstība un briedums, lai ar šo neti-

Foto — Kristis Zukuls

Eiropa ir piedzīvojusi arābu, mongoļu un turku iekarojumus un kultūru ietekmi, tomēr saglabājusi savu identitāti

kumu tiktu galā. Tāpat pēc katras neveiksmīgas vārdu izveles publiskos izteikumos nevajadzētu sākt raganu medības vai situācijā, kad kāds nespēj pieņemt atšķirīgu viedokli, redzēt prāta atpalicību. Jo pat nobriedušā, izglītotā, kritiski domājošā sabiedrībā nebūs šķietami ideālas vienprātības.

Politikorektuma risks nav totalitārā patstāvīgas domas aizliegšanā, bet šķietamības, pārspilējumos un pretrunās. No vienas puses, ir nosprausts neizpildāms mērķis veidot valodu, kas nevienu neaizskar — tiek doti skaidri priekšraksti, ko un kā dēvēt, kas faktiski ir liberāļu neatzītā cenzūra. No otras puses, nesen portālā *Satori* bija lasāma diskusija, kurā vienprātīgi tika pausta neizpratne par mākslas izstādes cenzēšanu tāpēc vien, ka dažos tā rada negatīvu reakciju.¹⁴ Tātad pastāv neatļautā aizskaršana un tāda aizskaršana, ko iekļaujošie sabiedrības pārstāvji diezgan klaji izsmeļ?

Mākslas cenzēšana neapšaubāmi būtu noraidāma, taču ne tāpēc, ka kāda aizvairojuma izjūta nav uzmanības vērtā. Ja tomēr tā ir, tad nonākam dubulto standartu teritorijā, kur izšķirošais nav teiktā saturs, bet gan autors. To ilustrē Sūzenas Sontāgas (*Susan Sontag*) izteikums «baltā rase ir cilvēces vēstures vēzis» un prominēta nēģeru kultūras pārstāvja Spaika Lī (*Spike Lee*) apgalvojums «es nedomāju, ka nēģeri var būt rasisti».

Lai gan abos ir rasistiskas iezīmes, tos tomēr

pieņem, ņemot vērā statusa radīto kontekstu.¹⁵ Līdzīgi tiek apgalvots, ka sauklis «nēģeru dzīvība ir svarīga» (*black lives matter*) ir vēlāmāks nekā iekļaujošais «visu cilvēku dzīvība ir svarīga» (*all lives matter*). Arī tad, ja pieņemam, ka šādi priekšplānā tiek izvirzīta konkrēta problēma, tas nemaina pirmā izteikuma nacistisko raksturu. Sabiedrībai ir jāturpina attīstīties, lai iekļaujošais tiešām būtu iekļaujošs, nevis jārada nevēlami sašaurinājumi. Demokrātijā ir nogājusi pārāk tālu (un labu) ceļu, lai tagad mēs piepeši nesaprastu, ka izņēmuma statusi nav pieņemami. Te ir saskatāmas paralēles ar Andreja Saharova (*Андрей Сахаров*) runu PSRS Tautas deputātu I kongresā 1989. gada 9. jūnijā, kad deputāti atkal apstiprināja partijas ģenerālsekretāra vienpersonisko varu. Saharovs uzsvēra, ka to nevar pieļaut ne tāpēc, ka viņš baidītos no Gorbačova autoritārisma, bet tāpēc, ka tas principā nav pieļaujams.

Problēma ir arī politikorektuma deklarativisms — priekšroka tiek dota virspusējiem pārkārtojumiem, kas nesniedz neko vairāk par simbolisku žestu. Piemēram, dažādo kvotu ieviešana, lai pānāktu dzimumu pārstāvniecības vienlīdzību, atgādina Latvijas PSR Augstāko Padomi, kurā arī vajadzēja būt noteiktai strādnieku un kolhoznieku pārstāvniecībai neatkarīgi no viņu kompetences vai vēlmes iesaistīties vadīšanā. Cita deklarā-

¹ R. Kalpiņa, L. Langa, J. Vādots. *Par liberālacionālistismu*. 7.08.2013. Pieejams: <https://www.delfi.lv/news/versijas/langa-jvadons-rkalpina-par-liberalnacionalismu.d?id=43538385>. M. Mintauris, J. Veckrācis. *Jautājumi par latviešiem*.

26.05.2016. Pieejams: <https://www.delfi.lv/news/versijas/martins-mintauris-janis-veckracis-jautajumi-par-latviesiem.d?id=47487811>.

² D. Jance. «Mani kaitina sabiedrības nespēja tikt vajā no deviņdesmito gadu apjukuma!» Intervīva ar G. Šmitu. *Latvijas Avīze*. 17.09.2020. Pieejams: <https://www.la.lv/dzivojam-vakardiena>.

³ I. Ābele. *Balta kleita*. Rīga: *Dienas Grāmata*, 2020. 32. lpp. ⁴ P. J. Deneen. *Why Liberalism Failed*. New Harven, London: Yale University Press, 2018.

⁵ K. Lands. *Atceroties Džūdītu Šklāru: liberālisms kā brīvība no bailēm*. 30.09.2020. Pieejams: <https://satori.lv/article/atceroties-dzuditu-sklaru-liberalisms-ka-briviba-no-bailem>. ⁶ Analīzi par vairāku jēdzienu vēsturi un attiecīgām izpratnes un attieksmes izmaiņām skat. Hughes 2010.

⁷ G. Berelis. *Literatūras muzejs pēdiņās*. *Grāmata*. Nr. 12, 1991. 68.—71. lpp.

⁸ K. Vērdiņš. *Caur sīdraba birzi*. *Rīgas Laiks*, 9/2020. 8.—9. lpp.

⁹ L. Esposito, L. Finley (eds.). *Political Correctness in the Era of Trump*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2019. 15.—17. lpp.

¹⁰ G. Hughes. *Political Correctness. A History of Semantics and Culture*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. 7. lpp.

¹¹ Esposito, Finley 2019: 1—3.

tīvisma izpausme iesniedz jau pavisam divainā teritorijā — vēlmē apliecināt vainu pat tad, ja tās isti nav. Ilustratīvs ir stāsts par Kanādas premjerministra apgalvojumu, ka viņa valsts, līdzīgi ASV, ciešot no sistēmiskā rasisma, lai gan Kanādu ir pamats atzīt par sistēmiski pretrasistisku.¹⁶ To var interpretēt kā vērtīgu žestu, solidāri pievienojoties rasisma apkarošanai, tomēr tukša, tendencioza deklarācija diskreditē pašas problēmas nozīmi.

Var piekrist Artim Svecem, ka politikorktutam nav vietas akadēmiskajā diskursā, mākslā un humorā.¹⁷ Paliek tikai jautājums, kuri viedie spēš noteikt, kad šajās jomās paustajam ir diskriminējošs raksturs un kad tikai attiecīgo mērķu sasniegšanai nepieciešama brīva izteiksme, kas turklāt neliecina par pašu autoru uzskatiem. Vēlreiz — mākslā cenzūrā nevajadzētu, tomēr jānovērš neskaidru kritēriju un dubultstandartu risks. Aizvainojums nevar būt vienīgais atskaites punkts cilvēka rīcībai, izvēlei un valodas lietojumam.

«No viņu vārdiem uzzināsiet, ko tie gribēja noklusēt»¹⁸

Politkorktutam piemīt arī konkrēta ārīšķīga izpausme — runas inženierija, kurā var saskatīt gan konceptuālas problēmas, gan centienus jaunus veidos īstenot fantāziju par ideālu pasauli.

Runas kontrole ir senāka nekā politikorktuma diskurss; nevēlami runas modeļi un tabu vārdi ir pastāvējuši vienmēr, tomēr pašlaik vērojamajam «visi runā tē» vilnīm nav precedenta. Kāds, galu galā, ir politikorktuma patiesais mērķis — mainīt apzīmējumus vai attieksmi? Un — vai aizstājējvārds automātiski nozīmē citu attieksmi?

Izpratne par vēlamajiem, iekļaujošajiem runas modeļiem nav veidojusies pilnā sabiedrības pašizpratnes un attīstības ciklā, pēc kura dabiski var mainīties arī izteiksmes līdzekļi. Taču šobrīd pašizpratni aizstāj norādījumi «no augšas». Iekļaujošai attieksmei tomēr vajadzētu sakņoties sabiedrības jau pieņemtajās ētiskajās normās. Draudzīgai, vienlīdzīgai un iekļaujošai sabiedrībai vajadzētu laist dziļākas saknes, nekā to spēj ideoloģija. Politikorktums sasauca ar pieklājību saziņā līdzīgi diskusiju kultūrai, kurā kritika jāvērs ne *ad hominem* (personas), bet *ad opus* (izteikuma) virzienā. Un nobriedušā sabiedrībā cieņpilnu saziņu nevajadzētu veidot, noteiktus attieksmes aspektus vai tēmas noklusējot vai aizsedzot.

Šāda pieeja pasauli nenovēršami padara orvelisku vai Oldesa Hakslīja utopijai līdzīgu, kas iespējama tikai ar nosacījumu, ka meistarīgi kontrolētie «verģi mīletu savu verdzību». Džordža Orvela antiutopijā ieviestās «jaunās valodas uzdevums bija ne tikai aizstāt esošos, politiski novecojušos izteiksmes līdzekļus, bet padarīt neiespējamu jebkādu citu domāšanas un pasaules uztveres veidu. Lai to panāktu, bija nepieciešams

sašaurināt saziņā lietojamo vārdu izvēles iespējas».¹⁹

Mūsdienu «jaunā valoda», par kuru raksta Boriss Groiss²⁰, tāpat kā Orvela laikmetā, ir ideoloģiska sabiedrības verbalizācija, lai rezultātus izmantotu varas pārdales ciņās. Līdz ar to atsevišķas grupas vai uzskati atkal iegūst īpašu statusu un gandrīz automātisku imunitāti, bet citiem uzskatiem «liberālas» vārda brīvības apstākļos nav tiesību izskanēt. Turklāt «jaunā valoda» atšķiras no ierastās valodas jaunrades un ir uzkrītoši samākslota un shematiska.²¹ Ar vārdu čaulām bez īstas, dzīvas semantikas nevar radīt dzīvotspējīgas idejas.

Tomēr runa nav tikai par nedabisku izteiksmi. Normu uzspiešana rada trauksmainu vidi, kurā ir jāuzmanās par katru izteikto vārdu, neizprotot politikorktuma prasību jēgu un ieguvumu. Katrs var pārteikties vai neatrast visprecīzāko vārdu, bet tas uzreiz nenozīmē, ka persona ir seksists, rasists vai atpakaļrāpulis. Varam bezgalīgi «attīrīt» valodu no jebkādiem mājieniem par dzimti, atteikties no vārdiem «mamma» un «tētis» un atļaut vienīgi vārdu «vecāki» (bet varbūt iekļaujošāk būtu teikt «vecākpersonas»), tērēt enerģiju, reflektējot par to, ko iesākt ar laikmeta garam droši vien neatbilstošo apzīmējumu «mātes valoda». Tomēr arī tad līdztekus ideoloģiski kristālskaidrajai pārlicībai, ka tā ir labāk un viss, nemainīgi aktuāls ir veselā saprāta un «sausā atlikuma» jautājums. Ne katra valodas formula ar dzimtes elementiem ir kaitīgu stereotipu un aizspriedumu perēklis.

Kas un kādi ir pietiekamas pieklājības kritēriji, un kā konstatēt, kad personas izjūta par diskriminējošu attieksmi ir pamatota un kad — pašlabuma noteikta manipulācija? Attieksme ne vienmēr izpaužas tieši, kas nozīmē gan politikorktuma rīku ierobežotās iespējas veidot attieksmi, gan tā liekulību, uz kuru norāda arī Kārlis Vērdiņš.

Pat perfekti politikorkta valoda nenozīmē to, ka cilvēks tiešām visus ciena un mīl. Politikorktums īsti neko neatrisina, tikai nosauc problēmu citā vārdā, izliekoties, ka līdz ar to problēma pazūd. Taču tas ir šamanisms, vārdošana, pašapmāns, dzīvošana pasaku valstībā, ko precīzi iezīmējis Jāns Kaplinskis.

Viņš norāda, ka katra politiska kustība bērnišķīgā kārtā vēlas «pasakas, mitus pārvērst par īstenību un ne sevišķi vēlas uzklaut kritiku».²² Cilvēkiem gribas noticēt laimīgai dzīvei kādā utopijā, kas sniedz vismaz zināmu mierinājumu. Tas ir protestantisma princips *sola fide* — vienīgi ticība pašu konstruētajai realitātei dod cerību uz glābiņu no pazušanas.

Bērnišķīgā jaunā pasaule vairs nav militāri totalitāra kā agrāk, tā ir kļuvusi infantili manipulējoša un pieprasa savas patēriņa tiesības. Reiz kas tāds jau bijis — Januša Korčaka romānā *Kārlis Matiušs Pirmais* (1923) attēlota sabiedrība, kuru pārvalda bērni, sabiedrība, kurā nav diskriminā-

¹² Pieejams: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2020/sep/12/margaret-atwood-if-youre-going-to-speak-truth-to-power-make-sure-its-the-truth>.

¹³ Pieejams: <https://satori.lv/article/skolas-pagalms-ar-skatu-uz-strupcelu>.

¹⁴ Cenzūra: kuriozs gadījums. *Diskusija*. 10.09.2020. Pieejams: <https://satori.lv/article/cenzura-kuriozs-gadijums-diskusija>.

¹⁵ Hughes 2010: 286.

¹⁶ A. Gonja. *Mēnessērdzība kopējā tīmeklī*. *Rīgas Laiks*, 9/2020. 11.—12. lpp.

¹⁷ A. Svece. *Divas piezīmes par politikorktumu*. 6.07.2020. Pieejams: <https://satori.lv/article/divas-piezimes-par-politikorktumu>.

¹⁸ S. J. Ēecs. *Nesaķemmētas domas*. *Avots*, Nr. 7, 1988. 72. lpp. ¹⁹ Dž. Orvels. *Dzīvnieku ferma*. 1984. Rīga: *Liesma*, 1990. 315.—316. lpp.

²⁰ B. Groiss. *Komunisms. Post scriptum*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2015. 13.—33. lpp.

²¹ Hughes 2010: 14—15.

²² J. Kaplinskis. *Jaunās pasaules*. *Avots*, Nr. 3/4, 1992. 37.—39. lpp.

²³ F. Liotārs. *Postmodernais stāvoklis. Pārskats par zināšanām*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2008.

²⁴ Pieejams: <https://www.delfi.lv/news/national/politics/asv-notikumu-konteksta-vards-melnadains-ir-atbilstoss-precize-eksperte.d?id=52290115>.

²⁵ Skat. Hughes 2010: 148—154, Dž. E. Džozefs. *Valoda un politika*. Rīga: *Zinātne*, 2008. 129.—130. lpp.

cijas un netaisnīguma. Taču arī šī utopija pārvēršas murgā. Zināmā mērā utopisku ideju mūžīgā atgriešanās ir saprotama. Cilvēki grib aizmirsties pasakā, jo tā var izvairīties no sāpīgās realitātes, kurā pastāv neatrisināmas problēmas. Sekošana utopijai atsāpina un izraisa atkarību. Turklāt ticību utopijai spēcina iedoma, ka citiem vienkārši neizdevās, jo neprata, taču mēs gan zinām, kā to sasniegt.

Vai, svinot daudzveidības un daudzbalības patosu, iecerēts daudzveidīgo pasauli aprakstīt ar policejiskā režīmā kontrolētiem izteiksmes līdzekļiem? Salīdzinoši nesēn ikdienā dzīvojam šādā režīmā, kurā bija nepārprotami skaidrs, ko un kā ir atļauts teikt, lai gan redzējam šādas pasaulainas liekulību. Ja politikorktuma virzībai uz iekļaujošu, iecietīgu un dialogam atvērtu sabiedrību ir nepieciešama slimīgi policejiska uzraudzība un pat viens neveiksmīgs izteikums var kļūt par publiskas nomelnošanas iemeslu, tad kaut kas nav kārtībā. Sabiedrības briedumu nevar panākt, aiz pseidovalodas vairoga ieviešot melnbaltu aizvainojuma un cietēju kultūru.

Teorija par «lielo naratīvu»²³ (sabiedrības kopīgo vēstījumu) beigām pamato ne tikai postmodernās ēras sākumu, bet arī relatīvo attieksmi pret valodas komunikatīvo un cilvēka pasaules uztveri veidojošo funkciju. Ja valoda kļūst performatīva, ārīšķīga, tāpat kā jebkura sociāli akceptēta priekšstatu sistēma (saukta par «ideoloģiju»), tad vienlaikus tā kļūst arī atkarīga no konkrētā brīža vajadzībām, no tā, kāda runa šobrīd tiek uzskatīta par leģitīmu un kāda turpētīm tiek cenžeta. Līdz ar to cenžēšanas pamatojumam pat nav nozīmes, jo tas ir atkarīgs tikai no konjunktūras, vienalga, vai tā savukārt tiek pamatota ar politiskiem, ētiskiem, estētiskiem vai citiem argumentiem.

Ciņa ar ideoloģiju radīto šķietamību, ar sociālajiem priekšstatiem, kuri būtībā ir manipulatīvi, lai gan balstās it kā uz objektīvām vērtībām, ir sasniegusi savu pretstatu — pārvērtusies noteikta veida ideoloģijā, kas necieš konkurenci un nepieļauj alternatīvas.

Līdz ar to kļūst iespējami dažādi paradoksāli spriedumi, kas balstās loģikas pretrunās. Piemēram, ka valodas cenzūra nodrošina sabiedrības daudzveidību, lai gan tas ir loģisks absurds. Iekļaujošās valodas diskurss nav saistīts ar pārspriedumiem par pieklājību vai toleranci, tas vienkārši turpina Platona tradīcijas priekšstatus par to, ka ar valodas palīdzību ir iespējams mainīt pasauli.

Taču šāds priekšstats nespēj pārvērst pasaku īstenībā. Vēsturiskā pieredze liecina, ka ikviens mēģinājums radīt «brīnišķīgo jauno pasauli» beidzas ar katastrofu. Tas ir jaunu ilūziju ceļš uz vecām utopijām.

Līdztekus samēribai un pamatotībai svarīgi ir arī gluži funkcionāli un pragmatiski jautājumi. Ja slimniekus gribam saukt par pacientiem, kā

tos dēvēsim mājās un ikdienas sarunās? Ja iekļaujošas runas kontekstā cilvēka fizioloģisko īpatnību apzīmēšanai izmantojam aprakstošu gramatisku konstrukciju «persona ar...», tad jāpiemin, ka tā ir sintaktiski neparocīga un šādi patiesībā izceļam, uzsvēram īpašību, kuru negribam nosaukt tieši.

Zīmīgs ir stāsts par to, kā latviešu valodā turpmāk apzīmēsīm nēģerus jeb melnādainos cilvēkus. Latvijas Cilvēktiesību centrs iesaka izmantot apzīmējumu «melnādainais/tumšādainais»²⁴ (amerikānis). Ieteikums tiek pamatots ar norisēm ASV un tur pieņemto vēlamo apzīmējumu. Daļa latviešu šo ieteikumu bez ierunām pieņem un pat pauzē neizpratni, kā rīkoties, ja senāka izdevuma bērnu grāmatā ir lasāms vārds «nēģeris».

Tomēr situācija ir savdabīga. Angļu valodā par pieņemamiem uzskatītie apzīmējumi ir regulāri mainījušies, turklāt pat attiecīgās grupas pārstāvju uzskati par vēlamāko variantu ir bijuši atšķirīgi.²⁵ Vienlīdzības kustības kontekstā latviešu valodā izvēle par labu vārdam, kas tiešā veidā uzsvē ādas krāsu, šķiet visnotaļ paradoksāla. Tiesa, labvēlīgi būtu vērtējama iespēja paplašināt krāsām tradicionāli piešķirtās konotācijas. Taču apzīmējums, kas nepastarpināti uzsvē atšķirīgo pazīmi, var būt ar augstāku diskriminējošu lietojuma risku. Turpretī vārdam «nēģeris» latviešu valodā parasti nav negatīvas konotācijas; nievājošai izteiksmei kalpo, piemēram, vārds «nigers».

Visvairāk izbrīni prasība latviešu valodas vārda nozīmi pielāgot nozīmei citā, t. i., angļu valodā. Vārdu lietošana atbilstoši nozīmei citā valodā ir neierasta un divaina prakse. Turklāt nav skaidrs, kāpēc pietiek ar vienu vienīgu atsaucē valodu un kontekstu (nēģeri dzīvo ne tikai angļiski runājošās valstīs). Iespējams, atsauci uz vārda nozīmes sakrītību varētu pieņemt tad, ja runa būtu par tiešu aizguvumu no attiecīgās valodas. Taču arī tad būtu svarīga vārda nozīmes un tās izmaiņu vēstures sakrītība. Šajā gadījumā rodas iespaids par kārtējo aklo sekošanu norisēm dominējošā kultūrā, uz kuru daļa latviešu skatās, mutes ieplētuši. Specifiskais Latvijas kultūras konteksts, kam noteikti ir galvenā nozīme, tiek ignorēts un līdz ar to diskreditēts.

Vai šāda attieksme atbilst kultūru daudzveidības un vienlīdzības principiem? Iespējams, bērnišķīgi noticam, ka šādi kļūstam lielajai pasaulei vairāk piederīgi, lai gan spertais solis ir tukšs, bez satura — ieteicamā vārda izvēle nebūt nenovērš necienīgas attieksmes un runas iespēju.

Orveliskajā 1984. gadā pasaulē «jaunās valodas» uzdevums bija pagātnes izdzēšana faktu līmenī. Mūsdienās neērtās patiesības noklusējumu aizvieto eifēmismi, savulaik totalitārai valodai raksturīgā prakse. Eifēmisma kultūrā slinkuma vietā nāk «gribas piepūles vājums», jo vārds «slinkums» taču ir emocionālās vardarbības izpausme.

Laiki mainās. Kā un kāpēc maināties tiem līdzī? ■

Solveiga Krūmiņa-Koņkova

Veids, kā justies dzīvam

Tumšais tūrisms demonstrē vienīgi narcisma kultūras nostiprināšanos

Solveiga Krūmiņa Koņkova (1960) ir filozofijas doktore, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece. Pētnieciskās intereses — baznīcas un valsts attiecību vēsture padomju okupācijas periodā, reliģiski filozofisko ideju vēsture un to attīstība mūsdienās Latvijā, galvenokārt Austrumu reliģijās.

cība pastāv krietni īsāku laiku.¹

Mēģinot rast skaidrojumu tumšā tūrisma rašanās iemesliem, izveidojušies vairāki atšķirīgi viedokļi: vieniem tumšais tūrisms ir rietumnieku egocentrisma un narcisma galēja izpausme, otriem — gandrīz vai vienīgais veids, kā pārvarēt Rietumu sabiedrības «psiholoģiskās traumas». Vieni šo tūrisma sauc par jaunu svētceļojuma veidu, citi uzsver, ka ar svētceļojumiem tam nav pilnīgi nekā kopīga.

Manuprāt, patiesība ir kaut kur pa vidu, un šos šķietami pretējos viedokļus vieno pētnieku pārliecība, ka atslēgvārds tumšā tūrisma fenomena skaidrojumam ir «nāve» vai, precīzāk, *thanatopsis*, proti, pārdomas par nāvi vai, iespējams, precīzāk, meditācija uz nāvi.

«Viss, kas elpo, dalīsies tavā liktenī...» — tā ir rindiņa no amerikāņu dzejnieka Viljama Kalena Braienta (*William Cullen Bryant*, 1794—1878) tāda paša nosaukuma dzejoļa. Braientam pārdomas par nāvi un tās neizbēgamības atzišana bija ceļš uz sapratni par dzīves vērtību un to, ka laimīga dzīve patiesībā ir pati iespēja būt dzīvam. Bez nāves dzīvei nebūtu jēgas.

«Nāve dod gaismu mūsu dzīvei...» Tā, domājot par iemesliem savu tautiešu īpašajai attieksmei pret nāvi, gadsimtu vēlāk rakstīja meksikāņu rakstnieks Oktavio Pass (*Octavio Paz*, 1914—1998). «Nāve nav tālāk nododama, tāpat kā dzīvība. Ja mēs nemirstam tā, kā dzīvojam, tas ir tāpēc, ka dzīve, ko mēs dzīvojam, patiesībā nebija mūsu: tā nepiederēja mums, jo nelaime, kas mūs nogalina, nepieder mums. Pastāsti man, kā tu mirsti, un es tev pateikšu, kas tu esi.»²

Rietumu kultūrā nāves tēma vienmēr ir pastāvējusi, taču par to maz ticis runāts. Varbūt tāpēc, ka tā aizvien ir bijusi viena no domājoša cilvēka lielākajām bažām. No nāves baidās, un tajā pašā laikā tā vilina ar savu noslēpumainību un marginalitāti. Varbūt nerunā tāpēc, ka kristietībā, kā uzsver Pass, dzīvībai un nāvei trūkst autonomijas; tās ir vienas un tās pašas realitātes divas sejas. Visu to nozīmīgumu rada un pārvalda citas vērtības. Tās ir atsauces uz neredzamo realitāti.

Viduslaiku un, domājams, arī mūsdienu kristīgā svētceļnieka primārais ceļa mērķis visbiežāk ir grēku nožēla, cerība uz garīgu un fizisku dziedināšanu, tam nav saistības ar bailēm no nāves. Reliģija un reliģiozitāte ir mehānismi, kuri mazina nāves neizbēgamības traumu, vēstot par dzīves turpinājumu citā, labākā pasaulē. Sekulārā sabiedrībā šādu mehānismu vairs nav, tāpēc nav arī cerības uz pēcdzīvi.³ Paplašinot robežas pašāvilībai uz dzīvi, sekularizācija turklāt ir nopēmusi noslēpumainības plivuru nāves vaigam. Nav vairs noslēpumu, un nav vairs cerību, un nāve šausmina lielāko daļu mūsdienu cilvēku daudz vairāk nekā līdz šim.⁴

Tāpēc 21. gadsimtā par nāvi domā un raksta, dodas ceļojumos uz «nāves vietām» un izstrādā tās tēmā iederīgus jaunus tūristu maršrutus. Tā-

Nacistiskās Vācijas izveidotās Štuthofas koncentrācijas nometnes krematorija. Bijušo nāves nometņu vietas mūsdienās kļuvušas par tūrisma galamērķiem.

2020. gada vasara.

Foto — LETA/AFP

pēc var teikt, ka tumšais tūrisms ir dabisks Rietumu sabiedrības sekularizācijas veidojums.

Tumšajā tūrisma pat saskata līdzību ar svētceļojumu, un tas iespējams galvenokārt viena iemesla dēļ: tajā varam samānīt nāves sakralizāciju. Un, tā kā sakralizācija ir balstīta sekularisma loģikā, sākotnēji var šķist, ka ar kristīgo svētceļojumu tai patiešām nav nekā kopīga. Taču citādi ir, ja raugāties uz tumšo tūrisma kā uz *thanatopsis* klātbūtni: iespēju izprast mūsu katra paša (nākotnes) aiziešanu caur citu cilvēku nāvi.

Tiek arī uzskatīts, ka tumšais tūrisms ir sekulāras sabiedrības antropoloģisks mēģinājums pieradināt nāvi. Citiem vārdiem, tā piekritēji mēģina pakļaut sev nāvi, ritualizējot citu nāves un tādā veidā simboliski pagarinot pašu dzīvi. Tas tumšo tūrisma ļauj priekšstādīt kā vēl vienu pagaidām līdz galam nesapratu rituālu vai rituālu kopumu, garīgu praksi un tādējādi vismaz daļēji attaisno arī tā samērošanu ar svētceļojumu. Tiesa, ne kristīgu.

Tumšā tūrisma pētnieks Filips Stouns (*Philip Stone*) tajā saredz dažādas piesātinājuma pakāpes, tāpat kā tumsai: sākot no tumšākām līdz gaišākām nāves izpausmēm; sākot ar ekstrēmu ciešanu (genocīda, masu slepkavību, dabas katastrofu) apskates vietām līdz tādām «kultūras izklāides» vietām kā Drakulas muzeji. Šī tūrisma veida piekritējus viņš atšķir no kapšētu apmek-

lētājiem, kuri, piemēram, meklē kāda slavena dzejnieka vai aktiera atdusas vietu, jo iemesls, kāpēc pirmie apmeklē «nāves vietas», lielākoties nav zinātkāre vai vēlēšanās godināt mirušo piemiņu: viņus neinteresē šajās vietās bojā gājušo dzīvesstāsti. Pēc Stouna domām, viņiem tās dod iespēju domāt par savu nāvi, un tumšais tūrisms pēc būtības ir mediators starp nāvi un miršanu un dzīvi un dzīvošanu, formulējot kā šo vietu apmeklētāja personisko, tā vienlaikus visiem kopējo «mirstības kapitālu».⁵

Apmeklējot, piemēram, holokausta vietas, tūristu mērķis nav saprast, kādi ir bijuši holokausta iemesli vai kas īsti noticis konkrētajā vietā, bet gan justies priecīgiem, ka šie notikumi viņus nav skāruši, ka viņiem dota iespēja būt uzvarētājiem dzīves un nāves spēlē. Kāpēc mūs tā fascinē citu cilvēku ciešanas? Mēģinot atbildēt uz šo jautājumu, tumšā tūrisma pētnieks, Argentīnas filozofs Maksimiljano Korstanje (*Maximiliano Korstanje*) atsauca uz amerikāņu filozofa un sociologa Džordža Herberta Mīda (*George Herbert Mead*, 1863—1931) koncepciju par cilvēka patības veidošanos. Pēc Korstanjes domām, mūsu patība izjūt laimi, vērojot cita ciešanas — tas ir rituāls, kas nepieciešams, lai izvairītos no mūsu pašu varbūtējām sāpēm vai domām par tām.⁶ Citiem vārdiem, kamēr ar mediju starpniecību patērējam citu nāvi, mēs veidojam sev

Lai cik ciniski tas izklausītos, arī holokausta un citu masu slepkavību vietas, no tūrisma pozīcijām raugoties, ir tieši tādi paši «produkti»

daudz dziļāku drošības (laimes) sajūtu, jo atšķirībā no sliktās ziņas pieminētajiem esam izvirījušies no nāves un dzīvojam tālāk. Tāpat arī tumšajā tūrismā citu ciešanas, izmisums un nāve ļauj justies aizvien vēl un ilgi dzīviem tiem, kuri šos tūrisma produktus patērē.

Lai cik ciniski tas izklausītos, arī holokausta un citu masu slepkavību vietas, no tūrisma kā uzņēmējdarbības veida pozīcijām raugoties, ir tieši tādi paši «produkti» kā atpūta kādā no kūrortiem vai, piemēram, ekskursija pa Venēciju. Šajā ziņā tumšais tūrisms ir piederīgs patēriņciskās sabiedrības vērtību sistēmai — ja ir, kas patērē, būs arī, ko piedāvāt. Tāpēc Oktavio Pasa rakstītais par to, ka nāve nav tālāk nododama, tumšā tūrisma kontekstā ir uzskatāms par mūsdienām neatbilstošu. Nāve ir ne tikai nododama tālāk, to var pārdot, un ar to var ļoti labi pelnīt.

Tieši tāpēc tik dažāda attieksme pret tumšo tūrisma pastāv arī tā pētnieku vidū, un pat viena pētnieka zinātniskajā biogrāfijā tas sākotnēji var tikt attaisnots, bet pēc tam kaismīgi noliegts. Jau minētais Maksimiljano Korstanje savos agrīnajos darbos, sekojot Filipa Stouna apsvērumam, ka tumšo tūrisma var uzskatīt par pedagoģisku instrumentu sabiedrības veselības nodrošināšanai, to raksturoja kā sabiedrības traumu dziedinātāju un psiholoģiskās noturības veidotāju. Viņš uzsvēra, ka tumšais tūrisms ir viens no sociālajiem mehānismiem, ar kuru palīdzību sabiedrība var atgūties no katastrofas, un ka tas palīdz padarīt pasauli par drošāku dzīvesvietu. Ka tumšā tūrisma veidotā psiholoģiskā noturība, tas ir, spēja pārvarēt ciešanu vai ārkārtēju zaudējumu situāciju pēctraumas periodā, sabiedrībai atvieglo divu kontrastējošu jūtu organizēšanu: bailes no nāves un lepnumu par spēju pārvarēt šķēršļus arī visnelabvēlīgākajos apstākļos. Viņaprāt, šī iemesla dēļ nav, piemēram, pārsteidzoši redzēt labiekārtotas piemiņas vietas, festivālus vai citus pasākumus teritorijās, kuras izpostījušas dabas katastrofas, un tikai jānožēlo, ka šajā tumšā tūrisma potenciālā netiek sarežģētas iespējas to kopienas ekonomikas atdzīvīšanai, kurām šīs teritorijas pieder.

Tajā pašā laikā Korstanje brīdina, ka, padarot katastrofu vietas par precī, tās var kļūt par politisku manipulāciju rīku atsevišķu grupu rokās, jo šīm vietām kā atmiņas telpām nav unificētu robežu.

Dažus gadus vēlāk par tumšā tūrisma patēriņa «slimīgo dabu» Korstanje raksta daudz asākā formā: «Nāve ir kļuvusi par komercijas daļu, lai, pārdodot to starptautiskai auditorijai, tā noticētu tam, cik šī auditorija ir īpaša.»⁷ Vairākkārt raksturojot tumšo tūrisma kā attīstīto jeb «pirmo pasaules valstu» fenomenu, Korstanje uzsver, ka tumšā tūrisma ētika atspoguļo jaunu kapitālisma formu — nāves kapitālismu (*thana-capitalism*). Nāve tajā ir kļuvusi par neatņemamu ekonomiskās sistēmas un tās preču apmaiņas procesa sa-

stāvdaļu, bet tumšais tūrisms, būdams tālu no patiesas intereses par citiem, demonstrē tikai un vienīgi narcisma kultūras nostiprināšanos.

Tomēr ir kāds šķērslis, kas palēnina jaunā tūrisma uzvaras gājienu. Tā maršrutos iekļautās apskates vietas vienmēr ir kādas etniskas grupas, ļaužu kopas vai nācijas drūmais mantojums. Visbiežāk tās saistās ar traģiskiem notikumiem, kurus gribas aizmirst. Iespējams, par kādu no notikumiem ir kauns. Par daudzām traģēdijām vēl nav gatavības runāt. Tās ir atmiņas, par kurām gribas klusēt, jo dažādu iemeslu dēļ tās sār arī pēc daudziem gadiem, un šīs sāpes nav domātas vispārējai apskatei. Tāpēc droši vien pirmā atbilde uz aicinājumu iekļaut vienu vai otru «perspektīvu» vietu tumšā tūrisma maršrutā būs neizpratne. Vismaz tā tam vajadzētu būt. ■

¹ Šogad tā izpēte sākusies arī LU Filozofijas un socioloģijas institūtā projektā *Sarežģītais vēsturiskais mantojums Latvijā: holokausta tūrisma vietas starp piemiņas kultūru, mūsdienu tūrisma pieprasījumu un piedāvājumu*.

² Octavio Paz. *Todos Santos, Día de Muertos. Del Modernismo a Nuestros Días. Antología Literaria Hispanoamericana*, ed. por Albertyo Acereda y Justo S. Alarcon. New York: Lulu Press. Hispanic Studies, 2011. 294.

³ Panos Bardis. *History of Thanatology: Philosophical, Religious, Psychological, and Sociological Ideas Concerning Death, from Primitive Times to the Present*. Washington DC, University Press of America, 1981.

⁴ Phillipe Aries. *Western Attitudes Toward Death: From the Middle Ages to the Present (Vol. 3)*. Maryland, John Hopkins University Press, 1975.

⁵ Philip Stone. *Dark Tourism as 'Mortality Capital': The Case of Ground Zero and the Significant Other Dead. Contemporary Tourist Experience: Concepts and Consequences*, ed by Richard Sharpley & Philip R. Stone. Abington, Oxon: Routledge, 2012. 72.

⁶ Maximiliano Korstanje. *The Anthropology of dark Tourism. Exploring the Contradictions of Capitalism*. Centre for Ethnicity & Racism Studies, 2015.

Pieejams: https://cers.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/97/2015/02/Korstanje_CERS_15.pdf

⁷ Maximiliano E. Korstanje. *The Allegory of Holocaust: The Rise of Thana Capitalism. Ideological Messaging and the Role of Political Literature*, ed. by O. Çakirtaş. Hershey, PA: IGI Global, 2017. 179.

Inna Gīle

Epidēmiju posts

Neatkarības kara laikā Latvijā plosījās četras infekcijas slimības

Inna Gīle (1989) ir vēsturniece, Mg. hist., vēstures doktora grāda pretendente, Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūta zinātniskā asistente, Liepājas muzeja vēsturniece. Pēta 20. gadsimta vēsturi, zinātniskās intereses — militārās medicīnas un medicīnas vēsture.

Vēsturiskā pieredze kļūst aktuāla lielu politisko pārmaiņu vai tādu satricinājumu brīžos, kas skar visas sabiedrības dzīvi. *Covid-19* izplatības laikā pieaug interese par infekcijas slimību pandēmijām. Vai jau agrāk piedzīvots un pārvarēts kas līdzīgs? Pirms gadsimta — Neatkarības kara laikā (1918–1920) — Latviju skāra dažādu epidēmiju uzliesmojumi.

Prelūdijs katastrofai

Infekcijas slimību plašu izplatību jeb epidēmiju draudus Latvijas teritorijā Pirmā pasaules kara un turpmākajos gados veicināja dažādi apstākļi, kas bieži vien nenovēršami ietekmēja ikdienas dzīvi. Karadarbība kopš 1915. gada vasaras, Vācijas un Krievijas bruņoto spēku pārvietošanās, karavīru dzīve kazarmās un ierakumos, kā arī bēgļu kustība, kad tūkstošiem cilvēku vienlaikus atstāja savas mājas, ne tikai izpostīja laukus un pilsētas, bet arī jūtami pasliktināja sanitāro situāciju Kurzemē un Vidzemē.

Bēgļu un karaspēka vienību koncentrācijai klāt vēl nāca pārtikas trūkums un slikti dzērumais ūdens, cilvēkiem bieži nācās dzīvot pat antisanitāros apstākļos. Pastāvīgi trūka arī farmācijas līdzekļi. Mediķiem, kas nebija piesaistīti militārajam dienestam, arvien sarežģītāk bija tikt galā ar bēgļu pieplūdumu. Tas viss likum-

sakarīgi radīja infekcijas slimību uzliesmojumus epidēmiju veidā.

Kara gados epidēmijas «pārstaigāja» plašākus reģionus — daudzas infekcijas slimības sasniedza Latvijas teritoriju no Krievijas impērijas iekšzemes guberņām, kur iedzīvotāju veselības aprūpe bija sliktāka nekā Baltijā. 1917. gada rudenī vācu karaspēkam ieņemot Rīgu, tiešā karadarbība Latvijas teritorijā pēc dažiem mēnešiem beidzās, tomēr dzīve okupācijas režīmā īpaši vieglāka nekļuva.

Neatkarības kara laikā kopš 1918. gada nogales epidemioloģiskā situācija tikai pasliktinājās. Latvijas teritorijā atradās dažādu valstu armiju daļas, bet civilās pārvaldes darbs bija atkarīgs no trim dažādām valdībām. Karadarbības dēļ notika rekvizīcijas, slimnīcas un aptiekas dažkārt izlaupīja. Medicīnas iestāžu darbs kopumā notika ļoti smagos apstākļos, tām trūka piemērotu telpu, iekārtu un medikamentu. Pirmā pasaules kara bēgļi un karagūstekņi, atgriežoties Latvijā, līdzī atveda arī slimības. Kaut gan varas iestādes izveidoja karantīnas zonas, tās ne vienmēr funkcionēja tā, lai savlaicīgi izolētu saslimušos un slimības neizplatītos tālāk.

Tādējādi dažādu epidēmiju izplatība Latvijā visaugstāko apjomu sasniedza tieši 1919. un 1920. gadā. Tam bija vairāki iemesli. 1919. gada sākumā Rīgā no Krievijas ienāca Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas bruņotie spēki jeb t. s. lielinieku armija, kas līdz janvāra beigām bija ieņēmusi gandrīz visu Kurzemi līdz pat Ventai. Padomju vara sāka tā dēvētos sociālistiskos pārkārtojumus, laukos organizējot pirmās padomju saimniecības. Šo pārkārtojumu sekas nebija ilgi jāgaida — pastiprinājās pārtikas trūkums, 1919. gadā Rīgā bada nāvē nomira 558 cilvēki. Kara apstākļu radītā vispārējā nabadzība, tāpat neziņa un nedrošība par nākotni veicināja epidēmiju rašanos un strauju izplatību.

Spāņu gripa

20. gadsimtā pasaule piedzīvoja trīs gripas pandēmijas. 1918.—1920. gadā tā saukto spāņu gripu (A(H1N1) tips), 1957.—1959. gadā tā saukto Āzijas gripu (A(H2N2) tips) un 1968.—1969. gadā Honkongas gripas (A(H3N2) tips) epidēmiju. Diemžēl nav vēsturnieku pētījumu par to, kā un vai Latvija piedzīvoja Āzijas un Honkongas gripas epidēmijas.

Pašlaik mediji lielu uzmanību pievēršusi spāņu gripai, kuras uzliesmojums Eiropā sakrita ar Pirmā pasaules kara beigām un Latvijas Neatkarības kara periodu. Pēc dažādiem aprēķiniem, ar šo slimību trīs gadu laikā saslima apmēram 500 miljoni cilvēku jeb apmēram 30% pasaules iedzīvotāju, un tā prasīja vismaz 30 (daži pētnieki min pat 50–100) miljonu cilvēku dzīvību visā pasaulē. Mirušo skaits pārsniedza Pirmā pasaules kara upuru skaitu, un spāņu gripa bija viena no nežēlīgākajām pasaules vēsturē piedzīvota-

1918. gadā ar gripu saslimušo koeficients uz 10 000 iedzīvotāju bija 157,3

jām pandēmijām.

Spāņu gripas nosaukums saistīts ar to, ka Spānija bija pirmā valsts, kuras laikrakstos parādījās raksti par saslimušajiem. Spānija Pirmajā pasaules karā palika neitrāla, un tās laikrakstus neskāra kara cenzūra, tādēļ avižu slejas pārpildīja ziņas par saslimušajiem un mirušajiem. Spānijā savukārt slimību dēvēja par franču gripu, bet Latvijā tai bija dažādi nosaukumi – gripa, spāņu iesnas vai gripa, influence u. c.

Gripas izcelsme nav pilnībā skaidra, un vēsturnieku domas par to atšķiras: vieni uzskata, ka slimība radās Amerikas Savienotajās Valstīs, kur 1918. gada pavasarī bija reģistrēts pirmais oficiālais gadījums, citi – ka šī gripas vīrusa izcelsme bija meklējama Austrumāzijā. Amerikāņu karavīriem dodoties uz Rietumu frontes kauju laukiem Eiropā, slimība 1918. gada vasarā strauji uzliesmoja arī kara novājinātajā Vecajā pasaulē.

Arī versijas par to, kā spāņu gripa nokļuva Latvijā, ir dažādas. Iespējams, slimība tika ieviesta caur Liepājas ostu, jo 1918. gada decembra beigās Liepājā iekārtoja īpašu slimnīcu (ar 120 gultasvietām) bijušajiem Krievijas armijas karagūstekņiem, kas pēc Pirmā pasaules kara beigām sāka atgriezties no Vācijas. Daudzi no tiem bija slimi ar gripu.

«Tā kā no Vācijas pārvesto kara gūstekņu starpā ir daudz gripas slimnieku, kuriem pilsētas slimnīcā nebija telpu, tad tagad pie pilsētas slimnīcas ierīkota jauna nodaļa (palāta) priekš gripas slimniekiem. Ar minēto slimību katru dienu ievēd 10–20 kara gūstekņus. Vārgais, nomocītais gūstekņu ķermenis šo slimību grūti panes, tā kā apmēram trešā daļa nomirst.»¹

Tomēr šo versiju iespējams arī apšaubīt, jo presē par pirmo gripas gadījumu Latvijā var lasīt laikrakstā *Baltijas Ziņas* jau 1918. gada vasarā. 11. jūlijā kādā publikācijā ziņots, ka Kurzemē, Talsoš, parādījusies «spāniešu slimība», ar kuru slimojot gan civiliedzīvotāji, gan krievu karagūstekņi un karavīri.

Arī tad, ja pieņem, ka tieši caur Liepāju pārējā Latvijā nokļuva gripas vīruss, tomēr ir grūti izskaidrot, kādēļ ar gripu vairāk slimoja Rīgā un Vidzemē, nevis Liepājā un Kurzemē. Turklāt Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas žurnālā no 1919. gada aprīļa līdz gada beigām ar gripu slimojošo skaits palielinās tikai gada nogalē. Visticamāk, spāņu gripa nokļuva Latvijā pa vairākiem ceļiem vienlaikus – ar vācu karavīriem, civiliedzīvotājiem, bēgļiem vai krievu karagūstekņiem, kas caur Kurzemi atgriezās dzimtenē.

Jau 1918. gada septembra beigās un oktobrī laikraksti ziņoja, ka gripa plaši izplatījies Vidzemē, reģistrēti arī nāves gadījumi. Valkas apkārtnē esot bijušas mājas, kur ar gripu slimojusi visa ģimene. Vairākās vietās Latvijā uz laiku slēdzta skolas. Rīgā daudz slimoja kultūras darbi-

nieki – saslimušos koncertu un teātru darbiniekus centās aizvietot, bet, ja neatrada piemērotus aizvietotājus, pasākumus atcēla.

Sākotnēji gripa skāra visu vecumu cilvēkus, taču 1918. gada rudenī laikraksti ziņoja, ka slimojot bērni līdz piecu gadu vecumam, cilvēki vīrs 60 gadiem un īpaši daudz vecumā no 20 līdz 40 gadiem. Tieši šajā vecuma grupā arī reģistrēja vislielāko mirstību. Šis iedzīvotāju grupas ziņā bija demogrāfisko rādītāju uzlabošana pēc kara, tādēļ tas bija vēl viens sāpīgs trieciens tautas dzīvā spēka atjaunošanai.

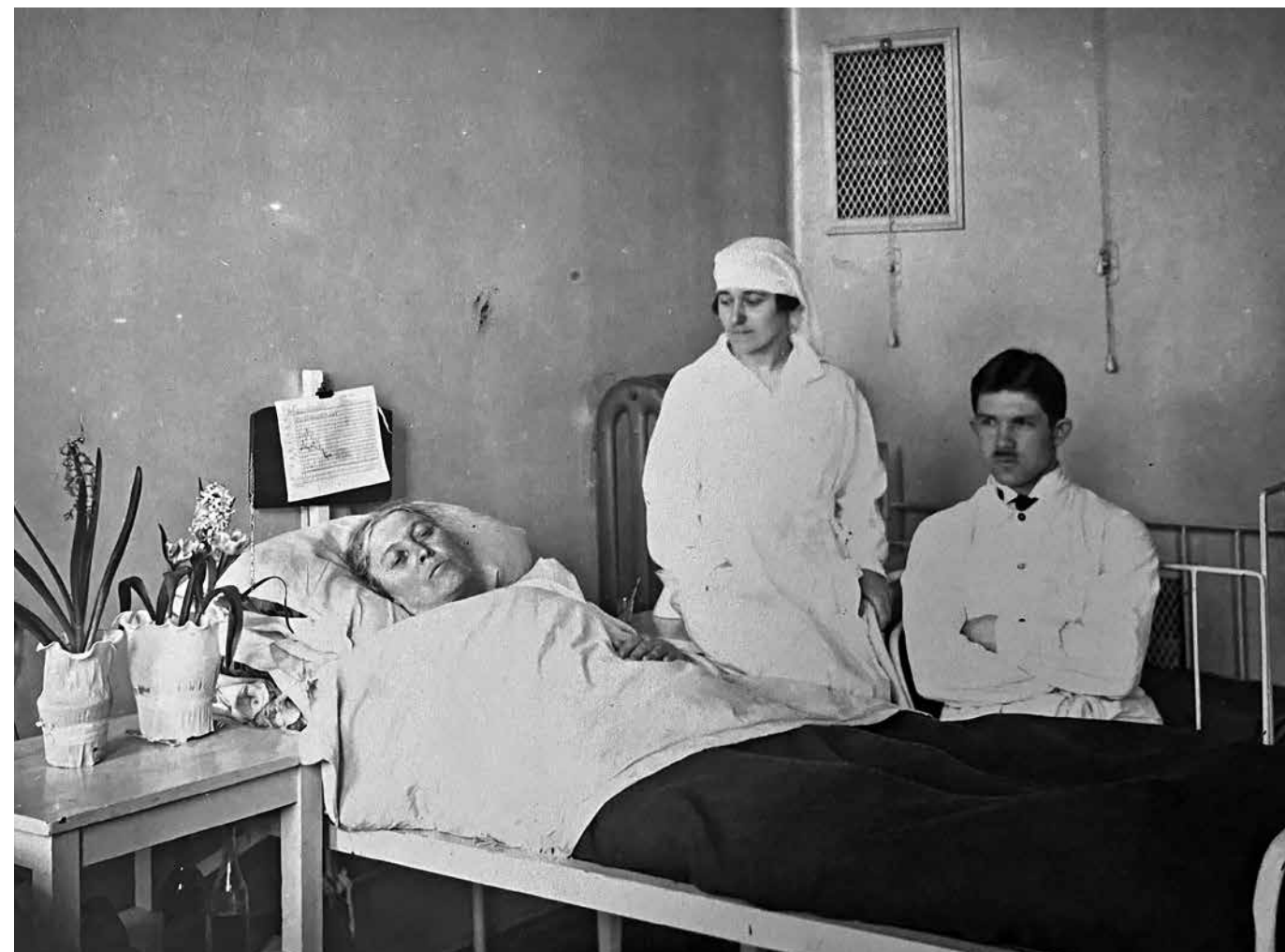
Situāciju saasināja tas, ka Latvijā trūka medicīniskā personāla. Daļa mediķu bija nodarbināti militārajā sektorā, daļa Pirmā pasaules kara laikā bija devušies bēgļu gaitās ārpus Latvijas. Medikamenti kara apstākļos allaž ir bijuši grūti pieejami, un ne visi varēja tos atļauties, tādēļ pārsvarā ārstējās ar tautas metodēm – sildīšanas, sviedrēšanu drudža pārvarēšanai un zaļu tēju dzeršanu. Presē tika publicēti raksti, kuros ieteica lietot stipru vīnu mazās devās un citas vienkāršas metodes. Visbiežāk presē lasāmais norādījums, kā izvairīties no slimības, bija ieteikums neapmeklēt publiskas vietas un pēc iespējas izvairīties no saskarsmes ar saslimušajiem.

Nav iespējams uzzināt, cik cilvēku slimoja vai nomira ar spāņu gripu Latvijā. Jebkurš nosauktais skaitlis būtu ļoti aptuvenš, jo situācija frontē mainījās dažu nedēļu un pat dienu laikā, un kara apstākļos nebija sistemātiski veidota statistikas datu ne tikai par gripas, bet arī par citu slimnieku skaitu. Katra medicīnas iestāde veica savu pacientu uzskaiti un reģistrāciju, bet, kā rāda Liepājas pilsētas slimnīcas reģistrācijas grāmata, šāda uzskaitē bija nepilnīga, vai arī tās dati nav saglabājušies līdz mūsdienām.

Rīgas dati

Tomēr par situācijas nopietnību liecina, piemēram, Rīgas pilsētas pārvaldes apkopotā statistika par epidēmisko slimību pacientiem Rīgā. Jau gadsimta sākumā pilsēta ievāca ziņas par dažādām pacientu grupām pilsētā, bet kopš 1909. gada Rīgas pilsētas pārvalde ieviesa noteikumus vākt statistisku par cilvēku skaitu, kuri Rīgā miruši no epidēmiju izraisošām infekcijas slimībām. Šos datus publicēja arī presē. Bieži starp publicētajiem un nepublicētajiem datiem pastāvēja nesakritība, tomēr tie parāda pilsētas iedzīvotāju saslimstības tendences. Pēc šiem datiem mūsdienās var izprast tolaik sastopamo infekcijas slimību izplatības apmērus, un jāatzīst, ka skaitļi ir diezgan dramatiski.

Pirmā pasaules kara laikā, sākot ar pirmo kara gadu, gripa līdz pat 1918. gadam pieņēma spēkā. 1914. gadā ar gripu saslimušo koeficients uz 10 000 iedzīvotāju bija 0,8. Savukārt 1918. gadā, kas bija pirmais spāņu gripas uzliesmojuma gads, šis koeficients bija 157,3. Tiesa, jau nākamajā gadā ar gripu saslimušo koeficients no-

Liepājas pilsētas slimnīcas Tīfa nodaļa. 1921. gads. Pirmais no labās ārsts A. Niklass, māsa M. Janerovska.²

Fotogrāfs — nezināms.
Liepājas muzeja krājums

kritās līdz 16,5, un arī 1920. gadā tas turpināja pazemināties līdz 10,9. Rīgā 1918. gadā pusotra mēneša laikā (no 29. septembra līdz 12. novembrim) reģistrēja apmēram 2300 spāņu gripas gadījumu, bet divu nedēļu laikā (no 6. līdz 20. oktobrim) nomira 477 cilvēki. Diemžēl nav datu par cilvēkiem, kuri nomira no gripas izraisītajām komplikācijām – plaušu iekaisumiem (pneimonijas vai pleirīta), taču domājams, ka to skaits bija visai liels, jo 1920. gadā pilsētā no gripas nomira 66 cilvēki, bet no pneimonijas, kas reģistrēta tieši kā gripas komplikācija, – 94, tādā veidā par trešdaļu vairāk.

Tolaik medicīniskajā praksē bija grūti nošķirt parasto gripu no spāņu gripas, līdz ar to reģistrētajos datos visi gripas tipi ir iekļauti kopā. Dažos dokumentos gripa un spāņu gripa ir minētas atsevišķi, bet nav skaidrs, pēc kādiem parametriem tas darīts. Iespējams, noteicošā pazīme bija slimības simptomi – ja tie bija smagāki, pacientu reģistrēja kā spāņu gripas slimnieku. Tomēr tas ir tikai minējums.

1918. gada rudens un 1919. gada pavasaris bija spāņu gripas augstākās izplatības laiks, bet arī vēl 1919. gada rudenī tā Latvijā bija diezgan izplatīta. Medicīnas iestāžu pacientu reģistrācijas grāmatās pēdējie ieraksti par spāņu gripas gadi-

jumiem atrodami 1920. gada pavasarī.

Pēc pilsētas Statistiskā biroja datiem, Rīgā 1917. gadā, tātad jau pēc lielo rūpnīcu un fabriku evakuācijas, bija palikuši apmēram 225 000 iedzīvotāju, bet 1920. gadā skaitlis bija nokritis līdz 185 000. Ja biroja apkopotie dati ir pareizi, tad trīs gadu laikā pilsētas iedzīvotāju skaits bija samazinājies par apmēram 40 000. Daļu cilvēku Rīga zaudēja tieši spāņu gripas un arī citu epidēmisko slimību izraisītās mirstības dēļ.

Citas slimības

Paralēli gripai visu kara laiku, arī jau pirmskara laikā Rīgā un citur Latvijā, bija izplatītas vēl citas epidēmiskās slimības, par kurām ārsti pat runāja vairāk nekā par spāņu gripu, jo tās prasīja daudz vairāk upuru. Tāpat kā gripas gadījumā, arī ar šīm slimībām saslimušo skaitu Latvijā kopumā noteikt nav iespējams, tomēr atsevišķi skaitļi izteiksmīgi raksturo situāciju.

Īpaši izceļams ir 1919. gads, kad bez gripas Latvijā uzliesmoja vēl četras bīstamas infekcijas slimības – izsitumu tīfs un vēdertīfs, dizentērija un bakas. Rīgā visvairāk upuru prasīja izsitumu tīfs, saslimušo koeficients uz 10 000 iedzīvotāju bija 464,5. Otrajā vietā pēc saslimušo skaita bija dizentērija (ar koeficientu 134,1), tai sekoja

Visa Latgale līdzinās vienai lielai netīrumu bedrei. Ūdens tiek ņemts kā priekšlopiem, tā cilvēkiem no tuvākā grāvja

bakas (koeficients 54,1) un vēdertīfs (koeficients 25,3). Dizentērija, ko tajā laikā dēvēja par asins-sērgu, visu kara laiku bija plaši izplatīta, un jau 1917. gadā notika pirmais tās uzliesmojums, sasniedzot koeficientu 274,9. Pēc pilsētas Statistiskā biroja datiem, Rīgā 1919. gadā nomira 12 719 cilvēki, no tiem 29% nomira no «lipīgām», respektīvi, infekcijas slimībām. Salīdzinājumam — 1915. gadā, kad pilsētā epidēmijas arī bija plaši izplatītas, tie bija 15% no tolaik mirušajiem Rīgas iedzīvotājiem.

Krievijas pilsoņu kara laikā (1917—1920) epidēmijas burtiski plosījās kara skartajos reģionos. 1920. gada pavasarī Latvijas prese ziņoja par slimību izplatību Sarkanajā armijā. Rakstā par stāvokli netālu no Latvijas robežas esošajā Pleskavā laikrakstā *Latvijas Kareivis* bija ironiski teikts: «Cik visai traģiski — komunistus ēd utis nost.»³ Padomju spēkiem atkāpjoties uz Latgali, epidēmiskās slimības uzliesmoja tur. 1920. gada pavasarī Latvijas un Polijas bruņotajiem spēkiem sākot apvienoto uzbrukumu Latgales frontē, slimības strauji izplatījās arī Latvijas armijā un pārējā Latvijā. Kāds Latvijas armijas karavīrs visai skarbi raksturoja sliktos sanitāros apstākļus Latgalē: «Visa Latgale līdzinās vienai lielai netīrumu bedrei. (..) Ūdens tiek ņemts kā priekšlopiem, tā cilvēkiem no tuvākā grāvja. Siltam laikam iestājoties, visi netīrumi gāžas upītēs un ezeros un saģiftē dzeramo ūdeni. Epidēmijas, sevišķi tifs, izplatās pār visu Latgali. Vajadzētu izdot rīkojumus, lai uz ātrāko novāc netīrumus bedrēs vai sadedzina un ierīko atēju vietas.»⁴

Latvijas Armijas virspavēlnieka štāba Sanitārās pārvaldes priekšnieks ārsts pulkvedis Pēteris Sņiķers (1875—1944) lika sevišķu uzdevumu ārstam pulkvedim-leitnantam Dāvidam Matvejam (1867—1924) doties uz Austrumu fronti un noskaidrot sanitāro stāvokli karaspēka daļās un iestādēs, kā arī sadarboties ar civilajām medicīnas iestādēm, lai samazinātu slimību izplatību. Īpaši smags stāvoklis bija 3. Jelgavas kājnieku pulkā, kurā bija uzliesmojis tifs. Pēteris Sņiķers lūdza armijas virspavēlnieku Jāni Balodi (1881—1965) atsaukt pulku uz aizmuguri, lai varētu sākt ārstēšanu un tifs neizplatītos tālāk.

Bija nopietni jārikojas, lai slimības neizplatītos pārējā Latvijā un it īpaši starp karavīriem, tādēļ starp frontes līniju un aizmuguri no Alūksnes līdz Aiviekstes upei noteica karantīnas zonu. Šo līniju drikstēja šķērsot atsevišķos gadījumos ar īpašām atļaujām, turklāt tikai tie, kuriem bija ārstu izdotas apliecības par veselības stāvokli. Uz laiku aizliedza arī ieceļošanu bez karantīnas no Polijas un Igaunijas, kur tāpat bija plaši izplatījušās epidēmiskās slimības.

Saslimstība armijā

Lai pasargātu Latvijas armijas karavīrus no saslimšanas, armijas Sanitārā pārvalde veica ka-

ravīru un civiliedzīvotāju izglītošanu par epidēmiskajām slimībām — kā pazīt šo slimību simptomus un no tām izvairīties, ko darīt, ja cilvēks ir saslimis. Kara ārsti organizēja lekciju kursus saviem padotajiem, tika izplatīti uzsaukumi, sāka dzeramā ūdens un pārtikas kvalitātes kontrole. Armijas vadība karavīriem Latgalē ieteica neuzturēties sādžās, lai slimības neieģūtu no vietējiem iedzīvotājiem, bet aukstajā laikā tie ne vienmēr ievēroja šo norādījumu un apdzīvotajās vietās meklēja telpas, kur sasildīties.

Kopš Latgales atbrīvošanas operācijas sākšanas 1920. gada janvārī armijā biežāk dezinficēja karavīru apģērbu un telpas, kur tie uzturējās. Turklāt bija jānokārto karavīru mazgāšanās jautājums — jāiekārto pirtis un jānodrošina tās ar ziepēm. Šim nolūkam Sanitārā pārvalde 1. Sanitārajā vilcienā izveidoja īpašus dezinfekcijas un atūtošanas vagonus un pirtis, ko varēja izmantot arī vietējie iedzīvotāji. Jau Pirmajā pasaules karā pieprasījums pēc pirtīm bija liels, kas liecināja, ka cilvēki nevis neievēroja personīgo higiēnu, bet kara apstākļos viņiem nebija iespējas to pienācīgi ievērot. Vasarā karavīriem ieteica mazgāties upēs un ezeros, pie reizes izmazgājot arī apģērbu.

Izsitumu tīfu pārnēsāja utis, un karavīru vidū šie parazīti armijas dzīves apstākļu dēļ bija plaši izplatīti. Operdziedātājs Mariss Vētra (Morics Blumbergs, 1901—1965) autobiogrāfiskajā darbā *Div' dūjiņas* aprakstīja piedzīvoto Neatkarības kara laikā no 1919. gada oktobra līdz Latgales atbrīvošanai, neizvairoties attēlot arī skaudras karavīru dzīves puses. Viņš grāmatā pieminējis vienu no cēloņiem, kas veicināja utu plašo izplatību armijā, — tautas valodā tās dēvēja par «utu audzētavām», un tās radās, kad karavīri aukstā laikā sasildīšanās nolūkā sagūlās cieši kopā un pārsedzās ar mēteļiem vai ko citu. Šādos apstākļos izsitumu tīfa izplatīšanās kļuva nenovēršama.

Arī Latvijas rietumu pusē epidēmisko slimību izplatība joprojām bija augsta. Vasarā Liepājā un tās apkārtnē bija uzliesmojusi dizentērija, daudzi pacienti pilsētas slimnīcas reģistrācijas grāmatā ierakstīti tieši ar šo slimību. 1920. gada 10. augustā Liepājas pilsētas slimnīcā pavisam bija 616 gultasvietas, no tām 68% bija nodotas epidēmisko slimību pacientiem.

Liepājā atradās arī viena no Latvijas armijas kara medicīnas iestādēm — Liepājas garnizona lazarete (vēlākā kara slimnīca), kurā bija jūtami samazinājies «lipīgo» slimnieku skaits. Armijā pievērsa nopietnu uzmanību katram slimības gadījumam un veica dažādus preventīvus pasākumus, bet civiliedzīvotāju vidū šādas stingras uzraudzības nebija. Jaņem vērā, ka 1920. gada pavasarī lielākā daļa karaspēka bija dislocēta Latgalē, tādēļ Liepājas garnizona lazaretē pacientu skaits samazinājās, bet Rīgā un Latgalē izvietotās kara medicīnas iestādes bija pār-

Medicīnas nozīme sabiedrības apziņā strauji pieauga, kara laikā iekārtotās vai paplašinātās slimnīcas turpināja darboties arī miera apstākļos

pildītas. Daļu pacientu (veneriskos slimniekus) pārveda no Rīgas uz Liepāju, lai atbrīvotu gultasvietas jauniem pacientiem, kurus ar sanitāro vilcienam atveda no Latgales.

Zināms, ka 1920. gada janvārī armijā bija 163 saslimšanas gadījumi ar izsitumu tīfu, februārī — 492, bet martā tīfa skarto militārpersonu skaits sasniedza jau 528. Kopumā 1920. gadā 2329 Latvijas armijas karavīri slimoja ar izsitumu tīfu, 707 ar atguļas tīfu un 1799 ar dizentēriju, 1689 ar gripu, bet ar pārējām «lipīgajām» slimībām — 802 karavīri.

Daudzi karavīri Latgalē nomira ar kādu no epidēmiskajām slimībām, un piederīgie vēlējās apbedīt savus mirušos radniekus tuvāk mājām. Šie cilvēki bija ziedojuši savu dzīvību, lai izcīnītu Latvijas neatkarību, tādēļ viņu radnieku vēlēšanos tos apbedīt dzimtajā vietā armijas vadība ņēma vērā. Kara medicīnas iestādes izdeva īpašas apliecības mirstīgo atlieku pārvešanai, un šim nolūkam uz izsniegto apliecību pamata varēja pieprasīt atsevišķu vilciena vagonu. Bija gan jāievēro vairāki piesardzības pasākumi — vagoni pēc mirstīgo atlieku pārvešanas jādezinficē, un no gala stacijas zārks bija jānogādā tieši kapsētā. To karavīru mirstīgās atliekas, pēc kurām piederīgie neieradās, tika apglabātas tuvējos kapos.

1920. gada vasarā Latvijas armijas un Lielbritānijas, Francijas un Amerikas Savienoto Valstu misiju pārstāvji inspekcijas reidā apmeklēja fronti un secināja, ka Latvijas armija sanitārajā ziņā ir labā stāvoklī, situācija, salīdzinot ar pavasari un iepriekšējiem gadiem, bija uzlabojusies. Tieši ārzemju misijas, it īpaši Amerikas Savienoto Valstu, un nevalstiskās organizācijas (Amerikas Sarkanais Krusts u. c.) bija atbalstījušas Latvijas Pagaidu valdību un palīdzējušas uzlabot situāciju valstī, piegādājot pārtiku, pirmās nepieciešamības preces, farmācijas līdzekļus u. c. vajadzīgo, un misiju pārstāvji bija apmierināti par acimredzamiem uzlabojumiem.

Smagi laiki — pārdzīvojami

Neatkarības karš bija ļoti smags posms Latvijas vēsturē. Dzīve trūkumā, pastāvīgos kara un slimību draudos bija šausminoša. Šodien nav iespējams precīzi pateikt, cik daudzas dzīvības paņēma spēņu gripa un pārējās epidēmijas, tomēr ir skaidrs, ka šīs slimības nodarīja milzīgu postu jaunajai valstij un tās iedzīvotājiem. Kara gados piedzīvotais demogrāfiskais trieciens atstāja ilgstošu iespaidu uz nācijas atjaunošanās procesiem. Neizmērāms bija arī psiholoģiskais trieciens, jo gandrīz ikviens pazina kādu, kurš karā bija kritis vai miris no epidēmiskas slimības.

Līdztekus nelaimēm jāatzīmē, ka medicīnas nozīme sabiedrības apziņā strauji pieauga, kara laikā iekārtotās vai paplašinātās slimnīcas turpināja darboties arī miera apstākļos, un iedzīvotāju veselības aprūpei valsts pievērsa daudz

lielāku uzmanību nekā 20. gadsimta sākumā.

Demogrāfiskā situācija arī mūsdienās Latvijā ir ļoti sāpīgs temats. Ikviens pandēmija un epidēmija ir liels drauds Latvijai, jo valsts nevar pastāvēt bez iedzīvotājiem. Vēl pāragri spriest par to, cik lielu postu Latvijai nodarīs *Covid-19* pandēmija, bet, atskatoties vēsturē, var teikt, ka Latvijas iedzīvotāji ir pārdzīvojuši vēl smagākus laikus. ■

¹ *Jauna gripas slimnieku nodaļa. Kurzemes Vārds*, Nr. 21, 1918. gada 21. decembris. 6. lpp.

² Līdz šim nav zināms neviens attēls, kurā būtu redzami ar spēņu gripu saslimušie Latvijā. Nav arī zināms neviens attēls ar cilvēkiem, kuri Neatkarības kara laikā Latvijā sasirguši ar gripu, tīfu, dizentēriju vai holeru. Šādu attēlu trūkums ir izprotams, jo atrasties «lipīgo» slimību nodaļās un karantīnas zonā varēja tikai medicīniskais personāls, un slimību izplatības ierobežošanai neviens cits parasti tajās netika ielaists. Turklāt fotogrāfam būtu jāuzņemas risks saslimt pašam. Fotografēšanu ierobežoja arī tas, ka Latvijā norisinājās karadarbība. Vēl pēc kara fotografēšana slimnīcā notika retumis, tādēļ 1921. gadā Liepājas pilsētas slimnīcas Tīfa nodaļā uzņemtā fotogrāfija ir unikāla un ļauj ielūkoties tā laika epidēmisko slimību palātā.

³ *Karš ar utīm. Latvijas Kareivis*, Nr. 17, 1920. gada 9. marts. 4. lpp.

⁴ *Sanitārie apstākļi Latgalē. Latvijas Kareivis*, Nr. 14, 1920. gada 3. marts. 3. lpp.

Eva Eglāja-Kristsonsone

Es gribu uzvarēt vai mirt

Marijas Stalbovas-Eglītes intīmā dienasgrāmata. Sākumgadi

Eva Eglāja-Kristsonsone (1977) ir literatūrzinātniece, filoloģijas zinātņu doktore, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta vadošā pētniece, vortāla *Literatura.lv* vadītāja. Monogrāfijas *Dzelzsgriezēji. Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti* (2014) autore, kolektīvās monogrāfijas *Fin de siècle literārā kultūra Latvijā* (2017) līdzautore. Pēta dzimtes un sievišķības aspektu nozīmi latviešu literatūrā un kultūrā kopš 19. gs. Pašlaik fokusā 20. gs. sākumā rakstītās sieviešu dienasgrāmatas un sieviešu aktīvisma vēsture Latvijā.
74

Marija Eglīte, dzimusi Stalbova (1879–1926), Latvijas kultūrvēsturē ir īpaša. Erudīta pedagoģe, viena no tolaik retajām ģimnāziju absolventēm starp latvietēm. Tulkotāja no franču valodas. Cēsaines apkārtnē pazīstamās Stalbovu dzimtas pēctece. Dzejnieka un rakstnieka Viktora Eglīša dzīvesbiedre, komponista Emīla Dārziņa, dzejnieka Edvarta Virzas, Valdemāra Damberga, Kārļa Jēkabsona mūza un pielūgtā. Rakstnieka Anšlava Eglīša un pedagoga, pianista Vidvuda Eglīša māte.

Jāpiekrīt literatūrvēsturniecei Verai Vāverei, Viktora Eglīša personības un radošās darbības pētniecei, ka, atskatoties uz latviešu modernisma tapšanas un veidošanās laiku, Mariju Eglīti var uzskatīt par vienu no tā simboliem. Modernisma ienākšana 19. gadsimta otrajā pusē nav atraujama arī no sieviešu emancipācijas idejas, un Marija ir tipisks tās piemērs – laba izglītība, intelekts un intensīva garīgā izaugsme, pianistes talants, nemītīga vēlme to attīstīt un kaut ko sasniegt, bet konkrētie apstākļi un stereotipi ierobežo. Viņa visnotaļ apzinās savu talantu, spējas un šarmu – «Virza saka, ka es esot ievērojamākā latviešu sievietē», bet jaudīgāk uz mūžu ieprogrammē Viktora spriedumu: «Es būtu varējuse būt viena no visgudrākām sava laika sievietēm, ja jaunībā būtu vairāk lasījuse un strādājuse. Tā viņš saka.» (No ieraksta dienasgrāmatā 19.03.1911.)

Apprecoties Marija nonāk vīra harismātiskās personības un ambiciozitātes ēnā, kļūst par viņa tekstu pārrakstītāju, kritiķi un apjūsmotāju. Dienasgrāmatā jau kopš attiecību pirmsākumiem runā par kalpošanu, ziedošanos un upurēšanos

Viktora labā. Tas robežojas ar izmisīgu sevis laušanu, jo Eglītis rosina piekopt dekadences iedvesmota brīvo attiecību modeli fiziskās baudas un iedvesmas meklējumos. Taču reizē sabiedrības acīs un šaurākā jaunās radošās inteliģences lokā Marija iemieso romantizēti kaislīgu mīlas stāstu, mūzas tēlu, viņu dievina kā skolotāju, franču un krievu literatūras zinātāju ar smalku gaumi.

Materiālu apsvērumu dēļ Marija daudz tulko no franču valodas, pārsvarā romānus, kas turpinājumos tiek publicēti laikrakstos¹, daži izdoti arī grāmatā². Viņā mīt radošais potenciāls, dienasgrāmatā nomanāmi vairāki literārie mēģinājumi.

Marijas dzīve un dienasgrāmata tikusi jau iepriekš aplūkota un izmantota gan zinātniskos pētījumos³ un populāros rakstos⁴, gan daļēji beletrizēta⁵. Dienasgrāmatu Marija Stalbova, iespējams, rakstījusi jau kopš ģimnāzijas laikiem, bet saglabājušās, kaut fragmentāri, dienasgrāmatu burtnīcas un atsevišķas lapas par laiku no 1902. līdz 1926. gadam⁶, kad dažas dienas pirms pāragrās nāves tapis pēdējais ieraksts – reizē dzīvi alkstošs, reizē samierniecisks neizbēgamā priekšnojautās.

Tāpēc šajā publikācijā par dažiem motīviem no pirmajām dienasgrāmatām, kas rakstītas no 1902. līdz 1904. gadam, laikā, kad Marija satuvinās un apprecas ar Viktoru Eglīti, bet vēl nav saģaidīts pirmdzimtais Anšlavs Ļevs Eglītis.

Ģimnāzijas

Marijas vecāki, būdami gana turīgi, gādājuši un maksājuši par labu izglītību piecu bērnu ģimenē milētājai un apdāvinātajai pastarītei. Pamatizglītību un profesionālo kvalifikāciju viņa iegūst Lomonosova ģimnāzijā, pirmajā Rīgas sieviešu ģimnāzijā ar krievu mācību valodu. Latvietes tur ir apmēram desmitā daļa no kopējā skolnieču skaita. Lomonosova ģimnāziju absolvējušas vai ilgāku laiku tajā mācījušās arī rakstniece Ivande Kaija, valodniece un rakstniece Elza Mīla Ābele, valodniecības profesore Anna Ābele, Sieviešu palīdzības korpusa darbiniece Elza Žiglevica, skolmeistare Natālija Draudziņa, režisore Vera Baļuna, žurnāliste un redaktore Milda Salnais, baleta soliste Sīra Jirgense un citas vēlāk profesionāli un sabiedriski aktīvas sievietes.

1899. gada jūnijā laikrakstā *Dienas Lapa* tiek ziņots, ka ģimnāzijas pēdējo – 7. – klasi beigušas šādas latvietes: Bergu Emīlija no Rīgas, Krūmu Fannija no Rīgas, Grundmaņu Marija no Rīgas, Stakles Hermīne no Burtniekiem, Stalbowu Marija no Cēsaines, Sērmūkšu Marija no Rīgas⁷. Pēc gada tiek ziņots, ka visas, izņemot Hermīni, pabeigušas 8. papildu klasi, Marija ieguvusi tiesības strādāt par privātskolotāju un skolotāju franču un krievu valodā.

1900. gadā, kad Marija absolvē Lomonosova ģimnāziju, jau daudz tiek domāts par jaunu latviešu sieviešu izglītību latviešu valodā. Arī bijušais Lomonosova ģimnāzijas skolotājs

Marija Stalbova 1900. gadā Rīgā.

Foto – Hebenspergers (*Hebensperger*). No rūpnīku Gelinku ģimenes Annai Brigaderei dāvinātā albuma *Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā*

Voldemārs Maldonis ar Rīgas Latviešu biedrības atbalstu 1901. gada vasarā atver savu I šķiras meiteņu skolu jeb Maldoņa ģimnāziju. Likumsakarīgi, ka Maldonis uzaicina par skolotājām virkni Lomonosova ģimnāzijas absolventu, jaunas un izglītotas latviešu sievietes. To precīzi atspoguļo Paula Jēgere-Freimane savās atmiņās: «Kad Maldonis pats eksaminēja latviešu valodā, viņam asistēja pavisam jauniņā kautrā Milda Jaunzeme, kas slēpa smaidu, kad meitenes stāstīja par Apsīšu Jēkabu – viņas tēvu. Krievu valodā eksaminēja maigi sārta zeltmate, viegla kā cielaviņa – kā meitenes vēlāk viņu arī savā starpā saukāja – Marija Stalbova, kas drīz kļuva Viktora Eglīša kundze, ģeogrāfiju prasīja maza, nīpra, labsirdīga skolotāja Martinsona jaunkundze – dziedones Edites Martinsone's-Efertes māsa. Reķināšanas pārbaudē Irīda sastapās arī ar jauku paziņu – cildeni slaido Mariju Deidera jaunkundzi, kas pirms dažiem gadiem bija jau bijusi viņas skolotāja Torņkalna skolā; viņa drīz kļuva Emīļa Dārziņa kundze. Vācu valodai aicinātā jaunā Luīze

Veinberga krāšņoja kā tumši sarkans rožu zieds pirmā plaukumā; rāmā skaistumā ziedēja roku darbu skolotāja Burkeviča jaunkundze. Viena par otru daiļāka, šīs jaunās, izglītotās latvietes bija jaunajai ģimnāzijai reizē kodols un rota.»⁸

Marija pilda savus skolotājas pienākumus, tomēr reti par tiem atsaukdams dienasgrāmatā, jo dominē nepiepildītais sapnis par klavierspēles studijām.

«28.10.1904. Kad es varētu nedomāt par spēlēšanu, tad man būtu stipri jāiemil skolotājas darbs, bet tā mani vienmēr vilina un dzied ausis, rāda man ko nebūt nākotnē. Tik tas viss velti, nekā nevar būt. Par ko man uz reizes izliekas tik grūti iet uz skolu, gatavoties un šķirstīt grāmatu grāmatas. Cilvēka lāsts vaj svētība ir tas, ka viņš nekur nevar pilnības sasniegt. Vienmēr es esmu bijuse neapzinīga, pasīva un nedroša. Lāsts par to!! Es gribu citāda būt.»

Taču skolas darbs ienes regulārus ienākumus, tā ir iespēja būt sabiedrībā un dalīties ar savām zināšanām, kuras vēlākos gados, kad Marija smagi saslimst ar tuberkulozi, viņai ļoti pietrūkst. Marija ļoti daudz lasa, dienasgrāmatās pauž savas pārdomas par izlasīto, atsaucas uz dažādiem filozofijas, mākslas un mūzikas vēstures darbiem. Jaunības posmā gan viņa ir nedroša par savām spriestspējām, uzskatīdama sevi par domāšanai nenobriedušu, vēl naivu būtni.

«30.06.1904. Rainis Fausta tulkojuma priekšvārdā min kādu nespētu ievadrakstu, kurā viņš būtu izteicis savus uzskatus par Fausta vēsturi un nozīmi. Man, to lasot, iekrita prātā: kādi mani uzskati par Faustu, kā es viņus formulētu? Izlasījuse lūkošu aptvert, izteikt kaut ko, kas būs saaprasts. Man nav pārdomātu uzskatu. Ko es par šo pašu Faustu teiktu – nebūs nekā oriģināla, viss tāpat izlasīts kaut kur. Tik gudriem un stipri attīstītiem cilvēkiem ir savi uzskati. Es vēl nemāku domāt, *непривыкла*⁹ kā Grietiņa. Es senāk biju pilnīga Grietiņa. Tāpat puķītei lapiņas plūkāju, ticēju Dievam, gāju baznīcā kā visi.»

Dienasgrāmata

1902. gada februārī, kad Viktors saņem pirmo vēstuli no Marijas, viņa ir 23 gadus veca. Divus gadus vecākais Viktors tobrīd Pēterburgā studē glezniecību. Pirmoreiz viņi satikušies iepriekšējā pavasarī tālaviestu ballē Rīgas Latviešu biedrībā un pēcāk vēl kādu reizi. Diezgan ātri abi vienojas par apmaiņu ar savām dienasgrāmatām. Marijas dienasgrāmatā saglabāties vēstules uzmetums.

«Ar savām piezīmju burtnīcām es Jums atdošu visu sevi, savu līdzšinējo dvēseles dzīvi. Te nu es esmu visa, kā es domāju un par ko es domāju. Taisnību sakot, šīs piezīmes ir gan ļoti vienasīgas: esmu rakstījusi vairāk tik to, kas uz mani pašu attiecas, kas mani ir sakustinājis, faktu ir maz, un tie paši neskaidri. Vispārīgi, noteiktības nav nekādas, bet to jau Jūs paši redzēsāt lasīdami. Sākumā es ļoti uztraucos, ka Jūs lasīsāt manas

Marija Eglīte (2. rindā centrā) — Maldoņa ģimnāzijas skolotāja ar audzēknēm.

20. gadsimta sākums.

Fotogrāfs nezināms.

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums

vēstules, redzēsāt, cik es naiva, cik niecīgas manas intereses; par piezīmju burtnīcām ne iedomāties nedrīkstēju, un tagad — es vēlētos, ka Jūs varētu ieskatīties manā visnoslēptākajā sirds kaktiņā, redzēt, cik es esmu slikta, cik nenoteikts, nevērtīgs radījums.»

Cilvēku priekšstatos dienasgrāmata bieži vien līdzinās piezīmju grāmatiņai ar slēdzenti, kurā pieņemts ierakstīt savas slēptākās domas. Taču 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā dienasgrāmatas, līdzīgi vēstulēm, bija sociālās saziņas līdzekļi. Cilvēki dalījās ar tām, lasīja priekšā cits citam, sūtīja pa pastu turp un atpakaļ. Draugi un ģimene rakstīja komentārus uz to lappušu malām. Iemilējies pāris viens otram deva lasīt savu dienasgrāmatu, lai pamatīgāk iepazītos. Tieši tā darija arī Marija un Viktors, jau kopš satikšanās sākumiem viens otram uzticot savus dienu un sajūtu pierakstus, un šī atvērtība saglabājās visu viņu laulības laiku.

«25.03.1902. Šodien saņēmu Eglīša *Dienasgrāmatu*. Izskatījos cauri pavirši. Vēlāk ņemšu pamatīgi studēt. Viņš tak man atļaus viņu ilgāk paturēt. Es pa lielākai daļai esmu pareizi domājuse par viņu. Tik es biju iedomājusies viņu tīru ar nevainīgu dvēseli. Tur esmu rūgti vilusies. Un vaj tas gan citādi domājams — vaj cilvēks, kurš ir tik

daudz starp cilvēkiem trinies, pa dažādiem dubļiem bridis, vaj tas gan var palikt tīrs, šie dubļi jau ir lipīgi kā piķis. Bet tomēr tik laikam vienā vietā izlaužas no viņa krūts izmisuma kliedziens par savu nespēku. Viņš visur strādā tik ar prātu. Jūtas maz vien parādās. Reti, uzdzīvošanas gadījumos, tur tas laiž visus savus sliktos lopiskos instinktus vaļā, kuri tad drāžas kā satrakoti zirgi, kā traki suņi. Un es sevi nosodīju kā grēcinieci, cietu bezgala, ka biju savu solījumu, kuru neapdomīgi devu, lauzuse, pie prāta nākuse. Man nu gan visā šai lietā būs pavisam citādi uzskati nekā Eglīšam. (..) Cik es Eglītim esmu pateicīga par šo triecienu. To es nekad nepiemirsīšu, te nobeidzas vesela nodaļa manā dzīvē. Tagad nāks kas cits. Kā es pate sajūtu kaut ko svešu, nepazīstamu elementu savās krūtīs, bet ne sliktu. Es centīšos iegūt to, ko esmu līdz šim nokavējuse, uz priekšu bez atpakaļskatīšanās, bez bailēm un apstāšanās. Man iet gluži kā Marijai «Lourd'ā». Arī es esmu tikpat brīnīši izredzēta.»

Marijas dienasgrāmatās ir ārkārtīgi blīvs sajūtu atspoguļojums. Tajās dominē emociju neparedzamība un nemītīgas iekšējās pretrīnības gan apkārtējo cilvēku raksturojumos un lasīto grāmatu pārdomās, gan pašanalīzē, sakāpinātā un sevi noliedzošā iztēloto rakstura trūkumu

Viktors un Marija Eglīši 1905. gadā.

Fotogrāfs nezināms.

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums

kritikā, attiecību viņojumu iemeslos. Pārņemti- ba ar jutēkliski intīmo sevis izziņu ir 19. un 20. gadsimta mijas modernajam cilvēkam raksturīga gan mākslā, gan rakstniecībā. Paraugoties uz Marijas dienasgrāmatām, šāda pašanalīze ir apliecinājums laikmetam, kad tiek apšaubīta sievietes lomas pašsprotamība un notiek cīņa par autonomiju, taču, no otras puses, tajā nolasāms, ka sievišķā būtība lielākoties tiek definēta caur attiecībām ar citiem.

Kad 1902. gada vasarā Viktors ir atgriezies no Tērbatas un dzīvo pie drauga, vēlāk grāmatizdevēja Jāņa Breģa Patkules Skangaļos, viņš apciemo Mariju viņas vecāku mājās. Viktors ir pārņemts ar savu topošo tēlojumu *Antonija*, dod to lasīt Marijai, reizē šo Antonijas tēlu iesaistot turpmākajās Marijas šaubās par sevi salīdzinājumā ar viņu. Antonija ir gan literārs tēls, gan reāla sieviete Antonija Sazonova — Viktora biedrene mākslas studijās Penzā, vienīgā bagātas atraitnes meita no vecas muižnieku cilts, gudra, apdāvināta, kaislīga slepeno revolucionāro pulciņu dalībniece. Atskaņas no šīs sajūsmas pilnās mīlestības Eglīša darbos ienāk turpmākajos gados. Taču Marijai tobrīd daudz svarīgāk ir formulēt savas jūtas.

«12.06.1902. Eg. bij šodien atnācis. Mēs sēdējām kapsētā vairāk stundas. Es lasīju viņa *Antoniju*, bet vairāk skatījos prom un domāju. Man traki gribējās zināt, ko viņš domā, manu burtnīcu lasīdams, bet bailes pat uz viņu paskatīties, ne nu vēl ievaicāties, žņaudz manu dvēseli. Un es sēdēju kā sasaluse, bez kustēšanās. Kad viņš man nosēdās līdzās — piepeši kaut kas mani saviļņojās, karsti dedzinoši nu piepeši pārvilkās kā ar ledu. Mani sāka auksti drebuļi kratīt no uztraukuma un bailēm, ka šis aukstums mani nepaliek vienmēr. Bet viņš kusa kā sniegs pavasarī, un man sirdi ielido-

ja pirmā ziedoņa vēsma. Ne tādēļ, ka Eg. teicās varētu kad rīt pie mācītāja iet — nē — es pat nezīnu, kādēļ, tik zīnu un sajūtu savu mīlestību uz viņu. Es gribētu visu pasauli ietērt šai vienā vārdā — «mīlais». Un tā aube man ir traki vienaldzīga.»

Starp šo un nākamo rindkopu pēc kāda laika Marija (kā liecina izmaiņas rokrakstā) ierakstījusi: «Sentimentalitāte!»

Marija visbiežāk raksta tajos posmos, kad viņus šķir attālums, kad vairojas nesaprašanās un nepārliecinātība par sevi un savu lomu Viktora dzīvē. Vēstules ceļo, bet ir virkne pļošu domu, kas paliek dienasgrāmatā. Daļa no ierakstiem ir kā vēstuļu melnraksti vai nenosūtītās vēstules. Pāriet vairāki mēneši, līdz Marija 1902. gada novembrī atkal satiek Viktoru Rīgā.

Laulības

Stalbovu ģimenē valda tam laikam tipiskais uzskats, ka sievietes izglītības augstākais punkts ir ģimnāzija, augstākā izglītība ir riskanta, jo 20. gadsimta sākumā to var iegūt tikai ārpus Latvijas robežām un tā negarantē ne nākotnes veiksmi, ne naudas pelnīšanas iespējas, tāpat grūtāk realizējama patriarhālā uzraudzība jaunavas goda saglabāšanā. Marijas vēlme studēt konservatorijā Maskavā nerealizējās tāpēc, ka trūkst ģimenes atbalsta, savukārt uz bēgšanu viņa nav tendēta. Drīz pēc ģimnāzijas beigšanas viņu uzaicina strādāt Maldoņa ģimnāzijā. Turklāt stingra ir ģimenes pārliecība, ka Marija izredzēta kādam turīgam un sabiedrībā respektētam vīrietim, jo pratis būt laba sieva un zinīga māte.

Kad 1903. gada vasarā Viktors Eglītis ierodas pie Marijas viņas vecāku mājās un godīgi atklāj savas simpātijas un tukšnieka statusu, viņš tiek izraidīts. Lai novērstu Marijas domas, vecāki pat piedāvā meitai doties mācīties klavierspēli konservatorijā. Tomēr viņas jūtas liek izšķirties par vecāku mājās pamešanu, lai dotos uz Rīgu un sāktu kopdzīvi ar Eglīti.

«26.07.1903. Es Tevi nesaprotu, mana sievietes sirds Tevi nesaprot. Tu pats liec man priekšā un pastāvi uz to, ka mums vajag kopā dzīvot, nopratīni mani tik stingri, ka man gribot jāpiekrīt, un nu Tev jau bailes no kopdzīves, no kopdarbības. Tu jau lūko rauties no tām saitēm un virvēm vaļā, kuru vēl nemaz nav un kuru varbūt nekad nebūs.»

Marija abu kopdzīvi iztēlojas kā unikālu un novatorisku, citādu nekā visiem citiem, ar stipriem pamatiem un spodrām attiecībām. Iegalvojot, ka laulībai nav būtiskas nozīmes, būtiskāka ir ziedošanās mīlestībai.

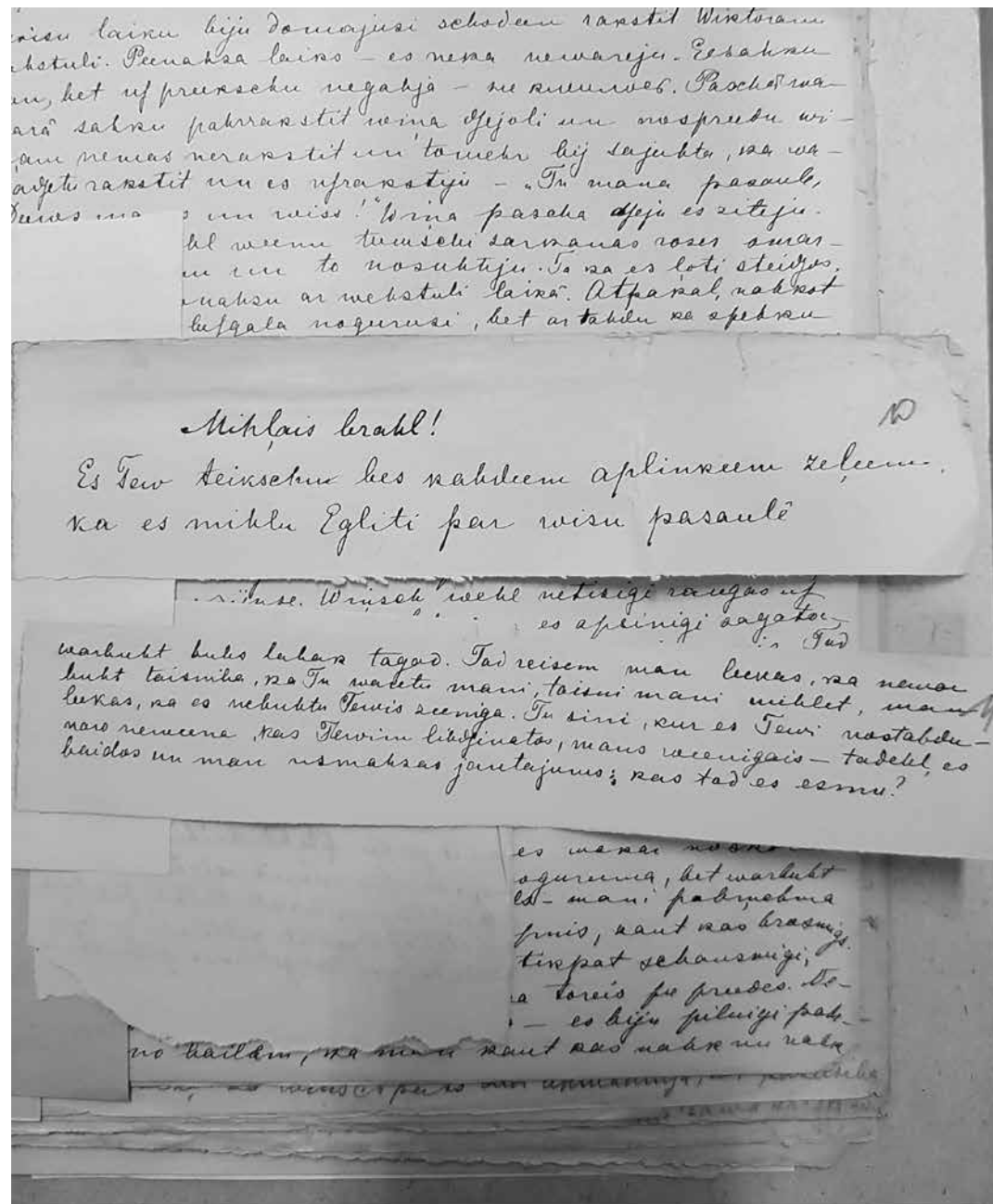
«27.07.1903. Eglīt, neļaujies sevi apmulsināties no manas mīlestības, nedomā par laulību, es labprāt gribu «ceļmalas zieds» priekš Tevis būt. Es gribu atdot un neko preti negribēt.»

Diemžēl ar vecākiem, it īpaši māti, Marijas attiecības kļūst ļoti sarežģītas, iespējamās laulības

Marijas Stalbovas-Eglītes 1904.—1905. gada dienasgrāmatas burtnīcas vāks. Pa labi — 1902. gada dienasgrāmatas ieraksti. Latvijas Valsts vēstures arhīva krājums

ir iemesls mēmam atsalumam. Marija to ārkārtīgi pārdzīvo. No vienas puses, viņa vaino vecākus un arī brāli konservatīvismā; no otras puses, iztēlojas, cik ļoti sāpīgi māte uztver Marijas izvēli.

«2.01.1904. (...) Visu laiku, kamēr te esmu, nevaru atsavināties no domām par mamu. Pastāvīgi redzu acu priekšā viņas bālo, nomocīto seju un sāpju pilnās acis. Kā viņai būs briesmīgi ap sirdi, kad es aizrakstīšu par laulībām. Bet ko lai es daru? Es nevaru citādi.»

Cesvaines luterāņu mācītājam tiek piekodināts saderinātos baznīcā neuzsaukt. Atbalstu un izpratni Marija meklē pie brāļa Jāņa Bernharda Stalbova sievas Martas. Marta, dzimusi Pēbārta, bija tuva Annas Brigaderes draudzene un pazīstama arī kā dzejniece ar vārdu Sapņotāja. Situācija ir duāla, jo Marijas gods ir jāglābj ar laulību,

taču laulība ar trūcīgo un pareizticīgo Viktoru Eglīti nav atbalstāma. Dienasgrāmatā ierakstītas pašas Marijas dziļās šaubas, bet reizē absolūta pašāpība uz mīlestību.

«28.12.1903. Es atrodos kritiskā stāvoklī: no vienas puses, mani spiež laulāties, no otras, turas tam ar kājām un rokām pretī. Nezinu, kā mēs dzīvosim. Reizēm uznāk domas, ka nu viņam ir diezgan ar mani kopā būts, varam iet katrs uz savu pusi. Es jūtu, ka viņš mani tomēr mil tāpat kā es viņu, kaut gan mana mīlestība, jādāmā, ir pastāvīgāka un vai mūžīga. Bet viņam vajaga pārdzīvojumu, jauna, un ko es viņam varu sniegt. Ja viņš būtu kā cits vīrs, tad mūsu dzīve būtu tik bagāta un tik laimīga. Es ceru, ka augstākā laime vēl ir nesasniegta. Tagad sāks gars darboties, prāts un jūtas attīstīties, kas tā būs par uz priekšu iešanu.

¹ Marija Schapdalen. *Tukuma Ziņas*, 1925. Rosni. *Ugunskašs. Brīvā Zeme*, 1924. Daļa no tulkojumiem parakstīti ar M. E. vai M. Eg., dažkārt tulkotāja vārds nav pat norādīts, tāpēc meklējumi turpinās.

² Alfred de Musset (Alfreds de Mise). *Novēles*. No franču valodas tulkojusi Marija Eglīte, Anšlava Eglīša priekšvārds, redakcija un grafiskais ietērs. Rīga: *Zelta ābele*, 1939. 318 lpp. J.-H. Rosny (J. H. Rosni). *Ugunskašs*. No franču valodas tulkoja M. Eg. Rīga: *Zemnieka domas*, 1924. J.-H. Rosny. *Hertona brīnišķais ceļojums*. Tulkojums J. Kahrklīņa redakcijā, vāku zīmējumi Aleksandrs Apsīts. Rīga: [b.i.], [1926].

³ Vera Vāvere. *Viktors Eglītis*. Rīga: *Zinātne*, 2012. Vera Vāvere. *Ieskats Marijas Stalbovas-Eglītes dienasgrāmatās*. Inklusīvi. Sastādītāja Janīna Kursīte. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.

⁴ Ieva Āva. *Rakstniecības un mūzikas muzeja dārgumi*. *Zeltmates Marijas bīze*. *Delfi.lv* (17.05.2018.). Maija Krekle. *Lepna, skaista un laimīga... Pasaulē Atbalss*, Nr. 49 (2.—9.12.2004.). 12.—13. lpp.

⁵ Pāvils Gruzna. *Jaunā strāva*. Augsburga: Otto Krolls, 1946. Pāvils Gruzna, Oļģerts Liepiņš. *Mamona gaitnieki*. Lincoln, Nebraska: *Vaidava*, 1978. Maija Krekle. *Melanholiskais valsis: Emīla Dārziņa sapnis par mīlestību*. Rīga: *Latvijas mediji*, [2019].

⁶ Lielākā daļa glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā Viktora Eglīša kolekcijā; no 1920. gada rakstītās glabājas Rakstniecības un mūzikas muzejā Marijas Eglītes kolekcijā.

⁷ *Dienas Lapa* (Rīga, Petrograda), Nr. 127 (11.06.1899.).

⁸ Paula Jēgere-Freimane. *Kas zina — kas zvaigznēs rakstīts*. *Laiks*, Nr. 89 (6.11.1965.).

⁹ Neesmu pieradusi — no krievu val.

Kad vēl cerētu kaut kur aizbraukt, ko redzēt un mācīties, vienmēr mācīties, abi kopā — es lielākas laimes nezinātu, censtos pēc zināma mērķa dzīvēt. Par Мејзенбуґ lasot, es jutu, cik tālu es vēl esmu no izglītotas sievietes. Bet prieks un griba man būs bezgala mācīties. Turēšos pēc stingra plāna kā Viktors.»

Marija un Viktors apprecas 1904. gada 28. janvārī Rīgā, pareizticīgo Debesbraukšanas baznīcā, kaut pēdējā brīdī māte dod atļauju laulībām Cesvainē. Marija ļoti cer uz intensīvāku pašattīstību, izglītošanos un savu individuālo mērķu sasniegšanu. Viņa allaž meklē kādas sievietes, ar ko sevi salīdzināt un no kā iedvesmoties, vai tās būtu literāro darbu varones vai reālas personas. Dienasgrāmatas ierakstā viņa atsaucas uz Maldivu fon Meizenbugu (*Malwida von Meysenbug*), vācu rakstnieci, sieviešu emancipācijas aizstāvi, pirmo sievieti, kas 1901. gadā tika nominēta Nobela prēmijai literatūrā. 1903. gadā viņas vārds līdz ar nāves ziņu presē parādās arī latviešu presē. Marija neaizraujas ar emancipācijas ideju proponēšanu vai analīzi, viņas spriedums ir visai nemainīgs.

«1.04.1902. Saka, ka sieviete ātrāk attīstoties nekā vīrietis — tas ir bleķis. Vīrieši attīstās lēnāk, bet par to patstāvīgāki un dziļāki ņem visu. Sieviete satver tik to ārpusi, kas viegli pieietama, kamēr lietai pie saknes, pie pamata un galvenā viņa nemaz nespēj piekļūt. Šī attīstība, ja nāk, tad nāk daudz vēlāk, ar gadiem jeb vispārīgi izpaliek, un lielākā daļa sieviešu dzīvo pilnīgi neapzinīgi! Tur pa daļai ir vainīga nepareiza audzināšana. Priekš meitenes viss tiek padarīts, tā pa lielai daļai tiek ar visu vajadzīgo apgādāta, gribas spējas tai nav nekādas, priekš viņa jau tiek arī šai ziņā gādātas, tā paliek nevingrināta, nav pat nemaz vajadzīga. Viņas uzmanība visvairāk tiek grūzta uz ārpusi, uz lietām, kas drīzāk aptveramas, un tiek sargāta, lai tik vien kāda vētriņa neuzpūstu, kas varētu daiļumam skādēt. Mātēm tik ir rūpju, ka meitiņu iesmērēt vīram, visus viņas mazos netikumīgus rūpīgi noslēpjot. Gribas spējas vaj nu pavisam nav, jeb tā izvērsas neprātīgā stūrgalvībā, kas pastāv iekš tā, lai katra muļķīga vēlēšanās tiktu izpildīta. Ak šī sieviešu audzināšana! Cik daudz nelaimes viņa vēl pasaulē nenesīs! Šī mūžīgā greznošanās kāre, šis nevērs spozajā ādā! Kad cilvēki nāks tik tālu, ka centīsies tik pēc augstākām lietām un neliks uz pirmā plāna savu miesu ar viņas mūžīgajām vajadzībām, kurām nav robežu. Manis dēļ — varētu jau vaj kā greznoties, bet redz tur jau mazākais sieviete, lai vaj apzinīgi jeb neapzinīgi, tomēr visi to dara ar nodomu, gribēdama pacelt savu vērtību, sev pievērst vīrieša acis; gribēdama labāka, skaistāka izlikties, nekā ir patiesībā? Tas man liekas nekrietni, iznāk liekulība un vilšana ar nodomu.»

Pirmajā laulību gadā dienasgrāmatā ik pa laikam ierakstītas pārdomas par iespējamo, bet ne-notikušo viņas dzīvē. Gan par apkārtejo sabiedrību, gan par materiālajām rūpēm, kas pamatā ir

uz Marijas pleciem. Vecāku sapnis par Mariju kā bagāta saimnieka vai rūpnieka sieviete, kura būs izglītotā un labām manierēm apveltīta mājasmāte, ir ietekmējis arī Marijas domas.

«26.10.1904. Nav labi dzejnieka sievai būt. Tas ir vissliktākais sievietes stāvoklis. Dzejnieks nemaz nedrīkstētu precēties. Sieva viņa neiejūsmīna nedz uz vienu darbu, tādēļ ka viņa nestāv kā ideāls tālu no viņa, bet ir cilvēciģi sasniedzama, un sasniedzamais mūsu nekārdina, tas tiek aizmirsts, tam aiziet garām. (...) Cilvēks nedrīkst dzīvot priekš otra, tam jādzīvo priekš sevis, jo citādi tas vairs nav cilvēks, bet lupata, ēna, kura ir un tomēr nav. (...) Ja man būtu cits v[īrs], tad es reiz būtu vaj nu mūziķa jeb dzejnieka māte. Tagad ne viena, ne otra.»

«28.10.1904. Diezin kāda es būtu, ja būtu bagāta, labi ģērbtos, satiktos vienmēr ar inteligēntiem ļaudīm? Vaj es būtu dzīva un izveicīga kā ķirzaka? Jādāmā gan, lai nu kāda, bet dzīvāka, drošāka un aktīvāka ar.»

Marijas dienasgrāmatā, līdzīgi kā daudzu citu sieviešu dienasgrāmatās, centrālais konflikts ir starp mīlestību (attiecības, ģimene, pašreizējā dzīve, bērni) un darbu (ārējā pasaule, nauda, pašaplicināšanās, radišana). Ar katru nākamo gadu šis konflikts padziļinās, gan ārējiem apstākļiem kļūstot sarežģītākiem, gan jūtu dzīvē parādīties izteiktākiem kāpumiem un kritumiem.

Šajā dienasgrāmatas posmā vēl netiek aptverta tā spilgtā aina, kāda ienāk tālākajos gados. Jo Eglīšu dzīvoklis ir iecienīta satikšanās vieta Viktora domubiedriem rakstniecībā, un daži nāk arī satikt Mariju, diskutēt ar viņu par literatūru, mākslu, filozofiju, baudīt viņas muzicēšanu vai pakavēt laiku, kamēr viņa ir uz slimības gultas, kas gadās arvien biežāk. Marijas dienasgrāmatā iespējams izsekot tobrīd aktuālajiem intelektuālajiem strāvājumiem, kas ienāk gan no krievu kultūras, gan no Rietumeiropas, jo savas pārdomas viņa ilustrē ar citātiem.

Dienasgrāmata Marijai kalpo intīmo izjūtu un personisko zināšanu piefiksēšanai, tāpēc reti tajā piesauktas ikdienas rūpes vai mājsaimniecības darbi, bērnu audzināšana — galvenais dzinulis ir un paliek nemitīga pašattīstība un pašizglītība.

20. gadsimta sākuma latviešu sieviešu dienasgrāmatu pētniecība aktualizē stāstus par vairāk vai mazāk zināmām, apbrīnojamām sava laika sievietēm, dienasgrāmatas ir aplicinājums viņu centieniem, vietai sabiedrībā, garīgajai pasaulei un cilvēciskajam trauslumam laikmeta kontekstā. ■

P. S. Jo ipašs Marijas Eglītes stāsts šī raksta autorei kļuva brīdī, kad, rediģējot Alfrēda Stinkula grāmatu *Mati sarkanā vējā* (2020), atklājās, ka Stinkula dzīvesbiedre Inguna Galviņa ir Marijas un Viktora dēla Vidvuda meita — plašākai sabiedrībai nezināma Marijas mazmeita, kas savā hipija brīvdomībā un sievišķībā tuva Marijai, tāpat no Eglīšiem mantojusi talantu zīmēt un rakstīt.

Agnese Rutkēviča

Kultūras bacilis

Agnese Rutkēviča (1988) ir dramaturģe un dzejniece. Strādā teātrī un kā aktrise redzama JRT izrādē *Atnāc mani vēl satikt Alvja Hermaņa režijā. Debijas krājums *Jaunā Vāgnera klusēšana* laists klajā ar pseidonīmu Anna Foma (2012), šogad iznācis otrais dzejas krājums *Vietām cilvēki*.*

«Mēra bacilis nekad nemirst, nekad nepazūd. Tas var gadu desmitiem snaust mēbelēs un veļā, tas pacietīgi gaida istabās, pagrabos, ceļšomās, mutautiņos un vecos papīros, un varbūt pienāks diena, kad, par nelaimi un mācību cilvēkiem, mēris atkal pamodinās savas žurkas un sūtīs tās mirt kādā laimīgā pilsētā.» Tā beidzas romāns hronika *Mēris*, kuru rakstnieks Albērs Kamī sarakstīja 40. gadu sākumā, bet izdeva tikai 1947. gadā pēc Otrā pasaules kara.

Romānā vēstīts par Orānu, mazu pilsētiņu Alžīrā, kura šausminošas sērgas dēļ tika izolēta no visas pasaules. Pēc gandrīz 80 gadiem jeb, pavisam precīzi, 2020. gadā Kamī romāns atkal kļuva par populāru dižpārdokli visā pasaulē. Tas notika tieši tad, kad slēdza nevis vienu vienīgu pilsētu, bet kad lielākā pasaules daļa izolējās pati no sevis.

Mēģinu atsaukt atmiņā to pavasara dienu, kad tika izziņota pandēmija. Atceros, bija vētra. Valmieras Drāmas teātrī tika atcelta izrādes *Tilti* pirmizrāde. Tovakar aizgāju gulēt agrāk, nekā ierasts, pirms tam uzdāvinot mātai pirmizrādes sakarā iegādāto dāvanu — priekšautu. Nemaz nenojautu, ka turpmākos pavasara mēnešos tas būs noderīgs, jo, vairoties no vīrusa bacīliem, pārstāju pusdienot kafējnicā un ēdienu gatavoju mājās. Dodoties ar suni pastaigā pa mežu, pirkto tikai līdzņemamo kafiju.

Iesākumā bija ziņas par tirgu, bruņnesi un neziņu. Kopā šie trīs elementi veidoja vienu rezultātu, nepārtrauktu ziņu plūsmu par nāvi Itālijā, Spānijā un citviet pasaulē, tā plūda nežēlīgā ātrumā. Tad mēs visi pēkšņi izrādījāmies pasaulē ar pavisam citiem — vīrusa diktētiem — noteikumiem. Ik dienu savā galvā atjaunināju vīrusa izraisīto nāves statistiku. Atceros nogurumu un dīvainu priekšnojautu, kuras izteikšanai arvien meklēju īsto vārdu.

Albērs Kamī savās *Piezīmju grāmatiņās* par *Mēri* piemin, ka veselu nodaļu grāmatā veltījis nogurumam. Neatceros konkrēto datumu, kad vīrusa vētra pasauli pārņēma. Arī Svētie raksti sākas bez

datuma, un iesākumā bija Vārds. Te man gribas apstāties un pagaidīt domu. Vai sagaidīt sevi šajā domā. Un padomāt par Svēto rakstu pirmo teikumu: «Iesākumā bija Vārds.»

Iztēlojos, ka domās šo teikumu lasu tā: «Iesākumā bija Vārds.» Mainīta tikai pauzes vieta. Mēs dažkārt sarunājos, aizmirstam teikuma spēku, to, ka arī teikumi var nostāties pret mums, ja nemācēsim tajos ielikt pauzes. Tāpat valodā svarīgi ir pagaidīt. Sākums ir tas, kas jau ir bijis. Un tikai pēc tam nāk vārds.

Globālu kataklizmu priekšvakarā parasti nevar saredzēt, kas tuvākajā nākotnē būs pakļauts izšķirošiem riskiem. Tomēr visvairāk apdraudētā vienmēr ir bijusi kultūra.

Nenoliedzami, pēdējos 10–20 gados Latvijas kultūra piedzīvo renesansi. Ja man kādam tālumniekam būtu jāpastāsta par pēdējiem desmit gadiem Latvijas kultūras dzīvē, es nešaubīdamās teiktu, ka kultūra Latvijā ir kā komunālais dzīvoklis, kurā dzīvo laimīgi cilvēki, ka tā ir dzīva un omulīga vieta, līdzīgi kā pēc labām pusdienām smaržojoša omes virtuve. Paēdis pusdienas, tu jūties ne tikai paēdis, bet pat izjūti mierinājumu.

Kultūra ir mierinājums tiem, kuri grib domāt patstāvīgi, bet tā izraisa arī diskomfortu. Kamī savās *Piezīmju grāmatiņās* raksta: «Lai mākslas darbs būtu izaicinājums, tam jābūt pabeigtam (no tā izriet nepieciešamība pēc «bez ritdienas»). Tas ir pretstats dievišķai radišanai. Tas ir pabeigts, skaidrs, cilvēcis- kas prasības mīcīts. Vienotība ir mūsu pašu rokās.»

Laikos, kad katra diena faktiski ir «bez ritdienas», kultūras radītājs ir vēl vairāk apdraudēts par pašu kultūru, jo to rada cilvēki. Atceros, jūlijā pieteicos uz radošo personu nodarbinātības atbalsta programmu Valsts kultūrkapitāla fondā, tāpat kā daudzi citi kultūras jomā strādājošie (un atbalstu saņēmu). Stāvot uz Krišjāņa Valdemāra ielas, mēs pēc pieraksta gaidījām rindā savu dokumentu iesniegšanas kārtu. Vaigu vaigā satiku kolēģus, ar kuriem nebiju saredzējušies gadiem ilgi. Katram rakstniekam man gribējās uzdot Kamī izteikto jautājumu: «Raksta izmisisuma brīžos. Bet kas ir izmisisums?»

Dažreiz man šķiet, ka Latvijā radošās personas ir valdības izmisisums, bet paredzētā nodokļu politikas reforma 2021. gadā — neizdevusies anekdote, bezatbildīga kļūda. Sašutumu izraisa ne jau valdības «dziļā doma» par vienlīdzīgiem nodokļiem visiem, bet tas, ka netiek ņemts vērā — radoša persona ir aizsargājama līdzīgi izmirstošiem dzīvniekiem Sarkanajā grāmatā.

Pārmaiņās un neziņā, kad kultūrai jāpārvācas uz dzīvi tuvplānos viedierīcēs, ir svarīgi saglabāt skaidru saprātu, palikt solidāriem — kultūras un radošo cilvēku pašcieņas vārdā.

Tāpat kā mēra, arī kultūras bacilis nekad nemirst, nekad neizzūd. Tas dzīvo prātā un dvēselē, pacietīgi gaida dzejoļos, grāmatās, muzejos un uz ielām. Un varbūt pat pienāks diena, kad kultūra no laimīgās pilsētas padzīs visas žurkas. ■